גליונות לעיון בספר ירמיהו

ערוך בידי

נחמה לייבוביץ

המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה
ההסתדרות הציונית העולמית

הדפסה חמישית — תשנ"ג

הפקה: הדר בן־ציון

©
כל הזכויות שמורות

Printed in Israel
נדפס בדפוס האמנים, ירושלים

י ר מ י ה

גליון א

במקום הקדמה: למהות הנבואה

אברהם השל: פותח את ספרו "הנבואה" (קרקוב 1935) במשפטים הבאים:
(מתורגם לעברית) "מהותם הרוחנית של הנביאים נובעת מידיעתם שהאלוקים הוא ששם דברו בפיהם. זכותם להנבא, תביעתם שיהיו דבריהם נשמעים, יסודם אינה אלא בעובדה, שרוח אלוקים מדברת בם. לא תכן דבריהם - לא ערכים אסטטיים או הגיוניים או כל ערכים אחרים הכלולים בדבריהם - הם מקנים להם את משקלם וערכם. אלא מוצא דבריהם היותם מושפעים מן השפע האלוקי הוא הנותן להם את סמכותם. בכל מקום ובכל שעה הם מדגישים נקודת מוצא זו של דבריהם: אין הם מגידים לעם את חזון לבם, כי אם רק את אשר הערה עליהם רוח ממרום."

הבא פסוקים מדברי ירמיהו (וגם מתוך דברי נביאים אחרים) שהיו לנגד עיני החוקר השל בתארו את הנבואה כפי שתארה לעיל.

פרק א' פסוקים א'-י'.

לדברי ההקדמה פסוקים א'-ג'

א א' **"דברי ירמיהו"**

רד"ק: ומה שהחל ב"דברי", לפי שכולל בספר זה כל דברי נביאות שנבא על ישראל ועל העכו"ם וכן דברי עצמו. מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל.

השווה פסוק ראשון זה לפסוק א' שבספרי כל שאר הנביאים (חוץ מעמוס א'. א').

1. מה התמיה את הרד"ק במלים "דברי ירמיהו"?
2. כיצד הוא מיישב תמיהה זו?

ב פסוקים ב'-ג'

השווה לפסוקינו מלכים ב' פרקים כ"ב-כ"ה.

בישעיה, בהושע, בעמוס, במיכה, מצאנו שקורא הכתוב בשמות כל המלכים שבימיהם ניבא. אלו מן המלכים שבימיהם נבא החסיר הכתוב כאן ומדוע?

פסוקים ד' - י'.

ג שאלות כלליות

1) <u>פסוק ד' ויהי דבר ה' אלי לאמר:</u>

(וכן יחזקאל א' ג': היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי...
הושע א' א': דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי
יואל א' א': דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל...
יונה א' א': ויהי דבר ה' אל יונה...)

השווה לפסוקים אלה:

<u>במדבר כ"ג א'-ג':</u> ויאמר בלעם אל בלק: בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים. ויעש בלק כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח. ויאמר בלעם לבלק: התיצב על עולתך ואלכה, אולי יקרה ה' לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך - וילך שפי ויקר אלוקים אל בלעם...

<u>במדבר כ"ג י"ד-ט"ז:</u> ... ויעל פר ואיל במזבח ויאמר אל בלק: התיצב כה על עולתך ואנכי אקרה כה. ויקר ה' אל בלעם...

כיצד מתבטא בפסוקים אלה ההבדל המהותי שבין יחס נביא ה' אל נבואתו לבין יחסו של בלעם אל הנבואה?

2) השווה את התגלותו הראשונה של ה' אל ירמיהו ושליחותו להיות נביא בפרקנו פסוקים א'-י' למקומות הבאים בתנ"ך:

שמות ג'; ד', א'-ט"ז;
שמואל א' ג'. ו'-י"א:
ישעיה ו', א'-ט';

הסבר מה המשותף שבחגובות כל הנביאים האלה לקריאת ה' אליהם ומה <u>המיוחד</u> שבתגובת כל אחד מהם.

(שים לב ביחוד להבדל שבין עמדת משה לבין עמדת ירמיהו. שים לב לשוני שבעמדת שמואל והסבר. מחוך מה נובע שוני זה אצלו.)

ד ה. בטרם אצרך בבטן ידעתיך

השווה שני לשונות שבהם משמע "ידע" בתנ"ך:

בראשית כ"ט ה': ...הידעתם את נחור ויאמרו ידענו.

בראשית מ"ב כ"ג: והם לא ידעו כי שומע יוסף.

דברים ל"ד ו': ולא ידע איש את קבורתו.

שמואל א ג' כ': וידע כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לה'.

בראשית י"ח י"ט: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו... וע רש"י שם.

שמות ל"ג י"ב: ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני. וע' רש"י שם ד"ה ואתה אמרת.

עמוס ג' ב': רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם.

תהלים א' ו': כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד.

1. מה בין שתי לשונות של "ידע" ולפי איזו מהן יש לפרש את "ידעתיך" שבפסוקנו?

2. עיין ירמיהו י"ב ג' "ואתה ה' ידעתני", האם זו אותה הוראה שבפסוקנו או הוראה אחרת? נמק את תשובתך.

גליון ב'

י ר מ י ה

פרק א' פסוקים א'-י' (המשך)

ה ו'... כי נער אנכי

רש"י: איני כדאי להוכיחן. משה הוכיחן סמוך למיתתו, כבר נחשב בעיניהם בכמה נסים שעשה להם: הוציאם ממצרים, וקרע להם את הים, הוריד להם את המן, הגיז את השלו, נתן להם את התורה, העלה את הבאר. אני - בתחילת שליחותי אני בא להוכיח?

רד"ק: "לא ידעתי דבר" - רצונו לומר: דברי תוכחה, כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד; ואין תימה אם באה לו הנבואה והוא נער, כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחילת נבואתו, ורוח הנבואה החכימה אותם, אע"פ שהיו נערים, ואפשר כי "נער" - משרת, ואע"פ שהוא גדול בשנים נקרא "נער", כמו שאמר (שמות ל"ג יא "ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל". והיה (ירמיהו) משרת נביא אחד שהיה בימיו או חכם, רצונו לומר: ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות, לא בידי, והמפרשים פרשו, כי נער היה בשנים, וכן שמואל.

אברבנאל: שהיה באמת מעט השבים... והקשה כנגד דבור אלוקי באמרו: איך אמרת שהשפעת בי הידיעה והמוסר ואני איני יודע לדבר ולסדר מאמרי כתכם...

אלשיך: להיות שליח אל ירושלם, מלכיה ושריה וכל עם בני ישראל צריך איש בעל לשון למודים ו"פום ממלל רברבן" (המליצה הזו שאולה מדניאל ז' ח' - פה מדבר גדולות, דברי גאוה), ואני נער, לא יחשבוהו או לא יערבו להם דבריו באומרם: מי שמך לאיש מוכיח בשער?

1. כיצד מפרש כל אחד מן המפרשים את המושג "נער"?

2. כיצד מנמק ירמיהו את סרובו ללכת בשליחות לפי דעת כל אחד מן המפרשים הנ"ל?

ו מדברי המדרש:

ילקוט שמעוני רס"ב... אמר לו הקב"ה: "בטרם אצרך בבטן ידעתיך" - עד שלא יצרתיך במעי אמך מניתיך להיות מחנבא על עמי. ענה ירמיהו ואמר לפני הקב"ה רבונו של עולם! איני יכול להתנבאות עליהם, איזה נביא יצא להם ולא בקשו להרגו?! העמדת להם משה ואהרן - לא בקשו לרגום אותם באבנים? העמדת להם אליהו בעל קווצות - היו מלעיגים ומשחקים עליו: "הרי מסלסל קווצותיו! שמו "איש בעל שער!" (מלכים ב א' ח') העמדת להם את אלישע - היו אומרים לו: (מלכים ב כ"ג) "עלה קרח! עלה קרח!" איני יכול לצאת ידי ישראל! לא ידעתי דבר, כי נער אנכי". אמרה לו רוח הקדש: הלא לנער אני אוהב שלא טעם טעם חטא. גאלתי את ישראל ממצרים וקראתים נער שנאמר (הושע י"א) "כי נער ישראל ואהבהו", ובאהבת נער אני נזכר לכנסת ישראל, שנאמר (ירמיהו ב') "זכרתי לך חסד נעוריך".

1. כיצד מנמק המדרש את סרובו של ירמיהו לקבל עליו השליחות? במה שונים דברי המדרש מדברי כל המפרשים שהובאו בשאלה ו'?

2. מה ראו חז"ל לשים בפי ירמיהו חששות כאלה, היכן מצאו בפרקנו רמז לחששות אלה?

ז ט' וישלח ה' את ידו ויגע על פי ויאמר ה' אלי: הנה נתתי דברי בפיך

השווה למקומנו את שני המקומות הבאים:

ישעיה ו' ו'-ז': ויעף אלי... ובידו רצפה... ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכופר.

יחזקאל ב' ט'-ג' ג': וארא והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגילת ספר ויאמר אלי: בן אדם, את אשר תמצא אכול. אכול את המגילה הזאת... ואפתח את פי ויאכילני את המגילה הזאת.

1. מה הדומה בשלושת המקומות האלה?
2. במה שונה המקום בישעיהו משני האחרים?
3. מה ההבדל בין מקומנו בירמיהו ובין המקום ביחזקאל מבחינה סגנונית-ספרותית?
4. השווה פסוקנו בירמיהו וביחזקאל לתרגום יונתן:

תרגום יונתן

ט'	וישלח ה' את ידו ויגע על פי... הנה נתתי דברי בפיך.	ושלח ה' את פחגמי נבואתיה וסדר בפומי הא שויתי פחגמי נבואתי בפומך

יחזקאל

ג: א':	אכול את המגילה הזאת ואפתח את פי ויאכילני את המגילה הזאת	קבל מה דכתיב במגילתא הדא וארכינית יח נפשי ואחכימיני מה דכתיב במגילתא הדא.

1. מה ההבדל המהותי בין סגנון הנביא לבין סגנון התרגום ומה ההבדל ביניהם מבחינה אסטטית-ספרותית?
2. מה המריץ את התרגום לתרגם בדרך זו?

ח י. ראה הפקדתיך היום הזה על הגויים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע.

1. מה חשיבות פסוק זה בתוך פרקנו ובתוך ספר ירמיהו כולו?
וע' פרק י"ח ז'-י'!
וע' פרק ל"א, כ"ז!

2. המלבי"ם לפסוקנו: פעל "נתש" מיוחד אל הנטיעות, שעוקר הנטיעות ממקומם, ומקביל נגד פעל "נתץ" ו"הרס" שמיוחד אל הבניז, כי משני אלה ידבר כאן, כמו שאמר "לבנות" ו"לנטוע". והכתובים יציירו את הגוי בציור יער צומח עצים, ואת הממלכה ידמו לבנין בנוי.

ואמר "על הגוייס" - לנתוש ולהאביד ולנטוע
ואמר "על הממלכות" - לנתוץ ולהרוס ולבנות

א) הסבר, במה מתאים דמוי היער לגוי ודמוי הבנין לממלכה ולא להיפך. הידועים לך מקומות בתנ"ך בם משתמשים הכתובים בדמויים אלה לסמל גויים וממלכות?

ב) הסבר, למה הקדים הנביא בפסוקנו את פעלי הנתישה וההריסה לפעלי הבנין והנטיעה?

ג) הסבר את מקומו של ו' החיבור בשרשרת הפעלים שבפסוקנו. למה באה לפני הפעל השני השלישי הרביעי והששי?

גליון ג'

פרק א' פסוקים י"א - י"ט:

א השווה:

י"א: מה אתה רואה ירמיהו
ואמר מקל שקד אני רואה.

י"ב: ויאמר ה' אלי הטבת
לראות, כי...

י"ג: מה אתה רואה
ואמר סיר נפוח אני רואה...

י"ד: ויאמר ה' אלי: מצפון תפתח...

כ"ד א': הראני ה' והנה שני דודאי תאנים

ג': ויאמר ה' אלי: מה אתה רואה ירמיהו
ואמר תאנים. התאנים הטובות...

ד'-ה': ויהי דבר ה' אלי לאמור: כה אמר ה'
אלוקי ישראל: כתאנים הטובות האלה...

עמוס ז' א': כה הראני...
והנה יוצר גובי
בתחילת עלות
הלקש...

ב': ואמר: ד' אלוקים
סלח נא מי יקום
יעקב...

עמוס ז' ז': כה הראני ה' והנה נצב על
חומות אנך ובידו אנך

ז' ח': ויאמר ה' אלי: מה אתה רואה
עמוס?
ואמר: אנך
ויאמר ה' הנני שם אנך בקרב עמי
ישראל.

עמוס ז' ד': כה הראני ה'
אלקים והנה קורא
לריב באש...

ה': ואמר: ד' אלוקים
חדל נא מי יקום
יעקב כי קטן הוא

עמוס ח' א': כה הראני ה' אלקים והנה כלוב קיץ

ב': ויאמר מה אתה רואה, עמוס
ואמר: כלוב קיץ
ויאמר ה' אלי: בא הקץ אל עמי
ישראל

1. התוכל למצוא את הסבה לכך, למה בשלש המראות של ירמיהו (שתים בפרקנו ואחת בפרק כ"ד) וכן בשתי המראות של עמוס (ז' ו; ח' א') נשאל הנביא מאת ה': "מה אתה רואה" ולא נשאל כן בשתי המראות הראשונות שבפרק ז' בעמוס?

2. למה רק במראה הראשונה ענהו ה' "הטבת לראות" ולא מצינו דוגמתו בכל ספרי הנביאים?

רד"ק: תרץ את השאלה האחרונה בדבריו: "נראה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה בנבואה והכיר בו שהוא מעץ שקד, לפיכך אמר לו ה': הטבת לראות, כי אלו ראה אותו בעלים ופרחים, מה היתה הטבת הראיה? נקל הוא להכירו!"

נסה לענות לשאלתנו תשובה נוספת לחשובת ד' ד"ק בשימך לב להמשך העניינים בפרק מתחילתו ועד כאן!

ב שקד אני על דברי לעשותו

מלבי"ם: גדר פעל זה הוא המתמיד לעיין ולהביט או לשכון אצל איזה דבר בהתמדה יתירה כמו (תהילים קכ"ז) "שקד אומר" (משלי ח') "לשקוד על דלתותי". והנה לפעמים יביא ה' את הרעה על האדם ע"י הסתרת פנים מסתיר פניו והרע בא מעצמו כמו שנ' (דברים ל"ב) "אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם" ולפעמים יבוא הרע בהשגחה כמו שנ' (דניאל ט' י"ד) "וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו, כי צדיק ה' אלוקינו", ורצנני לומר: "שוקד אני על דברי, איך להוציאו על הפעל ולעשותו דרך השגחה". (לדברי דניאל הנ"ל ט' י"ד ע' גיטין פ"ח: דרש מרימר: "וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו, כי צדיק ה' אלוקינו" - וכי משום "צדיק ה' " - לכן "וישקד על הרעה"? אלא צדקה עשה ה' עם ישראל, שהקדים גלות צדקיה ועדיין גלות יכניה קיימת". ופירש רש"י שם: גלות יכניהו הוא יהויכין שקדמה לגלות צדקיהו אחת עשרה שנה, וזוהי צדקה שמיהר והחריב ביתו כדי להגלות דורו של צדקיהו לבבל בעוד שחכמי גלות יהויכין קיימים, שילמדו תורה לאלו הגולים אחריהם, לפי שרב חכמי התורה גלו עם יכניהו דכתיב בהו "והחרש והמסגר אלף").

1. הסבר, כיצד מצא המלבי"ם בפסוק זה של פורענות, כי שוקד אני על דברי לעשותו גם צד של נחמה?

2. כיצד הוציא מרימר לצורך זה את המלה "צדיק" בדניאל ט' י"ד ממשמעותה?

ג מקל שקד

מפרשים שואלים: מה ראה לומר "מקל שקד" ולא אמר "ענף" ולא "מטה"? ישב תמיהתם!

ד ד"ה נפוח : רוחח

רד"ק: " ": תאר, ופירושו - רוחח. והסיר כשהוא רוחח מעלה הבל, כמו הנפת באש, שמוציא הבל מפיו בעת הנפיחה.
ד"ה פניו: צר הסיר שיצקו ממנו.

אברבנאל

אין הנפיחה - רתיחה, כי אנחנו מאמר "נאד נפוח" ואינו רותח.
אבל הנפיחה היא ההתנשבות ברוח, והנה כאשר יושם הסיר על האש, כדי שיתבשל מהר, הקודחי אש - מאזרי זיקות ינפחו שמה בכלים המביאים האויר, כדי שיכנס האויר באש ותתרבה האש ותבער היטב ויתבשל הסיר מיד ותהיה לאכלה.

והנה הסיר שראה ירמיהו היה משל לירושלים, כי כמו שהסיר בעבור המאכל שבו יאספו עליו האוכלים, ככה יאספו האויבים על ירושלים לאכול את יעקב.

מלבי"ם

נפוח - מעלה רתיחות, ו"פניו" נקרא הצד ששם יתנשא נפוח (הנ' בחיריק הפא בדגש) הרתיחה שהוא בצד האש החלקה, והוא המקום שמבעבע שם; ודרך סיר רותח, שבשעה שהאש מתחתיו חזקה מצד אחד, יעלו הרתיחות בצד ההוא, עד שידמה כאלו המים שבסיר מתנשאים לעלות ולברוח, כי נדחפו מפני האש, ולבסוף יתרוקנו באותו צד שהאש שם.

והנמשל כי על ידי המצור וחרב האויב יעלו העם מן העיר ויחשבו לברוח מן המבצר וילכדו בידי הכשדים
כמו שנ' להלן נ'ב ז'-ח'

בין אברבנאל והמלבי"ם אין כאן רק הבדל בפירוש המלים או הפסוקים, אלא בדמות כל התמונה הניצבת לעיני ירמיהו. הסבר כמה שונה התמונה ע"י פרושו של אברבנאל מן התמונה לפי פרוש המלבי"ם ונסה להכריע בין שני המפרשים ע"י המשך הפסוקים.

גליון ד'

ירמיה

פרק א' פסוקים י"א-י"ט (המשך)

ה י"ד: מצפון תפתח הרעה

ט"ו: הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה.

עיין בפסוקים הבאים:

ד' ו'-ז' כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול. עלה אריה מסבכו ומשחית גויים נסע יצא ממקומו, לשום ארצך לשמה, ערין חצינה מאין יושב.

ה' כ'ו-י"ט הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל... גוי איתן הוא, גוי מעולם הוא. גוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר. אשפתו כקבר פתוח - כלם גבורים. ואכל קצירך ולחמך, יאכלו בניך ובנותיך, יאכל צאנך ובקרך, יאכל גפנך ותאנתך, ירושש ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה בחרב.

ו' א' כי רעה נשקפה מצפון ושבר גדול...

ו' כ"ב-כ"ג הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ. קשת וכידון יחזיקו. אכזרי הוא ולא ירחמו, קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו, ערוך כאיש למלחמה - עליך בת ציון.

י כ"ב קול שמועה הנה באה ורעש גדול מארץ צפון, לשום את ערי יהודה שממה, מעון תנים.

(הערה למורה: בכתה הלומדת ירמיהו בפעם הראשונה, אין מקומו של אוסף פסוקים המזכירים את הגוי מצפון בשעור אשר בו נלמד פרק א' אלא בסוף למוד פרק י'. אחרי שנלמדו הפסוקים הנ"ל כל אחד במקומו, בסוף פרק י' משמש אוסף פסוקים כזה ועסוק ב"נושא": "הגוי מצפון" הזדמנות לחזרה על הנלמד.)

א.א. הלוי: נביאים אחרונים לבתי הספר: ירמיהו (הוצאת "עם עובד" חש"ו), עמ' 51.
"האם מן הצפון תפתח שוב הרעה?" כן, ענה אלוקים למחשבות לבו. על חורבות ממלכת אשור (חורבן ננוה בשנת 612, כ-13 שנה אחרי התחלת נבואתו של ירמיהו) תקום ממלכה חדשה וחזקה (בבל), אשר תאחד את עמי הצפון ותשתלט עליהם ותשאף לתפוס מלכות על כל הארצות והעמים" ושם בהערה: "ההיפותיזה הסקיתית שדשו בה חוקרים רבים ונסו להסביר על ידה תופעות בחיי ירמיהו - מפוקפקת ביותר. ומורה החש לקימחר ירחק ממנה."

יחזקאל קויפמן: הולדות האמונה הישראלית: כרך ג' ספר ב' (הוצאת דביר תש"ח). עמ' 404:
"מי הוא הגוי הצפוני ההוא? בזה הדעות חלוקות - יש אומרים שהכונה לסקיתים, ויש אומרים, שהכוונה למדי, וכו'. ויש אומרים, שאין מקום לשאלה כזו, מאחר שהנביא לא קבע קבע בחזונו."

1. התוכל למצוא מבה לכך. לכה לא נקבע שמו של העם מצפון בכל הפסוקים הנ"ל. וביחוד למה לא נזכר שמו בפרקנו. פרק א' בהזכר ה"צפון" לראשונה?

2. סמן על פי הפסוקים המובאים לעיל כמה מן הקווים המציינים את אופיו של הגוי מצפון.

ו י"ד מצפון הפתח הרעה על כל יושבי הארץ

השווה לפסוקנו

כ"ה כ"ט כי חרב אני קורא על כל יושבי הארץ

שים לב לשנוי בו תרגמו המתרגמים את שני הפסוקים:

King James Version:

Chap I, 14,... an evil shall break forth upon all the inhabitants of the land.
" 25, 29... I will call for a sword upon all the inhabitants of the earth

Buber-Rosenzweig:

1, 14 ... eroeffnet sich das Arge ueber alle Insassen des Landes
25, 29 .. edenn ich berufe das Schwert ueber alle Siedler der Erde

Version d'Ostervald:

1, 14 ... le mal se dechainera sur tous les habitants du pays
25, 29 ... je vais appleler l'epee sur tous les habitants de la terre

הסבר מהוך המשך הפסוקים בפרקנו ובפרק כ"ה שצרקו המתרגמים בשינוי זה.

(הערה לכורים: אף שאלה זו בכתה, מקומה בלימוד פרק כ"ה ולא בלימוד פרק א'. בהגיעך בהוראה עד לפרק כ"ה תוכל לדרוש מתלמידיך שיעברו על כל הפרקים שנלמדו עד הנה וימצאו דוגמאות ל"ארץ" בכל אחת משתי ההוראות הנ"ל. שוב הזדמנות טובה לחזרה!)

ז פסוקים י"ג-י"ד

היכן מצאנו בפסוקים אלה רמז לכך שהקב"ה מעניש על חטאים "מדה כנגד מדה" להבנת מושג זה ע' בראשית ז' י"א רש"י ד"ה תהום רבה.

ח פסוקים י"ז-י"ט

(פסוקים אלה הינם סיום הנבואה הראשונה והם המשך הדברים הנאמרים בפסוקים א'-י').

שאלות סגנון:

1. למה נאמר בפסוק י"ז "ואתה תאזור מתניך" ולא נאמר - אזור מתניך.

(אותה תופעה סגנונית גם:

בראשית ט' ז' "ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו-בה"

בראשית י"ז ט' "ואתה את בריתי תשמור"

שמות י"ד ט"ז "ואתה הרם את מטך"

עיין בכל המקומות האלה ותמצא שהסבר אחד לכולם.)

2. י"ז "וקמת ודברת אליהם"

מורה נבוכים: מאמר א' פרק י"ב: ומפני שהמסכים לעשות דבר, יחעורר לעשותו בקימה, נאמר על כל מי שיחעורר לאיזה ענין שהוא "קם".

הסבר לפי דברי המורה - מה מוסיפה מלת "וקמת" למשמעות פסוקנו ולחשיבותו!

(השווה שמות ב' י"ז "ויקם משה ויושיען וישק את צאנם"
" במדבר י' ל"ה "קומה ה' ויפוצו אויביך"
" ירמיה ו' ד' "קומו ונעלה בצהרים...")

סוף פרק א' בגליון ה'.

גליון ה'

י ר מ י ה

פרק א פסוקים י"ז-י"ט (סוף).

ט י"ז אל תחת מפניהם - פן אחתך לפניהם.

מלבי"ם: "אל תחת מפניהם" - להחניף להם, כי אז "אחתך לפניהם" - לא אם תעיז פנים נגדם.

1. הסבר בדרך פסיכולוגית, כיצד הראשון גורר אחריו את השני.

2. למה נאמר במחציתו הראשונה של הפסוק "מפניהם" ובמחציתו השניה של הפסוק "לפניהם"?

י י"ח ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומת נחושת... למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ.

אלשיך: אל תאמר: "אולי אם יום או יומים אחזיק מצחי לעמת מצחם (המליצה שאולה מיחזקאל ג', ח' עיין שם!), אחרי המשך ימים אלאה או יפול בי מורא בראותי רבים וגדולים קמים עלי" - דע לך, כי נהפוך הוא, כי אם תתחיל לעצור כח נגדם, חילך הולך ומחזק אותך יותר, כי הנה תחילה תהיה "כעיר מבצר" שהוא מאבני גזית ואח"כ "לעמוד ברזל". שהוא קשה מן האבנים ואחר "כחומות נחשת" החזק מברזל.

ולקנות אבירות לב (= אמץ רוח) אל תתחיל מעם הארץ ואחר כך תלך אל השרים ואחר כך אל המלך. פן תהיה מעורר בלבך מרך לבב, שלא תערב לבך להמשיך בגדולים בראותך כי גם ההמון לא יחשיבוך באמרם. כי לא העזת לדבר כי אם נגדם, אך עשה זאת ושבור מוראך ופחדך פעם אחת והתחל במלכים ואחר כך לא ישאר בלבך מורך כשתמשיך בשרים וחסיים בקטניהם - הם המון העם.

מה היא הפליאה הסגנונית שבפסוקנו, המוצאת את פתרונה בדברי האלשיך?

יא השווה ח': אל תירא מפניהם כי אתך אני להצילך נאום ה'.
י"ט: ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני נאום ה' להצילך.

הסבר את מקומם של שני הפסוקים האלה בתוך פרקנו ומה מוסיף פסוק י"ט על הנאמר כבר בפסוק ח'.

(הערה למורה המלמד מתקדמים: אם ברצונך לעמוד על השוני שבסגנונם ובטיבם של נביאים השווה עם תלמידיך את הפסוקים הנ"ל בפסוקי יחזקאל ב', ו':
כדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת כי בית מרי המה
ג', ט': לא תירא אותם ולא תחת מפניהם כי בית מרי המה
ושוחח אתם על השוני שבהנמקת העידוד והזירוז.

ירמיהו: כי אתך אני
יחזקאל: כי בית מרי המה

כסיכום לפרק א יש לעמוד על התכונות הנפשיות הדרושות לנביא והנרמזות בפרק זה. על אחת מהן - כח גבורה - עומד הרמב"ם בדברים הבאים בפרוטרוט:

<u>מורה נבוכים:</u> חלק ב', פרק ל"ח:

דע כי בכל אדם כח וגבורה בהכרח ולולי זה לא החנועע במחשבתו לדחות מה שיזיקהו.. וכח הגבורה הזה יתחלף בכח ובחולשה כשאר הכחות (= ככל כחות הנפש כן גם כח הגבורה נמצא באנשים שונים במדה ובחוזק שונה) עד שאתה תמצא מן האנשים מי שיתגבר על האריה ומהם מי שיברח מן העכבר. ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו ותמצא מי אשר אם חזעק אשה עליו יפחד וירעד... ואי אפשר מבלי היות כח הגבורה בנביאים חזק מאוד עד שהגיע זה למה שידעת והוא שהתגבר איש אחד במקלו על המלך הגדול להציל אומה מתחת עבודתו ולא פחד ולא ירא כאשר נאמר לו (שמות ג', י"ב) "כי אהיה עמך"; וזה ענין יתחלף גם כן בהם אלא שאי אפשר מבלעדיו (= אע"פ ששונה כח הגבורה בחוזק ובחולשה בנביאים, מכל מקום אי אפשר שלא יהיה לכל נביא בכלל כח גבורה) כמו שאמר לירמיהו (א', ה'): "אל תירא מפניהם" (א, ט'): "הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחושת..." וליחזקאל נאמר (ב, ו'): "אל תירא מהם ומדבריהם" וכן תמצאם כלם ע"ה היתה בהם גבורה גדולה.

<u>פרק ב'</u>

א <u>למבנה הפרק ולסגנונו:</u>

1. בפרק זה ניכרה השפעת הושע (בפרקים א'-ג') על סגנון נביאנו. הבא הוכחות לכך!

2. נסה לחלק פרק זה לפסקאות.

3. הסבר מהו הקשר שבין פסוקים א'-ג' לשאר דברי הפרק.

4. בפרק זה רבו הדימויים שבהם מדמה הנביא את כנסת ישראל. עבור על הפרק כולו וכתוב את רשימת הדימויים כולם.
(כגון: פ' ב' - הנביא מדמה את כנסת ישראל - לכלה.
ג' - הנביא מדמה את כנסת ישראל - לחרומה.
המשך!)

(<u>הערה למורים:</u> שאלות מקיפות את הפרק כולו מסוג זה ינחנו לתלמיד או בתחילת לימוד הפרק - עוד לפני התברר פרטי הפרק ופסוקיו - כדי להביא את הלומד לתפישת הפרק <u>בכללותו</u>, או בסוף לימוד הפרק - אחרי ביאור פרטיו ופסוקיו - כסיכום וכחזרה. לתלמידים מתקדמים, מפותחים, טובה הדרך הראשונה המעוררת אותם לעצמאות בלימוד והמשאירה אותם לנפשם פנים אל פנים מול הפרק בלי מחיצת ביאורי המורה והסבריו. לתלמידים חלשים, הזקוקים לעזרת המורה אשר בלעדה לא יבינו את הפרק אף הבנה כלליח-שטחית. טובה הדרך השנייה).

ב **פסוקים ב' - ג':**

זכרתי לך חסד נעוריך / אהבת כלולותיך
לכתך אחרי במדבר / בארץ לא זרועה.
קדש ישראל לה' / ראשית תבואתו
כל אוכליו יאשמו / רעה תבוא עליהם.

למורים: דרשו מתלמידיכם שיעתיקו את שני הפסוקים בצורה המבליטה את המבנה השירי ושוחחו אתם על מבנה הבית, על הקצב, על ההקבלה.

ג מכילתא בשלח כב.

"ויסע משה את ישראל מים סוף" ר' אליעזר אומר: להודיע שבחן של ישראל, שכיון שאמר להם משה: "קומו סעו" לא אמרו: "האיך אנו יוצאין במדבר ואין לנו מחיה בדרך?!" אלא האמינו והלכו אחר משה. ועליהם מפורש בקבלה (בנביאים, ירמיהו ב): "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה."

הסבר מה הפליא את ר' אליעזר בפסוקנו, מהו שתיקן ויישב בדבריו אלה?

גליון ו'

י ר מ י ה

פרק ב פסוקים א' - י"ג (המשך)

ד ב זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך
לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה.

רש"י: אם הייתם שבים אלי, תאותי לרחם עליכם. כי זכרתי חסד נעוריך ואהבת כלילות חופתך שהכללתיך לחופה (ולשון הכנסה הוא) ומה הוא חסד נעוריך? לכתך אחרי שלוחי משה ואהרן, מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין צידה, כי האמנתם בי.

רד"ק: אע"פ שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים, לא אעשה אותך כלה כי זכרתי לך חסד נעוריך. וענין "חסד נעוריך אהבת כלולותיך" כמו שתרגם יונתן: דכרנא לכון טבות יומי קדם, רחמת אבהתכון דהימנו במימרי (זכרתי לכם טובות ימי קדם, אהבת אבותיכם שהאמינו בדברי).

שד"ל: "החסד" הוא באוהב ו"החן" בנאהב. (עיין בראשית ל"ט, כ"א ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר). וכאן הכונה זכרתי לך החסד וההרבקות שהייתי דבק בך בימי נעוריך ואהבתי אותך בימי כלולותיך, ולפיכך אף אם אענשיך, הנה חסדי מאתך לא ימוש וקדש ישראל לה'. - ומכל מקום הנני מוכרח להוכיח אתכם על פניכם ולומר לכם: "מה מצאו אבותיכם בי עול".

כי דבקות האדם באל לא תקרא חסד, ואע"פ שהאוהב את ה' נקרא "חסידו", מכל מקום לשון "חסד" לא תמצא רק בין אדם לאדם אם מהאל לאדם, ורק בדורות האחרונים (בנחמיה ובדברי הימים) אולי נקראו מעשי חסידות שבין אדם למקום בשם חסדים.

1. מה ההבדל שבין פרושי רש"י - רד"ק "חסד נעוריך אהבת כלולותיך" לבין פירושו של שד"ל?

2. הסבר, מה הן המעלות והחולשות של כל אחת מהשיטות [illegible] המשך הפרק וכדומה).
שים לב לירמיהו ל"א, ב': "ואהבת עולם אהבתיך, על כן משכתיך חסד".

3. האם עומד הנשוע ו', ו' "כי חסד חפצתי ולא זבח" בסחירה לדברי שד"ל או לא?

ה ג' קדש ישראל לה' ראשית תבואתו.

להבנת המושגים "קדש" ו"ראשית":

עי ויקרא כ"ב, י': (רש"י ד"ה לא יאכל קדש: בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה);

ויקרא כ"ב, י"ד: (רש"י ד"ה כי יאכל קדש: תרומה);

במדבר י"ח, י"ב: כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לה';

דברים י"ח, ד': ראשית דגנך תירושך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו.

1. מה המובן המושאל שבו משתמש הנביא כאן בביטוי הלכתי זה של "קדש" ושל "ראשית תבואתו"?
מי מסומל ב"תבואתו" של ה'?

2. השווה לפסוקנו את הפסוקים הבאים שאמרו הנביאים שקדמו לירמיהו:
הושע ט': כענבים במדבר מצאתי ישראל
כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם.

(מלבי"ם: ... חל עליהם הענין האלוקי בעוד החשך יכסה ארץ וערפל לאומים).

עמוס ו',א': הוי השאננים בציון והבוטחים בהר שומרון נקובי ראשית הגויים.

מהו ההבדל בין הוראת כינוי זה של ישראל כ"ראשית" בעמוס לבין הוראתו בפי נביאנו כאן?

ו פסוקים ד'-י"ג:

1. מה הוא הרעיון המרכזי של הקטע הזה?

(למורים: אל תתן לתלמידיך לספר תכנם של פרקים או של חלקי פרקים או של פסוקים. פרפרזה זו רק תרגיל את התלמידים לתרגם מעברית תנ"כית של הנביא לעברית משובשת מבלי שתדרוש מהם חדירה לעומקי הדברים ומבלי שיוכל גם המורה להיווכח אם הבינו תלמידיו את המסופר בפיהם. לעומת זה דרוש מתלמידיך לפעמים (בע"פ או בכתב) מעין כותרת לחלקו של פרק במלה או במשפט קצר או בפסוק אחד מתוך הפרק המייצג את תוכן הפרק כולו).

הבא פסוקים אחדים מתוך דברי הנביאים אחרים המביעים אותו רעיון.

מי הם המעמדות שעליהם קובל הנביא בפסוקים אלה? (באלו שמות יכנם? מה הפקידיהם?)

ז פסוקים ד' - י"ג:

העתק את הכינויים אשר בם יכנה הנביא את התחליפים שבחר לו ישראל במקום האלוקים.

כגון: פסוק ה' וילכו אחרי ההבל
ואחרי לא יועילו הלכו... (המשך עד סוף הפרק).

למורה: שוחח עם כתתך - אחרי הכנת רשימת הכינויים האלה על הנושא השקפת הנביא על אלוהי העמים, שבישראל נוהים אחריהם.

ח ה' וילכו אחרי ההבל ויהבלו.

אחד מחכמי הגויים, פולץ, 1922 כותב בפירושו לספר ירמיה בפרק זה.
המלה "ויהבלו" כאן אין לה אלא מובן מעשי בלבד, והמדובר כאן רק בזה שלא הצליחו במעשיהם (כלומר הדגשה שאין שום תועלת פראקטית מושגת ע"י עבודת אלילים - ע"י השתחויה לאלילים (כלומר ע"י ההליכה אחרי ההבל) לא השיגו ישראל ולא כלום" (כלומר ויהבלו).

השווה לדבריו שניים ממפרשינו:

מתוך פירוש ר' יוסף נחמיאש מטולידו (תלמיד הראש): ואמר "ויהבלו" על דרך "כמוהם יהיו עושיהם" (תהלים קט"ו, ח').

מתוך פירוש אברבנאל: כמו שהלכו אחרי ההבל, כן נעשו הם עצמם הבלים...

1. מה ההבדל העקרוני בין תפישת החוקר פולץ לבין תפישת שני הפרשנים המובאים לעיל? (מהו הקטרוג הנרמז בפירושו של פולץ נגד השקפת נביאנו? הסבר שאין ביסוס לדברי הנביא).

2. לאיזו הפישה יש להביא סיוע מהמשך הפרק ומן הפסוק מלכים ב', י"ז, ט"ו?

3. השווה לפירושים הנ"ל את דברי המתרגמים השונים:

Luther: U. hingen an den unnuetzen Goetzen, da sie doch nichts erlangten.
Revised Version: And have walked after vanity and are become vain.
Version d'Ostervald: ...marcher apres la vanite et devenir vains.

Buber: Und gingen dem Tande nach, wurden zu Tand.

א) אלו תרגומים מסכימים עם פירושי ר' יוסף נחמיאש ואברבנאל?

ב) איזה מהם נראה לך הנאמן ביותר לרוח פסוקנו?

גליון ז'

פרק ב פסוקים ז' - י"ט (המשך)

א עבור על הפסוקים הנ"ל וסמן באלו מקומות ובאיזה ענין פונה הנביא אל בני ישראל (בגוף נוכח) ובאלו מקומות ובאיזה ענין מדבר הנביא עליהם (בגוף נסתר).

הסבר את הטעם לחלופין אלה בין נסתר ונוכח.

השווה דברים ל"ב, ט"ו: וישמן ישורון ויבעט (נסתר)
שמנת עבית כשית (נוכח)
ויטש אלוה עשהו (נסתר)

(הערה למורים: על המורה המלמד את כתתו להעמיק בפסוק הבודד, להישמר ולהיזהר, שלא יתפורר בינתיים הפרק כולו לפסוקים בודדים, כי על ידי ניתוח הפסוק הבודד עלול התלמיד לאבד את הקשר שבין הפסוק וייעלם מעיניו הרעיון המרכזי שבפרק. כדי להמנע מסכנה כזו, על המורה לשלב כפעם בפעם שאלות מקיפות מספר גדול של פסוקים. שאלות הדורשות מאת הלומד להפנות מבטו מן המקום שבו היה עומד - אחורה וקדימה, על מנת ששוב תעמוד לנגד עיניו תמונת הפרק או הקטע בשלמותו, אותה תמונה שהלכה לאבוד תוך עיון בפרטי הפסוק הבודד. למטרה זו שמשו בגליון הקודם (ו') שאלות א, ו, ז, ובגליוננו שאלה א).

ב ו' ולא אמרו: איה ה'

ח' הכהנים לא אמרו: איה ה'

1. לפסוקים אלה מקשה אברבנאל:

הנה מלת "איה" תורה על המקום ולכן לא תפול אלא על הגשם (= הגוף) כשנשאל: היכן הוא? אבל הקב"ה שאינו בכלל גשם ואינו בכלל מקום לא יאות לומר עליו: איה ה'?, והיה ראוי לומר: "נלכה נרדפה לדעת את ה'" (אברבנאל משתמש במליצה שאולה מהושע ו' ג' ומשנה את הפסוק לצרכיו) וכדומה לזה מן הלשונות, ואיך אמר: "איה ה'?"

ענה לשאלת אברבנאל והסבר את מובנה של השאלה בעזרת הפסוקים הבאים:

ישעיה ס"ג, י"א: איה המעלם מים את רועה צאנו
איה השם בקרבו את רוח קדשו

י"ב: מוליך לימין משה זרוע תפארתו
(איה) בוקע מים מפניהם...

2. השווה את שאלת שני הפסוקים דלעיל (ו' ו-ח') לשאלה זו עצמה בפסוקים הבאים:

ירמיה י"ז ט"ו הנה המה אומרים אלי: איה דבר ה' יבוא נא

יואל ב' י"ז למה יאמרו בעמים: איה אלוהיהם

תהלים מ"ב י"א ... חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום: איה אלוהיך

" ע"ט י' למה יאמרו הגויים: איה אלוהיהם

" קט"ו ב' למה יאמרו הגויים: איה נא אלוהיהם

בפסוקים שלנו (ו' ו-ח' שבפרקנו) דורש הנביא בגנותם של אלה שלא שאלו את השאלה הנ"ל. בחמשת הפסוקים המובאים כאן נדרשים לגנאי כל אלה המעיזים לשאול שאלה זו.

הסבר מה בין שאלת הפסוקים שבפרקנו לבין השאלה בפסוקים המובאים כאן.

3. הסבר למה כפל הנביא את שאלת "איה ה'" בהביאו אותה גם בפסוק ו' וגם בפסוק ח', מה מוסיף הפסוק השני על הראשון?

ג ז' ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה.

השווה: ויקרא י"ח פסוקים כ"ד-ל
במדבר ל"ה " ל"ב-ל"ד

1. מהו הקשר שבין התנהגות עם ישראל ובין מצבה של ארץ ישראל?

2. הבא פסוקים מפרק ג' בנביאנו המעידים אף הם על קיום קשר זה.

3. הידועים לך פסוקים בתורה (בבראשית!) אשר מהם נראה שלדעת התורה קיים קשר כזה לא רק בין ישראל לבין ארצו אלא אף בין מין האדם לבין הארץ - התבל בכללה?

4. שים לב למבנה פסוקנו: ותבואו ותטמאו את ארצי
ונחלתי שמתם לתועבה.

הסבר מהו המיוחד במבנהו של פסוק זה.

5. ואלה דברי המלבי"ם לפסוקנו:

"כל מקום שבאו נרדפים "ארצי" ו"נחלתי" אצל ה', יציין בשם נחלה - הקדושה ודבוק השכינה וההשגחה התמידית, והפוכו - תועבה אשר יגעל נפשו בה; ובא על עבודה זרה ומעשיה מגונים אשר ירחיקו השכינה, מה שאין כן הטומאה, שלא תסיר את השכינה, כמו שנ' (ויקרא ט"ז, ט"ז) "השכן אתם בתוך טומאותם" (רש"י שם: "אעפ"י שהם טמאים - שכינה ביניהם.")

מהו היחס בין שני חלקי הפסוק המקבילים - לפי דעת המל בי"ם?

ד ח' הכהנים - לא אמרו איה ה'
וחופשי התורה - לא ידעוני
והרועים - פשעו בי
והנביאים - נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו.

1. מי הם המעמדות השונים שנגדם ידבר הנביא, מה תפקידיהם?
לתפקידו של הכהן, עיין:
הושע ד' ו'-י'
מיכה ג' י"א: ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסימו.
מלאכי ב' ז': כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו...

2. הידוע לך מקום בתורה בו הוטל תפקיד כנ"ל על הכהן?

3. מה בין האשמות ירמיהו בפסוקנו נגד הכהנים ובין האשמת מיכה במקום הנ"ל?

ה פסוקים י' - י"א

1. מה ראה הנביא להזכיר דוקא איי כתיים וקידר, והלא כונתו לומר כל ארצות חבל?

2. <u>מקשין</u>: במה משבח הנביא כאן את אומות העולם, הן דבקות בהבל אינה שבח?
(ועי' דברי <u>הגמ' תענית</u> ה' ע"ב:
תנא: כותיים עובדים לאש וקדרים עובדים למים ואעפ"י שיודעים, שהמים מכבים את האש, לא המירו את אלוהיהם - ועמי המיר כבודו בלא הועיל).
ענה לשאלה!

גליון ח'

פרק ב', פסוקים ד' - ט' (המשך)

ו י"א ועמי המיר כבודו בלא יועיל

השווה לפסוקנו:

הושע ד', ז': כרובם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר.

תהילים ק"ו : וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב.

בשלשת הפסוקים הנ"ל חוזר הבטוי "המרת הכבוד ב..."
האם הוראת הבטוי "כבוד" אחת היא בכל שלשת הפסוקים או משתנות הוראותיה?

(הערה למורים: מרבים לשאול בכתותינו: היכן מצינו בטוי דומה לזה בספרי תנ"ך שכבר למדנום? ומטרת השאלה היא - חזרה, הקניית בקיאות בכתבי הקדש. אבל אין על המורה להסתפק באיסוף מקומות מקבילים או "דומים" אלא עליו להעמיד את תלמידיו גם על השוני שבין המקומות הדומים, כדי לגלות את החדש ואת המיוחד שבכל מקום. למטרה זו שמשה בגליון הקודם שאלה ב'2).

ז י"ג אותי עזבו מקור מים חיים.

רד"ק: הנה טוב האל למיחלים לו הוא נמשל למקור מים חיים לשני פנים לטוב: אחת - שלא יבואו לו המים ממקום אחד אלא ממקומו הם נובעים, ושנית: אין להם הפסק.

אברבנאל: דמה האל ית' למקור מים חיים, לפי שהוא המשפיע הראשון והוא ישפיע על הכל ולא יקבל דבר מסבה אחרת כמו מקור מים חיים, שמשם יבואו המים לכל המעיינות והמקור לא יקבל המים ממקור אחר.

אלשיך: ... מניחים מקור השפע המחיה את כל העולמות.

ברר עם תלמידיך את הצדדים השונים שבדמוי זה ל"מקור מים חיים".

שים לב: לכאורה דברי רד"ק הראשונים ("אחת: שלא יבואו...")
מסכימים עם דברי אברבנאל ובכל זאת הבדל רב ביניהם - מהו?

ח י"ג אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים אשר לא יכילו המים

1. הסבר, למה חוזרת מלת "בורות" פעמיים בפסוק?

2. פסוק זה מובא בחובת הלבבות לרבנו בחיי בתחילת שער הבטחון:
ראיתי להביא מה שהוא צריך יותר מכל הדברים לעובד האלוקים ית' והוא הבטחון עליו בכל דבריו, בעבור מה שיש בו מ, התועליות הגדולות בענין התורה ובעניז העולם. ותועלותיו בו בתורתו - מהם מנוחה נפשו... מפני שאם איננו בוטח באלוקים - בוטח בזולתו. כמו שנאמר: "אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים"...
הסבר מה מחדש רבנו בחיי בפירוש פסוק זה ובקשר שבין שני חלקיו!

ט השווה את תאור ירידת ישראל בפסוקים ד'-י"ג
ותאור ירידת ישראל בפסוקים י"ד-ט"ז

1. מה ההבדל בין שתי ירידות אלה?

2. לדעת אחד מחכמי הגויים 1947 בפירושו לירמיהו יכוון הנביא פה להתנפלויות של אשור על ישראל בשנת 722 (חורבן שומרון) ולהתנפלות אשור על יהודה בשנת 701 (סנחריב) והוא מנמק דבריו באומרו: "מכיון שירמיהו נותן בפרק זה סקירה על כל קורות ישראל (צאתו ממצרים), אין צורך לחפש את המאורעות שאליהם ירמוז בפסוקים י"ד-ט"ו דוקא בסמוך לזמנו של ירמיהו".

מצא בספר מלכים ב את המאורעות המסומנים לעיל.

לדעת שד"ל ידבר כאן על מה שהיה בימי מנשה, שבאו שרי הצבא אשר למלך אשור והגלו את מנשה: דברי הימים ב ל"ג.

איזו משתי הסברות נראית לך?

י ט"ז גם בני נף ותחפנחס ירעוך קדקוד

1. מדוע אין להסביר עחיד של "ירעוך" בעתיד של "ישאגו כפירים" בפרק שלפנינו, כלומר אין לפרשו כהווה ממושך כי אם כעתיד ממש?

2. ירעוך קדקד.

רש"י: "גם בני נף ותחפנחס" הם מצרים שאתם בוטחים עליהם לעזרה, "ירעוך" - ירוצצו גולגולתכם.

רד"ק: "ירעוך" - ישברוך, כמו ישעיהו כ"ד י"ט: "רעה התרועעה הארץ", ומה שאמר "קדקד", כי מכת הקדקוד מכה רבה, מוחצת הראש באמצע.

שד"ל: יראו על קדקדך, ולי נראה שמליצה זו על דרך (תהילים קכ"ט) "על גבי חרשו חורשים", כן ירמסו אותך תחת כפות רגליהם, כאילו קדקדך יהיה להם מקום מרעה.

התוכל להביא מפסוקי פרקנו וכן מפסוקים שבפרק ה'-ו' סעד לפרושו של שד"ל? ועיין גם פרק ד', ט"ז-י"ז.

יא י"ח ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור
ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר.

השווה לפסוקנו:

דברים י' י"ב ועתה ישראל מה ה' אלוקיך שואל ממך כי אם...
וע' רש"י שם.

שמ"א י"ב י"ג ועתה הנה המלך אשר בחרתם... והנה נתן ה' עליכם מלך.

הסבר (בעזרת הדוגמאות הנ"ל) מה מובנה של מלת "ועתה" בפרקנו ומה הקשר בו היא מקשרת את פסוקנו לפסוקים הקודמים.

(הערה: על הרקע הפוליטי של פסוק זה ועל משמעותו הרעיונית נדון בהגיענו לפסוקים ל"ו-ל"ז בסוף פרקנו).

גליון ס'

ירמיה

פרק ב' פסוקים ד'-י"ט (סוף)

יב י"ט תיסרך רעתך
ומשובותיך תוכיחוך
ודעי וראי
כי רע ומר
עזבך את ה' אלוקיך
ולא פחדתי אליך

השווה:

ר"ד"ק

אחרי שנוסית כמה פעמים כי בעשותך רעה - יבוא לך רע, ובעבור משובותיך שאת מורדת בי - ימשלו בך האויבים, הם בעצמם - רעתך ומשובותיך - יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה, שהרי ניסית, כי יבוא לך רעה בעבורה, זהו: ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלוקיך.

פחדתי: שם במשקל "אהבה" "אחוה" ואמר: יראתי ופחדתי לא היתה עליך, שלא פחדת שאביא עליך רעה בענש מעשיך הרעים.

ר' יוסף אלבו: ספר העיקרים ג' ו:

... הפעולות שחשיש ותשמח הנפש בהם תמיד - קודם עשיתן או לאחר עשיתן הנה הן טובות. והפעולות שתצטער בהן הנפש ותדאג עליהם אחרי עשיתם הנה הן רעות, וזה כי אפילו הרשע שהוא כוסף ותאב תמיד אל הרע כמאמר שלמה (משלי כ"א)... "נפש רשע אותה רע", הנה זה יהיה קודם העבירה מצד חקיפת היצר, שהוא מלבב אותו לעשותה, אבל אחר שעשה העברה ונחה ושקטה תקיפת היצר, הנה נפשו תתחזק ותתעצב ותדאג על הפעל הרע שעשה (כמי שבא על הערוה, כי קודם הביאה מצד שטיפת התאוה אינו מבחין בפעל ההוא אם טוב ואם רע - אבל אחר שעשה העברה ונתקרר יצרו, הנה נפשו תבחין הפעל ההוא ותכיר הרע שיש בו ותדאג ותצטער עליו). ונמצא ירמיהו נותן זאת הבחינה לפעולות הרעות בשם הש"י לכנסת ישראל: "תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלוקיך ולא פחדתי אליך" רצונו לומר: ראוי שתיסר אותך הפעולה הרעה שאת עושה והמשובה עצמה תוכיח אותך וזה, בהיותן קובעות בנפש צער ודאגה אחרי העשותן ומזה יש לך להכיר ולידע, "כי רע ומר עזבך את ה'". ולא משום שפחדתי אליך, כלומר איני אומר לך זה מצד יראת עונשי ופחדי המוטל עליך אלא שמצד טבע העברות עצמן, שהן מורישות בנפש צער, תכיר ותדע שהן רעות, וכי "רע ומר עזבך את ה'" ולא מצד "פחדתי אליך".

1. מה הן התופעות שמתוכן על ישראל ללמוד ("ודעי וראי") כי רע ומר עזבם את ה' - מהו הדבר שראוי לו לעורר את ישראל להכרה הטאם - לפי כל אחת משתי הדעות הנ"ל? שים לב: ההבדל הוא כאן עקרוני-רעיוני!

2. מה בין רד"ק לבין ר" יוסף אלבו בפירוש המלים "ולא פחדתי אליך" ומי משניהם קרוב יותר - לדעתך - לפשוטו של מקרא. עליך לנמק תשובה זו.

פסוקים כ'-כ"ה

א כ' כי מעולם שברתי עולך נתקתי מוסרותיך ותאמרי: לא אעבד (כתיב) לא אעבר (קרי).

לסגנון הפסוק שים לב לדברי רש"י לפסוקנו:

"העול" של עץ - נופל בו לשון שבירה - "המוסרות" שהם של עור - נופל בהם לשון נתיקה. וע' גם ל', ח'.

לפסוק כולו:

רד"ק: מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגויים מעליך וכשהייתי מציל אותך, היית אומרת: "לא אעבר עוד על מצוותיך" - ולפי הכתיב: "לא אעבוד עוד עבו"ם" ולא עשית כן אלא בנוח לך עברת על כל מצוותי ושבת לעבוד עכו"ם.

חכמי הגויים כלם מפרשים "נתקתי" ו"שברתי" כצורה עתיקה לנוכחת (גוף שני נקבה) כמו שמצינו דוגמתה בירמיהו:

ד', י"ט: כי קול שופר שמעתי נפשי
ג', ד': הלא מעתה קראתי לי אבי אלוף נעורי אתה
ל"א, כ': שיתי לבך למסילה דרך הלכתי

ולפי זה יפרשו גם בפסוקנו על פי הכתיב: לא אעבוד לך (לה').

1. התוכל למצוא בפרקנו שנית פעל בצורת גוף ראשון עבר שהוראתו - בלי ספק - גוף שני נקבה?

2. מהו החטא שבו נאשם ישראל לפי כל אחד משני הפרושים הנ"ל?

3. כיצד עלינו לפרש את המלה "כי" במחציתו השניה של הפסוק ("כי על כל גבעה גבהה") לפי כל אחד משני הפרושים הנ"ל?

4. התוכל להכריע בין שני הפרושים הנ"ל בהתחשבך עם סגנון הפסוק ועם תוכן הפרק בכללו?
העזר בתשובתך לשאלה זו בפסוקים הבאים:

ירמיהו ה', ה': אך המה יחדו שברו עול נתקו מוסרות.
" ל', ח': אשבור עולו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק.
תהלים ב', ג': ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו.
" ק"ז, י"ד: יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק.

ב כ"א ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה.

השווה את פסוקנו לישעיה ה', א'-ז'

מקובלנו מחז"ל סנהדרין פ"ט ע"ה: "אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד" (רש"י ד"ה סגנון: דרך מליצות של רוח הקדש).

שני הנביאים משחמשים כאן במשל הגפן אשר הכזיבה את החקוות שתלו בה ושונה הוא סגנונם.

מה ההבדל בין שני הנביאים בהשחמשם במשל זה? מה הם ההבדלים בין סגנון שני הנביאים – עד כמה שהם משחקפים בשני מקומות אלה?

ג כ"ב כי אם תכבסי בנתר וחרבי לך בורית נכתם עונך לפני.

לפסוק זה שואל אברבנאל:

יקשה עלינו מאד שליחות הנביאים ותוכחותיהם השכם ושלוח ויהיו כל דבריהם שוא ודבר בטל, כי אם כבר נגזרה הגזרה תהיה חריצות הנביאים שקר. ומלבד זה הנה נחליש מאד בזה את מעלת התשובה שקבלנו, שאין דבר עומד לפניה וכאמרו "נכתם עונך" זה מורה מניעת התשובה?!

נסה לישב קושייתו בהעזרך בירמיהו. ד', י"ד.

ד כ"ג איך תאמרי: "לא נטמאתי, אחרי הבעלים לא הלכתי".

עבור על כל פרקנו והעתק את הפסוקים (או את חלקי הפסוקים) שבהם מביא הנביא את דברי העם בדיבור ישיר (כדוגמת פסוקנו).

ככה: 1) פסוק כ': "לא אעבור"!
2) פסוק כ"ג: "לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי"
3) פסוק כ"ה: "נואש! לא, כי אהבתי זרים ואחריהם אלך"

וכן הלאה.

(הערה למורים: עבודה כזו יכולה להיעשות כעבודת בית לפני לימוד הפרק כהכנה, או אחרי לימוד הפרק כחזרה. טובה ביותר היא כעבודה שתוקה באמצע השיעור, המפסיקה את הדיון המשותף :את השיחה בקול ודורשת מאת התלמיד לחזור אל ספרו ולעיין בפרקו עיון שקט ומרוכז).

אחרי גמרך את הרשימה הנ"ל התבונן בציטטות האלה והסבר:

לשם מה מוסר הנביא את דברי העם בדיבור ישיר?

מה היא עמדת העם והלך רוחו המצטיירת מתוך כל "הדבורים" האלה?

(למטרה הדידקטית של שאלה זו ע"י הערתנו למורים שבגליון ז', שאלה א).

גליון

י ר מ י ה

פרק ב' פסוקים כ"ו-כ"ח

א כ"ו כבשת גנב כי ימצא כן הובישו בית ישראל

רד"ק: כן הובישו: היה להם להוביש (= להתבייש)

מלבי"ם: הגנב הנתפש אינו בוש מפני שגנב, רק מפני שלא גנב. הבושה שלו היא רק מפני כי נתגלתה דעתו בקהל, לא מפני המעשה עצמו... הנה רק כבשת גנב, שהבושה שלו אינה על הגנבה, רק על "כי ימצא" על שנתפש, על המקרה שקרה לו ע"י הגנבה. כן הובישו בני ישראל; לא בושו על דרכם הרע, רק על הרעות שהשיגו בעבורו.

מה מאלץ את המלבי"ם לפרש בדרך זו, שלא כפירוש הרגיל (כגון של רד"ק) ולשים את נקודת הכובד על "כי ימצא"?

ב כ"ז אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני
כי פנו אלי ערף ולא פנים ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו.

כ"ח ואיה אלוהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך...

רש"י: ובעת רעתם יאמרו אלי קומה והושיענו, וכן תרגם יונתן "ובעידן דבישתא אתיא עליהון, כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין: רחם עלנא ופרוקנא". (כופרין באליליהם ומודים לפני ואומרים...)

1. העתק את שני הפסוקים הנ"ל בסימני פיסוק.

2. מה ראה רש"י להוסיף את דברי תרגום יונתן ומפני איזו אי-הבנה בפסוק רצה לשמרנו?

3. מה בין הוראת "דעתם" שבפסוקנו לבין הוראת "דעתם" שבפרק א', פסוק ט"ז?

4. היכן מצינו בנביאים ראשונים תיאור התנהגות זו (של ישראל) של "ובעת רעתם יאמרו: קומה והושיענו"?

5. בפסוק כ"ח פונה הנביא אל כל ישראל בדברי לעג לאליליהם.
הידועים לך בנביאים ראשונים דברי מי שלועג לאלילים ולאזלת ידם בדברי לעג דומים לדברי ירמיהו כאן?

פרק ב פסוקים כ"ט-ל"ז

א כ"ט למה תריבו אלי? כלכם פשעתם בי נאום ה'?

יש מפרשים הרואים בפסוק זה מעין כותרת לכל הפסוקים הבאים בפרקנו (עד סוף פרק ב'). הסבר כיצד.

ב כ"ט למה תריבו אלי

לפסוק זה שואל אברבנאל:

כי הנה האל ית' הוא היה מריב עם ישראל וכמו שאמר (ב' ט') "לכן עוד אריב אתכם נאום ה' ואת בני בניכם אריב", ואיך הוכיחם - אם כן - על המריבה באמרו: "למה תריבו אלי?"

ישב את קושיתו!

ג ל' לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו

רש"י: על חנם הכיתים, כי לא הועיל שיקחו מוסר.

ר' יוסף נחמיאש: וכי לשוא ולחנם הכיתי את בניכם? והלא הכיתי אותם במשפט, כי לא לקחו מוסר. ויהיה משפטו כאלו נאמר: הלשוא הכיתי את בניכם? ובא כמו (שמואל א,י"א, י"ב) "שאול ימלוך עלינו?!"

1. מה הניע את ר' יוסף נחמיאש לפרש את פסוקנו בלשון תמיהה, אע"פ שאין כאן ה"א השאלה ולמה לא יפרשו בניחותא?
2. המסכים אתה לפרושו או לא? עליך לנמק את תשובתך זו.

ד ל' אכלה חרבכם נביאיכם

רש"י: את נביאיכם הרגתם, את זכריה ואת ישעיה.

לענין הריגת זכריה עיין דברי הימים ב, כ"ד.
לענין הריגת ישעיה עיין מלכים ב, כ"א, ט"ז.

ונדרש פסוק זה ביבמות מ"ט ובפסיקתא רבתי ד':

תני שמעון בן עזאי אומר: מצאתי מגילת יוחסין בירושלים וכתוב בה: "מנשה הרג את ישעיה". שכיון שהכניס מנשה את הצלם להיכל, התחיל מתנבא ישעיה לישראל ואומר להם בשם ה': מה אתם מתגאים בבית זה שבניתם לי? העליונים והתחתונים אינם מחזיקים כבודי - ובית זה שבניתם לי אני צריך? "איזה בית אשר תבנו לי"? (מלכים ב, כ', י"ב) הרי נבוכדנאצר עולה ומחריב אותו ומגלה אתכם. מיד כעס עליו מנשה ואמר: "תפשוהו"! - רצו אחריו לתפשו, ברח מפניהם ליער, אמר שם - ונבלע בארז, והיו ציציות טליתו נראות בחוץ. באו ואמרו למנשה - הביא חרשים ונסרו את הארז והיה הדם שותת. כשהגיע המסר לפיו של ישעיה, יצאה נשמתו, משום שחטא בפיו ואמר: (פרק ו') "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב".

(התרגום מארמית עפ"י ספר האגדה לביאליק, רביניצקי, חלק ראשון עמ' ק"ה).

<u>הערה למורה בכתות הגבוהות:</u> שוחח עם תלמידיך על המניעים הנפשיים והחברתיים של הממשלות ושל ההמונים להרוג נביאים ומוכיחים בשער, והבא דוגמאות מתוך ההיסטוריה למקרים כאלה.

1. מנה את כל המקרים המסופרים בתנ"ך, שבהם ניסו ישראל להרוג נביא או להשתיקו בדרך אחרת.

2. למה לא הזכיר רש"י בפירושו לפסוקנו גם את הריגת אוריה הנביא המוזכרת בירמיהו פרק כ"ו?

3. הסבר, מה ראה ירמיהו להזכיר ענין הנביאים במקום זה ומה הקשר שבינו לבין הפסוקים הקרובים לו.

גליון י"א

י ר מ י ה

פרק ב פסוקים כ"ט-ל"ז (המשך)

ה ל"א הדור אתם ראו דבר ה',
המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה?

פסוק זה נדרש במדרש תנחומא במדבר ב', וכן מוזכר פסוק זה ברמב"ם מורה נבוכים מאמר ב' פרק ל"ט, בדברו על שלמות התורה.

השווה את שני המקומות האלה ואת אופן השתמשם בפסוקנו:

תנחומא במדבר ב'

וידבר ה' אל משה במדבר סיני: זה שאמר הכתוב: "המדבר הייתי לישראל"? אמר הקב"ה לישראל: על שאמרתם למשה (במדבר כ') "למה העליתונו ממצרים" - המדבר הייתי לישראל - הכמדבר עשיתי לכם? בנוהג שבעולם מלך בשר ודם שיוצא למדבר, שמא מוצא שם שלוה כשם שהיה מוצא בפלטין שלו? או אכילה ושתיה מוצא שם? ואתם הייתם עבדים לפרעה במצרים והוצאתי אתכם משם והרבצתי אתכם תחת ענני הכבוד, והעמדתי לכם שלשה גואלים משמשים אתכם שנ' (מיכה ו') "ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים"; בזכות משה הייתם אוכלים את המן, שלא ראו האבות הקדושים; ובזכות אהרן הקפתי אתכם בענני כבוד, שהיו מכים נחשים ועקרבים ומשוים להם את ההרים ואת העמקים ושורפים את הקוצים, והן מעלין עשן, ורואין אותן כל מלכי מזרח ומערב ואומות העולם אומרים: (שיר השירים ג') "מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן...?", והבאר בזכות מרים; ואח"כ הבאתי להם שלוים... "המדבר הייתי לישראל" - שמא כמדבר נהגתי אתכם, "אם ארץ מאפליה" - לא אני בעצמי הייתי מאיר לכם? שנ' "וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם בדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם..."

מורה נבוכים ב' ל"ט

"...כן הענין בזאת התורה כמו שנתבאר משוויה (= משלמותה. בהתרחקה מן הקצוות ואין בה לא יתר ולא חסרון). ואמר (דברים ד' ח') "חקים ומשפטים צדיקים." וכבר ידעת שענין "צדיקים" - שוים, * וזה - שהם עבודות אין טורח בהם ולא תוספת כעבודת המתבודד בהרים, הפורש עצמו מן היין ודברים רבים מצרכי הגוף ובטלטול לעבודה וכיוצא בהם; ולא חסרון, שיביא אל הזוללות ואל השטיפה בזמה, עד שיחסר שלמות האדם במדותיו... ולזה נאמר בה (תהלים י"ט) "תורת ה' תמימה משיבת נפש". אבל מי שיחשוב שטרחה (= הטורח ששמירת מצוותיה מטילה על האדם) גדול וקשה ושיש בה (כל' בשמירתה) צער גדול, כל זה טעות בהתבוננות. והנה אבאר קליתה באמת אצל השלמים (= הפעולות השלמות, מצוות ה', הן קלות לישרים ואינם משא כבד אלא לרשעים) וזה אמרו (דברים י' י"ב) - "כי מה ה' שואל מעמך, כי אם ליראה את ה'..." ואמר: "המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה".

* (הבטוי "שוים" אצל הרמב"ם מתבאר ע"י הלכות דעות פרק ב', ביחוד: "הדרך הישרה היא מדה בינונית... והיא הדעה (= המדה) שהיא רחוקה משני הקצוות בריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו... ע' שם במפורט!)

מה ההבדל בהסברת פסוקנו בין שני המקומות הנ"ל ואיזו מהן מתאימה יותר להמשך הפסוקים בפרקנו?

ו ל"ד גם בכנפיך נמצאו נפשות אביונים נקיים
לא במחתרת מצאתים...

("מצאתים" - מצאת אותם ורש"י יביא כדוגמה יחזקאל י"ז את נשאתים)

אברבנאל: ומלבד מה שנמצא בך מפשעי העבודה זרה, שהלכת אחרי אלוהים אחרים, עוד נמצא בך שפיכות דמים, ולפי שרשעי אותו הדור היו מתהללים בשפכם דם אחיהם ומביאים דמם על מלבושיהם,
(על דרך שנאמר ביואב (מלכים ב' ה') "וישם דמי מלחמה בשלום בחגורתו אשר במתניו ובנעליו אשר ברגליו")
לכן אמר: "גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים", שהיה הדם מהם על כנפי בגדיהם לכבוד ולתפארת, ולכן אמר: "לא במחתרת מצאתים" ר"ל: לא בסתר - כמו המחתרת - מצאתי אותם הדמים "כי על כל אלה" - על כל כנפי בגדיך שהיית מתהללת במעשיך אלה.

ואולם רוב המפרשים וביניהם רד"ק, שד"ל ורוב חכמי הגויים יפרשו פסוקנו על סמך דין התורה הנאמר בשמות כ"ב א'.

1. הסבר, מה יהיה פירוש פסוקנו על פי הפסוק בשמות.
2. מצא עוד מקומות בפרקנו וכן בפרק ג' בהם ירמוז ירמיהו לאחד מדיני התורה.
3. איזו משתי הגישות דלעיל למליצת "לא במחתרת מצאתים" נראית לך יותר ומדוע?

ז י"ח ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור
ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר

ל"ו מה תזלי מאד לשנות את דרכך
גם ממצרים תבושי כאשר בושת מאשור.

ל"ז גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך.

השווה לפסוקים אלה של ירמיהו את דברי הנביאים ישעיה והושע שקדמו לו:

ישעיה:

ל' א' הוי בנים סוררים נאום ה' לעשות עצה ולא מני ולנסוך מסכה ולא רוחי...

ב' ההולכים לרדת מצרים ופי לא שאלו
לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים.
(וע' שם הלאה עד י"ד)

הושע:

ז' י"א ויהי אפרים כיונה פותה אין לב
מצרים קראו - אשור הלכו
כאשר ילכו אפרש עליהם רשתי. (וע' שם פרק ח' ס' - י"ג).

פרק ב'

ז (המשך)

להבנת התנגדותם זו של הנביאים נביא בזה קטע מתוך מאמרו של פנחס רוזנבליט: "ישראל במאבק המעצמות" ("מולד" אדר תשי"א):

> בעית המגמה של מדיניות חוץ היתה קיימת ועומדת בכל תקופות קיומנו כמדינה עצמאית. בימי קדם היה המזרח התיכון זירת ההתחרות הפוליטית בעולם, דוגמת האוקינוס האטלנטי בימינו. וזה היה סימנה של תקופה, אם מדינה גדולה אחת - מצרים או אשור ובבל - השתלטה על כל האזור, או שתי מדינות גדולות התחרו ביניהן על ההשפעה. היו ימים ששתי המדינות כאחת היו חלשות, ובזה ניתן יתר עצמאות למדינות ששכנו בתחום הביניים. לפני מנהיגי המדינה היהודית עמדה השאלה, מה תהיה עמדתם כלפי המדינות הגדולות - האם יחסי המדינות הם שיקבעו את מדיניותם, או שמא עליהם להתערב התערבות פעילה ולנסות לשנות את יחסי המדיניות באיזור זה?... האם הכריעו כאן רק נימוקים טכסיסיים או שיקולים עקרוניים, שבהם נשתקפה עמדה מסוימת של היהדות ודבריה?

> אחת התקופות הרות הגורל בחיי המדינה היו ימי עלייתה של ממלכת אשור במחצית השניה של המאה השמינית. המדינות הקטנות, ויהודה וישראל בתוכן, הוכרחו לקבוע את עמדתן כלפי הכח העולה ומחקרב אליהן. הימים ימי ירבעם השני (מלכים ב' י"ד כ"ג-כ"ח) ועוזיהו. ישראל התפשטה, התפשטה מחמת עד הערבה. ויהודה החזירה לגבולה את אילת בדרום. בישראל לא היה כיוון אחיד. מלך אחד הטה צוארו לעול החדש, ואילו יריבו פקח בן רמליהו קם נגדו, "חסלו" ושנה את כיוון המדיניות כלפי אשור. לאור הגורם החדש - עליית אשור - נשתנה המצב בארצות סוריה וארץ ישראל מיסודו. המדינות הקטנות כגון סוריה וישראל, שהיו צהובות זו לזו מאות בשנים, התחילו מחלכדות נוכח הסכנה. עתה מוצאים אנו את מלכי ישראל וסוריה פולשים יחד ליהודה, כדי להמליך שם מלך שיהיה רצוי למדיניותם...

> העם לפי רמזים שונים במקרא, נטה לברית עם ישראל וסוריה, אך המלך אחז לא הסכים לדרך זו. כנראה הבחין בחולשת מצרים והמדינות הקטנות ובקש להתקשר עם הכח החדש העולה במזרח. אשור השתמשה בשעת כושר זו ופרשה רשת שלטונה על יהודה. באותה שעה באה קצה של עצמאות יהודה לתקופה ארוכה מאוד, עד מרד החשמונאים, חוץ לתקופות קצרות אחר נפילת אשור.

והנה הופיע עוד גורם אחד בהאבקות הפנימית הזאת: ישעיה הנביא. הוא הכיר בחוסר יעילותה של ברית המדינות הקטנות נגד אשור, אך גם התנגד להתקשרות עם אשור, שראה בה דרך אסונות לעתיד המדינה. מיד הבין שאין כאן צעד פוליטי מסוים אלא אורינטציה בעלת משמעות רחבה, פוליטית, רוחנית ודתית כאחד... התנגד לכל התערבות פוליטית פעילה של יהודה, וראה בה רק סכנת הסתבכותה של יהודה בסבך המדיניות באיזור זה ותנודותיה וסכנת השתלטות יתרה של מצרים ואשור על ממלכת יהודה.

ישעיהו כנביאים אחרים נשאר בבדידותו. המדינה נסחפה והיתה לאחד מגרורי האזור ועצמאותה אבדה.

מצבה של הארץ כארץ מעבר בין המעצמות בא לידי ביטוי טראגי בימי מלכות יאשיהו, אחרי נפילת אשור אמרה מצרים להתפשט מתוך ניצול "החלל הריק" במזרח התיכון, אך נחלה תבוסה מידי נבוכדנצר מלך בבל. והנה בדרך אל המערכה המכרעת, במגידו ההסטורית יצא יאשיהו נגד פרעה נכה מלך מצרים ובקש למנוע בעדו מעבור את ארצו, אעפ"י שמלך מצרים הבטיח לו, שאין בלבו מזימות על הארץ. בקרב זה נפל המלך, וארצו באה לזמן קצר בעול מצרים.

בסוף המאה השביעית קמה בבל כמדינה עולמית וכבשה את כל ארצות המזרח התיכון. אך בלי הרף התקוממו נגדה מדינות קטנות לחופי ים התיכון . ושוב עמדה יהודה לפני השאלה הגורלית: החנסה לחדש עצמאותה מתוך מרידה בבבל וברית עם המדינות השכנות, ובעיקר מצרים, או חשלים עליונותה של בבל גם כלפי חוץ גם מבית? כבתקופת ישעיהו קמו מפלגות שונות. מפלגת הכהנים ורב השרים השליכו יהבם על קואליציה עם המדינות השכנות ומלחמה נואשת בבבל... ירמיהו התנגד למלחמה ובניגוד למסקנת ישעיה, אך מאותם טעמים, דרש להכיר בעליונותה של בבל על הארצות האלו. (..."ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכנדנצר מלך בבל" פרק כ"ז ו'). הוא הבין כי אשלייה ברית עם מצרים והמדינות האחרות רק תמיט שואה על ארצו, ועם זה הכיר במצב הפנימי הרעוע של המדינה מבחינה מוסרית, דתית ומדינית... אך לא נמנה גם עם המפלגה הבבלית. הן הוא יצא נגד אלה המשתעבדים לכל אומה זרה ("העבד ישראל, אם יליד בית הוא, מדוע היה לבז?" ב' י"ד) נגד המבזים ערכיהם וקדשיהם והולכים "לדרך מצרים לשתות מי שיחור" או ההולכים "לדרך אשור לשתות מי נהר".

1) עבור על מלכים ב', ט"ו, ט"ז, י"ז (א'-ו') והראה על מקרים של התקשרות מלכי יהודה או מלכי ישראל עם מצרים ועם אשור.

2) הבא מתוך הפרקים האלה הוכחה לדברי המחבר (המסומנים בקו) שהתקשרות עם אשור אינה צעד פוליטי בלבד אלא אף אורינטציה רוחנית ודתית.

3) מה הנימוק שבגללו מחנגד הנביא לברית עם מדינה או מדינות שכנות ובאיזו דרך מיעץ הוא לעם להנצל מסכנת האויב המתקרב ובא - על פי פרק ב' בנביאנו?

4) באמור הנביא "גם ממצרים תבושי
כאשר בושת מאשור"
לאיזו אכזבה מאשור יכון בדבריו?

עבור על פרקי מלכים ב' המסומנים בשאלה 1 ומצא את המאורע שאליו ירמוז הנביא (או שאליו יכולים דברים אלה להיות מכוונים).

5) מצא גם במגילת איכה פסוק הרומז לפוליטיקה זו של התרוצצות בין המעצמות ופנייה לעזרה אליהם.

6) עבור על כל פרק ב' ומצא וסמן עוד פסוקים נוספים (מלבד המסומנים בראש שאלה ז') שבהם ידבר הנביא על התרוצצות זו של ישראל בין המעצמות ועל בטחה בהן.

(<u>הערה למורה:</u> גליון זה הוקדש כולו לשאלות הסטוריות פוליטיות המתעוררות תוך לימוד ועיון בספר ירמיהו. אין לראות בזה כוונה להפוך את לימוד הנביאים ללימוד "ההסטוריה של המזרח התיכון בתקופה העתיקה". על מורה התנ"ך לזכור תמיד את דברי חז"ל (מדרש שיר השירים ד', כ"ב)"כל נבואה ששעתה (כל', שהיה בה הצורך לשעתה) <u>והיתה צורך לדורות</u> - נתפרסמה, וכל נבואה שהיתה שעתה ולא היה בה צורך לדורות - לא נתפרסמה".

יזכור המורה שמתפקידו ללמד <u>בעיקר</u> את מה שנאמר בנביא לא לשעתו בלבד אלא - לדורות.

גלינן י"ג

פרק ג'

א שאלות כלליות למבנה הפרק ולסגנונו.

1. נחלקו המפרשים בשאלת מבנה פרק ג', אם כולו – כדעת שד"ל (או לפחות חלקו עד סוף פסוק י"ח) – נבואה אחת, או אם יש לראות את הפסוקים א'-ה' כנבואה נפרדת (אולי המשכה של פרק ב') ואת הפסוקים ו'-ו' והלאה כנבואה נפרדת – חדשה (כדעת אברבנאל ורוב מפרשי הגויים).

מה יש לומר לזכותה של כל אחת משתי הדעות?

2. שים לב: בבואך לנתח פרק, עליך לתור ולחפש אחרי שרשים א. [illegible]ויים וצרופי מלים החוזרים ונשנים בפסוקים ומהווים מעין מלות יסוד בו, המציינות את נושאו העיקרי של הפרק.

כגון בפרקנו:

פ"א: ... <u>הישוב</u> אליה עוד...
ואת זנית רעים רבים <u>ושוב</u> אלי...;

פ"ו: הראית אשר עשתה <u>משובה</u> ישראל...;

פ"ז: ואמר אחרי עשותה את כל אלה: אלי <u>תשוב</u> ולא <u>שבה</u>;

פ"י: וגם בכל זאת לא <u>שבה</u> אלי בגודה אחותה יהודה;

פ' י"ב: <u>שובה משובה</u> ישראל;

פ' י"ד: <u>שובו</u>, בנים <u>שובבים</u>.

א. מה הן ההוראות השונות בהן משמש שרש "שוב" כאן?

ב. מצא עוד ביטוי החוזר ונשנה בפסוקים.

ג. לאיזו משתי הדעות שהובאו בשאלה 1 מסייעת הימצאותם של ביטויים חוזרים ונשנים בפסוקים?

ב לזמנה של נבואה זו:

עיין מלכים ב' פרקים כ"ב-כ"ג; דברי הימים ב' ל"ד-ל"ה.

<u>מדרש איכה רבה</u> א' (ס"א):... והוא (יאשיהו) לא היה יודע שכל דורו עובדי עבודה זרה היו, היה משלח זוג תלמידים (תלמיד חכמים) לבער עבודה זרה מבתיהון. והוו עלליו ולא משכחין כלום. עד דנפקון אמרון (יושבי הבית): "טרודו תרעין!" (סגרו הדלת). מן דהוון טרדין לתרעיה הווה חמון יתיה (ראו אותה, את הע"ז).

<u>מתנות כהונה:</u> היה יאשיה משלח שני תלמידי חכמים לבער ע"ז מבתיהם של ישראל, והיו נכנסים ולא מוצאים כלום, שצורת ע"ז היתה חקוקה באחורי הדלת, והדלת היתה חלוקה לשניים, וכשהיו פותחין הדלת היו מכסים בחצי הדלת צורת ע"ז החקוקה עליה. ומצאתי בספר ישן: היתה חקוקה חציה על חצי הדלת האחת וחציה השני על חצי הדלת השניה ומשיצאו התלמידים, אמרו להם יושבי הבית: סגרו הדלת אחריכם, ומשסגרו הם הדלת, היתה נראית הע"ז לאותן שבפנים.

<u>רש"י:</u> דורו של יאשיהו מראים עצמם שהם צדיקים והם רשעים: היו צרים צורות של עבודה זרה על דלתותיהם מבפנים, חציה על זו וחציה על זו, וכשהיו מבערי ע"ז בודקים, היתה הדלת פתוחה ולא היו מכירין בה.

<u>רד"ק:</u> ו' ד"ה ויאמר: "בימי יאשיהו המלך" למה אמר זה, והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא? אלא לפי שנתנבא אף בימי יהויקים ובימי צדקיהו אמר, כי נבואתו היתה בימי יאשיה <u>קדם שעשה תשובה</u>... וגם יש לפרש, שנבואה זו נאמרה אחר התשובה ואעפ"י שאומר ביאשיה (מלכים ב' כ"ג כ"ה) "אשר שב אל ה' בכ ל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו ככל תורת משה" - יאשיהו היא ששב בכל לבבו, אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך...

השווה לשתי הדעות המובאות ברד"ק את דעות שני ההיסטוריונים המאוחרים.

<u>זאב יעבץ:</u> <u>תולדות ישראל</u> ג' מוצא דבר: תשובת דור יאשיהו "וללכת אחרי ה' (מלכים ב כ"ג ג') היה יום גדול בחולדותינו, כי בו נעקרת ע"ז מארצנו מהיותה שלטת ביד רמה. ואף כי נעבדה עוד במסתרים זעיר שם זעיר שם, לא היתה לה עוד תקומה בגלוי. אך יען כי התשובה הזאת לא היתה שלמה, והקלקלה המדוכאה בחזקת היד, התפרצה עוד פעמים רבות להרים ראש, יש לנו להעלות את עצם המאורע הזה הנבלע בכתובים, לצחצחו היטב ולהציג כל חליפותיו לעיני הקורא.

... למראית עין היתה התשובה קיימת אלא שלא היתה תוכה כברה. ימים רבים אחרי יאשיהו מעורר ירמיהו את העם לשמוע את "דברי הברית" (י"א ב') הכרותה ועומדת בהר סיני ומחודשת בימי יאשיהו, וקובל כי נמצא קשר באיש יהודה "שבו על עונות אבותם הראשונים" (י"א, י') ונבואה זו לדעת רד"ק נאמרה בימי יהויקים: "מרדו בו אחרי ששבו בימי יאשיהו"...

ויען כי עיקר ע"ז נעקר ולא נשארו ממנו כי אם סעיפים, מצא העם את לבבו להתהלל בחשובתו ששב בימי יאשיהו. ויחגאו מרביתם לאמור (ב' כ"ג): "לא נטמאתי, אחרי הבעלים לא הלכתי" (ב', ל"ה) "נקיתי, אך שב אפו ממני... לא חטאתי"...
מכל אלה יש לנו ללמוד, כי התוכחות, שהוכיח ירמיהו ויחזקאל את ישראל לפעמים על עון עבודה זרה לא היו כי אם על זו שנעבדה בימי אחז מנשה ואמון, אשר אותה לא יכלו הנביאים לשכח, אחרי שהיא היתה מקור כל הרעה. (מלכים ב כ"ג, כ"ו; כ"ד י"ד; ירמיהו ט"ו ד').
וגם קדמונינו החזיקו, כי בימי יאשיהו לא נעשו מעשים מכוערים בגלוי, כי אם בסתר, באמרם "ובשביל הרעה שהיו ישראל עושים בסתר נאסף הצדיק - יאשיהו" (ילקוט מלכים ר"א).

יחזקאל קויפמן: <u>תולדות האמונה הישראלית</u> כרך ג' 2 עמ' 451: אך מת מנשה ונבואת הזעם התפרצה בכח איתנים: הופיע צפניה, נביא יום החרון. מופיע ירמיהו הצעיר, אימת יד הדמים של מנשה סרה, התחילה תנועה של ריפורמה (השמדת האלילות מן הארץ ושיבה אל אלוקי ישראל). בחוגי הנאמנים נולד הרעיון שאת ישראל יש להביא בברית חדשה עם האלוקים, ברית על ספר התורה... ביעור האלילות התחיל עוד לפני שבגר יאשיהו, אבל ריפורמה שלימה יכלה לצאת אל הפועל רק עם התבגרות המלך...

נבואות מימי תנועת הריפורמה נשתמרו בירמיהו פרקים א'-ד'.

החוכחה על המרת אלוהים בלא-אלוהים, על המעשים בגיא, על טמוא הארץ, על עבודת עץ ואבן בכל הערים, על הריגת הנביאים ועוד (פרק ב') הן מאותו זמן... את רחשי התשובה של ימי תנועת הריפורמה הוא (ירמיהו) פוקד בפרק ג'. התשובה אינה שלימה, אבל מקוה הוא שהתשובה תבוא. גם פסק' ד-ה' אינם רומזים לריפורמה של יאשיהו אלא על דרכו של העם לזעוק אל ה' בכל שעת צרה. ג', י' רומז לתנועת הריפורמה לפני הטיהור הגדול, שלא היתה תשובה שלימה. ואולי הרמז הוא לתשובה של ימי חזקיהו (מלכים ב י"ח, א'-ח') שאחריה באה תקופת האלילות של מנשה.

1. מה הן הדעות השונות בקביעת זמנה של נבואת פרק ג'?

2. הבא ראיות מפסוקי הפרק לכל אחת משתי הדעות המובאות ברד"ק?

3. מצא את הפסוק בפרקנו אשר שימש יסוד למדרש איכה רבה דלעיל ולדברי רש"י המושפעים ממנו.

גליון י"ד

פרק ג' (המשך)

פסוקים א'-ה'

א י"א לאמור הן ישלח איש את אשתו והלכה מאחו...

עיין דברים כ"ד א'-ד'.

השווה לפסוק זה:

יומא פ"ו ע"ב: אמר ר' יוחנן: גדולה תשובה, שדוחה את לא תעשה שבתורה שנאמר: "לאמור הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו, והיתה לאיש אחר, הישוב אליה עוד, הלא חנף תחנף הארץ ההיא. ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאום ה'" (רש"י ד"ה לא תעשה שבתורה: "לא יוכל בעלה הראשון").

רש"י: לירמיהו ג' א': ד"ה לאמור הן ישלח: יש לי לומר, שאין את עוד ראויה לי, כי כן דרך המשלח את אשתו והלכה לה וגו'... ד"ה ואת זנית רעים רבים: עם אוהבים רבים ואעפ"כ - שוב אלי!" ד"ה ושוב אלי: כמו "עשות" "ולשוב אלי" אני חושק בך.

אברבנאל: אם ישלח איש את אשתו והיתה לאיש אחר, עם היות שהוא שלח אותה כיון שהלכה והיתה לאיש אחר, האם ראוי שישוב אליה בעלה הראשון עוד? לא! כי באמת חנף תחנף הארץ בפעל המגונה הזה וכל שכן בנידון שלנו, שאתה ישראל, זנית, רצונו לומר: הלכת מעצמך - ולא שלחך ה' - וגם לא זנית עם איש אחד כי עם רעים רבים - הם אלוהי הנכר אשר עבדת - ואיך תשוב אלי ואצילך?!

ואין הכונה בזה שננעל מהם דרכי תשובה, אלא אם יחשבו שבהיותם זונים אחרי אלוהי הנכר יהיו שבים אל ה' ויחזיקו בעבודתו ובע"ז (והוא אמרו: "ואת זנית רעים רבים ושוב אלי") ר"ל החוכל לעשות שני הדברים האלה יחד, זנות רעים רבים ושוב אלי?

1. מה בין פירוש רש"י לבין פירוש האברבנאל?
העתק את פסוקנו פעמיים וסמנו בסימני פיסוק בהתאם לכל אחד משני הפירושים הנ"ל!

2. פירושו של מי משניהם מיוסד על דרשתו של ר' יוחנן המובאת לעיל?

3. (וע' דברי המתרגמים

King James Version: Yet return again to me, saith the Lord.

Version d'Ostervald: Reviens a moi, dit l'Eternel ואולם ראה דברי גזניום

Buber - Rosenzweig: Du aber, gehurt hast du mit vielen Gesellen und nun: "Kehre wieder zu mir" - Sein Erläuten.

Gesenius - Kautzch - Cowley p. 345: §113 ee ואולם ראה דברי גזניוס:
The infinite absolute sometimes appears as a substitute for the finite verb... in the excited style... also in indignant questions: And thinkest thou to return again to me?

ובעקבותיו הלכו כל חכמי הגויים החדישים.

בעקבות מי ממפרשינו הולכים המתרגמים?

ב א. הלא חנף תחנף הארץ ההיא

ב. וחניפי ארץ בזנותיך וברעתך

למושג של חנופת הארץ והחנפת הארץ:

רמב"ן: במדבר ל"ה ל"ג ד"ה ולא תחניפו את הארץ...וענין החניפה הוא הנאמרת בקללות (דברים כ"ח ל"ח) "זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף" כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה... זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך... כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל", כי כל חנופה עשות ההפך הנראה והנדמה לעיניים והוא עונש בארץ בע"ז, בשפיכות דמים ובגלוי עריות, כמו שאומר ירמיהו: "הלא חנף תחנף הארץ ההיא" וישעיהו (כ"ד ה') "והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות, חלפו חוק, הפרו ברית עולם".

ועל פי דברי הרמב"ן האלה מסביר הבאור את פסוקנו:

באור: אף אם גזר האל לאחר המבול חוק ולא יעבור לאמור (בר' ח'): "עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבותו, "בכל זה תמצא במקום אחר לפי חוק העונש על ע"ז שפיכות דמים וגלוי עריות (דברים י"א): "ועצר את השמים ולא יהיה מטר": (ויקרא כ"ו): "ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה" וכיוצא בזה, כי אם לא ישמרו בני ישראל את חקם באחת משלשת דברים אלה, אז גם הוא לא ישמור חוקו המושם בטבע ויצוה על העבים מהמטיר עליהם מטר ועל האדמה מלחן את יבולה, וכמאמר חז"ל: אין העולם מחקיים אלא בשביל התורה שנאמר (ירמיהו ל"ג כ"ה): "אם לא בריתי - יומם ולילה, חקות שמים וארץ לא שמתי". וכמו שנאמר למטה (ירמיהו ט' י"א-י"ב) "על מה אבדה הארץ...? ויאמר ה': על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם"... ועל הפרת בריתי זו מישראל ועל חליפת והעברת החוק אשר שם ה' בשמים ובארץ נופל לדעתי - כנראה מכוונת הרמב"ן - שם חנף. ובזה יובן היטב המקרא בישעיה כ"ד ה': "והארץ חנפה תחת יושביה, כי עברו תורות, חלפו חוק הפרו ברית עולם". ועל זה אמר פה: "חנף תחנף הארץ ההיא" - וכל העושה זאת יהיה גורם שתחנף הארץ ותעבור על חוקה המושם בה.

1. הסבר לפי דבריהם את המושג "חנף" כשהוא מוסב על הארץ ואת המושג "החנפת הארץ"!

2. הבא ראיה לנכונות פרושם של הרמב"ן והבאור מתוך הפסוקים הבאים בפרקנו.

3. היכן כבר מצאנו בפרקי ירמיהו עד כאן השפעה כזו של חיי האדם והתנהגותו על הארץ?

4. כיצד נעזר הבאור לפרושו של פסוק א' בפרקנו בפסוק כ"ה מפרק ל"ג?

ג פסוקים ד'-ה'

1. הסבר מהו הקשר בין פסוקים אלה לבין הפסוקים שלפניהם ובין נושאו העיקרי של הפרק בכללו.

2. "וחוכל"

שד"ל: לשון תמיהה: היתכן שבדבר אחד שחדברי (והוא אמרך "אבי, אלוף נעורי") תנצחי, תצליחי ויועיל לך?
כמעם (ירמיהו כ' ז') "חזקתנו ותוכל".

יש מפרשים: פעל "יכל" כשהוא לעצמו - כלומר שלא תלוי בו שם פעל אחר, יפול בעושה שני מעשים הפוכים זה מזה. ואף כאן: האומר לאלוהיו "אבי אתה" והולך ועובד אלוהים אחרים - דבורו ומעשהו הפוכים זה מזה, ועל כן נאמר נגד שניהם "ותוכל"?

1. מה ההבדל בין שני הפרושים האלה? הכרע ביניהם!

2. התוכל לפרש פסוקנו גם בדרך שלישית?

3. מהי האסוציאציה מתוך התורה המתעוררת ע"י פסוקנו?

4. מהי התמיהה הדקדוקית-סגנונית שמעורר פסוקנו וכיצד אפשר לישבה? (והשווה בראשית מ"ט ט').

גליון ט"ו

פרק ג פסוקים ו'-י"ג

א **ללומד המתקדם:** לשם החעמקות בשוני הסגנון שבין נביא לנביא, השווה דברי ירמיהו אלה על שתי האחיות "משובה ישראל" ו"בגודה יהודה" לדברי יחזקאל פרק כ"ג על שתי האחיות "אהלה" ו"אהליבמה"

(השווה לשאלה זו גליון ב' ז' 3
ה' י"א)

ב ו' הראית אשר עשתה משובה ישראל

אברבנאל: מקשה: וכי היתה הכונה ששאל ה' לנביא, אם ראה מה שעשתה מלכות ישראל מהחועבות. כי הנה כאשר נבא ירמיהו בי"ג שנה למלכות יאשיהו, כבר היו גולים עשרת השבטים יותר מתשעים שנה?

קושיה זו עומדת לפני כמה מפרשים, בין משל ישראל, בין מחכמי אומות העולם. וזו אחת מתשובות הרד"ק.

רד"ק: ... או נפרש "אשר עשתה משובה ישראל" על השארית מישראל המפוזרין וממנשה ומשמעון ומנפתלי שהיו שם בימי יאשיהו, שאמר בדברי הימים ב' (ל"ד ה'-ו'): "ויטהר (יאשיהו) את יהודה ואת ירושלם ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי..." ואמר עוד (שם ל"ד ט'): "ויבואו אל חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את הכסף המובא בית אלוקים אשר אספו הלויים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שאריח ישראל..."

1. הסבר מהי חולשת תרוצו זה של הרד"ק?
2. התוכל לישב קושייתו של אברבנאל באופן אחר, בעזרת בראשית מ"ב א'?

ג ז' ואמר אחרי עשותה כל אלה אלי תשוב ולא שבה

שתי דרכים למפרשים ולמתרגמים בפירוש פסוק זה:

א

רש"י: ואמר - ע"י נביאי עמום והושע ושאר נביאים: אלי תשוב

מצודת דוד: אמרתי לה ע"י נביאים שובי אלי בתשובה

ב

רד"ק: אמרתי, כיון שעשתה כל הרעות האלה ומצאוה צרות רבות ורעות, תתחרט על מעשיה הרעים ותשוב אלי - והנה לא שבה עם כל זה.

מלבי"ם: אמרתי, שאחרי שתשביע תאוותה חפקח עיניה, אבל לא שבה כלל כי התמידה ברעתה.

הסבר, איזו משתי הדרכים נראית לך יותר:
א) מבחינה לשונית;
ב) מבחינה ענייניות.

ד זי ותרא בגודה אחותה יהודה.

רד"ק: "... חסר הפסוק הענין אבל מן הכתוב נבין מה שאינו כתוב".

נסה איפוא, להשלים "מה שאינו כתוב"!

ה שים לב לנאמר בגליון י"ג שאלה א' 2 על חשיבותן של מלים או ביטויים החוזרים ונשנים (אף בצורות שונות) בפרק יעל ערכן המדריך בהבנת הרעיון של הפרק כולו.

וראה בפרקנו: פסוק ו' הראית אשר עשתה משובה ישראל
ז' ותרא בגודה אחותה יהודה
ח' וארא כי על כל אודות אשר נאפה משובה ישראל...

(רש"י ד"ה וארא כי על כל אודות, נקודות טעמי מקרא זה מלמדין על פרושו. "ישראל" נקוד זקף מובדל מ"שלחתיה". "שלחתיה" נקוד זקף גדול לעצמו. וזה פרושו: "וארא" - נסתכלתי בה ליפרע ממנה ולמה? "כי על כל אודות אשר נאפה משובה ישראל. ומה היתה נקמתי? שלחתיה מעל פני.)

(והשווה גם פרק ז' י"א המערת פריצים היה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם! גם אנכי הנה ראיתי.)

מה חשיבות חזרה זו על פעל "ראה" (ובשלשת הגופים: שני שלישי ראשון) בפסוקים אלה ומה באה ללמדנו?

הערה למורה: יש לחנך תלמידים שיפנו חשומח לבם לחזרות על אותם ביטויים ולרמזים שרומז לנו הכתוב בדרך זו. אין אלה "דברים שבסגנון" בלבד ובודאי אינם "קשוטי לשון" - אלא גופי רעיונות.

וע' פרק ב' ג': לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה

פרק ב' ה': ... כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו

וע' פרק ד' ב': ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה - והתברכו בו גויים ובו יתהללו

פרק ה' ב': ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו

וכאלה רבים בכל המקרא.

והשווה יצחק היינמן: דרכי האגדה, עמ' 66: "חוקרי חקופתנו הוכיחו, כי כבר המקרא השתמש ב"מלים מדריכות", כדי להבליט את היחס שבין הספורים שבמקרא או בין חלקי הספורים, והיחס שבין פעולה לענש בכלל... דוגמה מבין אלה שהביאו החוקרים החדישים הנמצאות כבר באגדה: בראשית רבה פ"ד: אמר הקב"ה ליהודה אתה אמרת לאביך "הכר נא" (ל"ז ל"ב), חייך שתשמע "הכר נא" (ל"ט כ"ה)... בכל הדרשות האלה מורה הבטוי המשותף על האופי המשותף למעשה ולגמולו. ויש גם "גזרות שוות" הדורשות את שוויון המלים במקום שהוראותיהן שונות אלו מאלו... דרשות מעין אלה שבהן נאמר הכלל "מדה כנגד מדה", מוכיחות, כי הדגישו את השוויון בבטויים כדי לקשור אלה באלה את המקומות המדברים במעשים ובחוצאותיהם, על פי סימנים מוחשיים."

(עד כאן דברי פרופ' היינמן).

ולענייננו פסוקים ו'-ז'-ח' "הראית..." "ותרא" "וארא" השווה מדרש חז"ל העוסק אף הוא בחזרה על פעל ראה:

שמות רבה א' ל"ב:(שמות ב') "וירא בסבלותם" שהיה רואה בפבלותם ובוכה ואומר: "חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם, שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הטיט". והיה נותן כתפיו ומסייע לכל אחד מהם... אמר הקב"ה אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל ונהגת בהם מנהג אחים, אני מניח עליונים ותחתונים ואדבר עמך, הדא הוא דכתיב (שמות ג') וירא ה' כי סר לראות.

וכן ראה הלאה בפרק ג' "ראה ראיתי את עני עמי".

גליון ט"ז

ירמיה

פרק ג' פסוקים ו'-י"ג (המשך)

ז ח' ... שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה (וע' דברים כ"ד א' !)

השווה ישעיהו נ'

א' ...אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו?

לפסוקנו מקשה אברבנאל:

איך יאמר הנביא (ירמיה) "ואתן ספר כריתותיה", כי הנה ישעיה אמר סותר לזה "אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה" והמפרשים אמרו, שישעיה דבר כנגד מלכות יהודה וירמיה דבר כנגד מלכות ישראל, כי מלכות יהודה שב בבית שני ומלכות ישראל לא שב. ואינו נכון. כי ישעיה נגד כללות ישראל דבר, וגם עשרת השבטים עתידים הם לחזור, ואיך יאמר אם כן "ואתן את ספר כריתותיה אליה" שמורה על היאוש המוחלט".

נסה לישב קושייתו.

ח י"א צדקה נפשה משובה ישראל מבגדה יהודה

1. השווה את שני השמות "משובה" ו"בוגדה", שניהם שמות של גנאי, איזה מהם קשה יותר?

2. הסבר, במה צדקה נפשה ישראל מיהודה.

ועיין יחזקאל ט"ז נ"א: "ושומרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבותיך מהנה ותצדקי את אחותך בכל תועבותיך אשר עשית" וע' שם פסוקים מ"ו-נ"ה.

ט י"ב הלך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משובה ישראל...

רד"ק: אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים, כי הגלה אותם מלך אשור בחלח וחבור וערי מדי.

הסבר, מהו איפוא פירוש המלה "הלך" במקום זה!

(וע' בראשית ל"א מ"ד ועתה לכה נכרתה בריתי...
" ל"ז כ' ועתה לכו ונהרגהו
קהלת ב' א' אמרתי אני בלבי לכה אנסכה בשמחה וראה בטוב
ירמיהו י"ח י"ח לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות).

י י"ב לא אפיל פני בכם

הסבר את הבטוי הזה בהעירך בפסוקים הבאים:

בראשית ד' ה' ויחר לקין מאוד ויפלו פניו
בראשית ד' ו' ... למה חרה לך ולמה נפלו פניך
ויקרא י"ז י' ... ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם
ויקרא כ' ג' ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אותו...
ויקרא כ' ה' ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו.

הערה למורים: אל תמהרו לעזור לתלמידיכם בבאור או בתרגום הביטוי הקשה, בהסבר המלים הבלתי מובנות. הרגילו אותם לחתור בכחותיהם הם לקראת הבנת הפסוק. יש מקומות בהם יעזרו תלמידיכם בהמשך הפסוקים, כדי לגלות את מובן הביטוי הסתום. יש מקומות שבהם יעזור להם כפל הענין. ויש שתזכירו להם - כמו במקומנו כאן - פסוקים מתוך ספרים שלמדום לפני כן. אשר בהם נמצא אותו ביטוי ("אח במקרא") ורק במקרה ש"אין לו רע" תתרגמו או תבארו את המלה הסתומה.

יא י"ב שובה, משובה ישראל, נאום ה'

לא אפיל פני בכם,
כי חסיד אני, נאום ה'. לא אטור לעולם.

פסוק זה הדן בחשובה ובסליחה יש להשוותו לפסוקים אחרים הדנים אף הם בנושא זה:
מיכה ז' י"ח-י"ט: מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו, לא החזיק לעד אפו, כי חפץ חסד הוא, ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו.

יואל ב' י"ג: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלוקיכם, כי חנון ורחום הוא ארך אפיים ורב חסד ונחם על הרעה.

1. במה מנמקים הכתובים האלה את אפשרות קבלתו של השב, את אפשרות קיומה של סליחה וכפרה?

להבהרת רעיון מרכזי זה שבתורת היהדות מובאים כאן דבר הרב מ.א. עמיאל:
התשובה ביהדות: (מופיעים ב"ימי תשובה" הוצאת בני עקיבא תל-אביב תשי"א) "מתוך הבחירה שבאדם אנו באים ליסוד התשובה. כי אמנם כל היסוד של תשובה בא מכח הבחירה המוחלטת של האדם. התשובה היא נגד חוקי הסבה והמסובב. המושכלות הראשונים בהגיון. לפי חוק הסבה והמסובב, צריך כל חוטא לקבל את ענשו, והתשובה מבטלת את הקשר בין הסבה והמסובב, את הקשר בין החטא ועונשו. גם חוקי הזמן הקשים כברזל כגון העיקר הידוע שאת העבר אין להשיב, "ואין צוקים על לשעבר", הנה יסוד התשובה מבטל גם את העיקר הזה, וחטאים שנעשים בעבר מתבטלים ע"י התשובה של עכשיו. כל עיקר התשובה בא מעולם האצילות הקודם לעולם העשייה. כי בעולם העשייה הכל נעשה ע"י חוקי הסבות והמסובבים,

ע"פ חוקי הזמן והמקום, אך שם בעולם האצילות, יש בחירה חפשית מוחלטת, שלא עלה עליה שום עול של חוקים מעיקים.
התשובה היא ממעל לחוקי החכמה, שהמה חוקי ההגיון, חוקי הטבע, ואף ממעל לנבואה ולתורה, שאלה הם הרכבה מעולם העשיה ועולם האצילות ביחד (כי לא נתנה תורה למלאכי השרת). אך התשובה - כל עיקרה ושרשה יונקת מהקבה"ו בעצמו, מכסא הכבוד, מעולם האצילות".

2. מצא עוד פסוקים בפרקנו המעידים על כך, כי קבלת השב בתשובה היא - כפי דבריו - "למעלה מחוקי החכמה, למעלה מן התורה".

הערה: יודעי גרמנית יחדרו לעומק רעיון זה ע"י קריאת ספרו של אברהם השל ע"מ 136-138).

גליון י"ז

ירמיה

פרק ג' פסוקים י"ד-י"ח

א י"ד שובו בנים שובבים – נאום ה' – כי אנכי בעלתי בכם, ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון

(רש"י ד"ה בעלתי: ונקראתם בשמי שאני אדון לכם, ואין כבודי להניח אחכם בין אויבי).

1. לדעת החוקרים מסחיימת בפסוק י"ג פסקה אחת ומתחילה בפ' י"ד פסקה חדשה. הסבר במה שונה נושא הפסוקים הבאים מנושא הפסוקים שקדמו לפסוק י"ד.

2. כיצד משמש פסוקנו מעבר בין שני חלקי הפרק הזה?

<u>הערה למורים:</u> אחרי התעמקך עם חלמידיך (בכיתות הגבוהות) בפסוק הבודד או בנושא מיוחד שבו עוסקים מספר פסוקים שבפרק, ואחרי הרחיבך את היריעה באותו ענין ע"י הבאת מקומות מקבילים מספרי המקרא או מדברי חז"ל חשוב הוא, שתחזיר את תלמידיך לפרק שבו אתה עומד, למבנהו, לקשר שבין הפסוקים <u>לבל תאבד</u> השלמות מפני ראיית הפרטים. דבר זה נעשה ע"י שאלות מסוגן של שתי האחרונות (א1)

ובמדה ידועה גם מסוגה של השאלה הבאה. ועיין גם הערה למורים גליון ז' שאלה 1.

האמצעי הטוב ביותר לשמירה על שלמות הענין בפני התפוררותו לפסוקים בודדים היא הקריאה בקול או הקריאה השתוקה בפרק כולו (או בנבואה כולה, שאינה מזדהית לרוב עם הפרק) הצריכה לבוא אחרי כל שיחה מעמיקה או מרחיבה העלולה להוציא את התלמיד מתחומי פרקו.

ב י"ד שובו בנים שובבים

מפסוק זה והלאה מוצא היחס שבין הקב"ו לבין ישראל ביטוי בציור חדש. מהו ההבדל בין שני הציורים בם מצטייר יחס זה בפרקנו? ומהי הסבה שבגללה עבר הנביא כאן לציור חדש?

העזר בחשובתך בדברי המדרש הבאים:

<u>דברים רבה ב'</u>: אמר רב שמואל פרנריטא בשם ר"מ: למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיה המלך משלח פדגוגו אחריו ואמר לו: "חזור בך בני". והיה הבן משלחו ואומר לאביו: "באלו הפנים אני חוזר בי ואני מתבייש לפניך", והיה אביו משלחו ואומר לו: "בני, יש בן המתבייש לחזור אצל אביו?" "ואם אתה חוזר לא אצל אביר אתה חוזר?" כך הקב"ה משלח ירמיה לישראל בשעה שחטאו וא"ל "לך אמור לבני: חזרו בכם!" מניין? שנאמר (ירמיה ג' י"ב) "הלוך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משובה ישראל". "והיו ישראל

אומרים לירמיהו: "באלו הפנים אנו חוזרים לקבה"ו? מניין? שנ' (ירמיה ג' כ"ה) "נשבבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו, כי לה' אלוקנו חטאנו והיה הקבה"ו משלח ואומר להם: "בני אם חוזרים אתם לא אצל אביכם אתם חוזרים?!" מניין? (ל"א ח') "כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא"

<u>הערה למורים:</u> הפנה תשומת לב תלמידיך לאופיים השונה של ציורים ודימויים ומשלים <u>שונים</u> הניתנים בדברי הנביאים לאותו נמשל. כל ציור חדש כוונתו להבליט צד אחר, גון אחר בנמשל (וע' גליון ה' שאלה א 4).

(אוסף ציורים שונים ליחס שבין ישראל לקבה"ו מתוך ספרי המקרא נמצא בתפילת יום הכפורים בפיוט שלפני ודוי "כי אנו עמך ואתה אלוקינו".)

ג <u>פסוקים י"ד-י"ח</u>

לפסוקים אלה וביחוד לפסוק ט"ז בתוכם מקשה אברבנאל (וכמה מפרשים אחרים): מה לשכחת הארון בתוך ימי "דעה והשכל". ברבר הנחמה של "כי תרבו ופריתם", והוא דבר זר מאוד, לפי שלכאורה אם לא יזכרו ישראל הארון זה יעוד רע, ואיך הזכירו הנביא כאן כאילו שכחת ארון היא יעוד טוב?

והנה דברים אחדים מן המפרשים:

<u>רש"י:</u> ד"ה לא יאמרו עוד ארון: כי כל כניסתכם תהא קדושה ואשכון בה כאלו הוא ארון.

<u>אברבנאל:</u> בזמן בית המקדש הראשון, בהיות ישראל נמשכים אחרי שרירות לבם היתה כל קדושתם בבית המקדש ובארון האלוקים... והנה זכר הנביא שבזמן הגאולה העתידה תהיה הקדושה בקרב ישראל כל כך, עד שבימים ההם לא יאמרו האנשים "ארון ברית ה'" כמזכירים הברית שכרת ה' אתם ושהוא בארון, כדי שיפחדו מלפניו - כי הם (ישראל) בקדושתם לא יצטרכו אל ברית ולא ידברו בה ולא יעלה על לבם עוד שהקדושה תמצא במקום הארון - כי בכל מקום שהם - ובכל מעשה אשר יעשו - יהיו מקודשים.

<u>באור:</u> ידוע כי הארון היה לישראל לאות ברית בין ה' וביניהם, מהשגחת ה' ית' עליהם, כי בכל המצוות אשר קבלו ממנו לא היה כח בידי כלם להשיג שכינת ה' בקרבם בלתי (= שלא) באמצעות גשם (= גוף) הנראה לחוש. ולכן היה להם הארון הזה לזכרון שמו הגדול, כי הוא הולך לפניהם לשמרם ולהצילם... והוא היה סבה גדולה להחזיקם באמונתם ולהשיבם מרוע מעלליהם כמו שנ' (שמואל א' ז') "ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים - וינהו כל בית ישראל אחרי ה'", כי בראותם בעיניהם יקר ה' וגדולתו, מיד שבו גם הרעים מדרכם וחזרו למוטב. אבל הטובים שבהם לא הוצרכו לכל זה, כי המה ידעו והכרו את שמו הגדול מדעתם, לכן שמו מבטחם בה' אף אם לא היה הארון בתוכם, כי שמו היה חמיד נגד פניהם, ועל זה אמר הנביא, כי בעת ההיא אשר ירבו ויפרו בארץ לא יהיה אחד בהם אשר ישאל ויצטרך לאות על מציאות ה' והשגחתו, כי כלם ידעו ויכירו שמו הגדול בלתי אמצעות דבר - והבן זה!

1. הסבר את רעיון ירמיהו בפסוקים אלה ע"פ המפרשים הנ"ל.

2. היכן נאמר רעיון זה גם בירמיהו פרק י' ?

3. היכן נאמר רעיון זה גם בישעיה פרק י"א?

4. בפנים אחרות מפרש את פסוקנו ר' יצחק עראמה בספרו עקדת יצחק שער לא' ומוצא בפסוקינו רעיונות אחרים ואלה דבריו:

... יעדו כל הנביאים כי להשיב שבות האומה אל מכונתה ולהחזיר נשמות הנבואה לפגרי האנשים והחיות רוח הקודש בקרבם, יקרים ה' להשיב יסודי הבנין לאיתנן ולקבץ נדחיהם, אדון הנביאים אמר (דברים ל') "ושב ה' אלוקיך את שבותך... אם יהיה נדחך בקצה השמים משם, קבצך... והביאך..." ואחר כך "ומל ה' אלוקיך את לבבך".
ירמיהו אמר: "... ולקחתי אתכם שנים מעיר... והבאתי אתכם ציון ונתתי לכם רועים כלבי והיה כי תרבו ופריתם... לא יפקדו ולא יעשה עוד, ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע." ירצה לומר, כי יקנו בהשלמות שעור רב ועצום עד שלא יעשו עוד ככל אשר היו עושים עד הנה. וזה, כי בכל ימי הצלחתם היו פונים אחרי שרירות לבם והמה רצים איש לביתו ולכרמו ולשדהו ולעסקיו ומשליכים אחרי גוום מצוות ה' ותורותיו. ובנות עליהם הרוח אומרים "ברית ה'" והיה עולה על לבם שמץ דבר טוב ומזכירין אותו מזמן לזמן או יפקידוהו מפקידה לפקידה ולא יעשה עוד דבר ממה שעלה על לבם או ממה שזכרו ופקדו לעשות, כי כל חסדם "כענן בוקר וכטל משכים הולך" (הושע ו' ד'). אמנם בימים ההם ובעת ההיא תהיה האמירה והזכירה והפקידה תמידית מחוברת עם העשייה השלמה, לא יפרדו מהם כלל. ולא יאמרו עוד "ארון ברית ה'" ולא יזכרוהו ולא יפקדוהו באופן שלא יעשה דבר ממה שיזכו ויפקדו ויעלה על לבם, כי כאשר יקראו בפיהם - כן יוציאוהו אל המעשה.

א. מה הם שני הרעיונות אשר לדעת בעל העקדה מצאו בטויים בפסוקינו?

ב. במה סוטה בעל העקדה בפרושו זה מפירושים של פסוקינו אלה?

גליון יח

סוף פרק ג

א שאלות מבנה

1. <u>פסוקים י"ט-כ'</u>

מה הקשר שבין שני הפסוקים האלה למה שלפניהם ולמה שלאחריהם?

לדעת כמה חוקרים פסוקים אלה הם המשכם של פסוק ה'. הסבר מה הניעם לפרש כך.

2. <u>פסוקים כ"א-כ"ה</u>

לדעת המפרשים והחוקרים אין נבואה זו מסתיימת בסוף פסוק כ"ה "ולא שמענו בקול ה' אלוקינו" (וטעה כאן המחלק את הספר לפרקים), אלא היא נמשכת והולכת עד אחרי פסוקים ראשונים של פרק ד'.

לדעת <u>אברבנאל</u> מסתיימת נבואה זו בסוף פסוק ב' של פרק ד' "ובו יתהללו".

לדעת <u>בובר</u> מסתיימת נבואה זו בסוף פסוק ג' של פרק ד' "ואל תזרעו אל קוצים"

לדעת <u>מ.צ. סגל</u> מסתיימת נבואה זו בסוף פסוק ד' של פרק ד' "מפני רע מעלליכם".

הסבר נימוקיה של כל אחת מן החלוקות האלה. איזו מהן נראית בעיניך כנכונה ומדוע?

<u>הערה למורים:</u> למקומם וחשיבותם של שאלות מבנה מסוג הנ"ל ראה הערה בגליון י"ז שאלה א'.

ב <u>פסוקים כ"א-כ"ה</u>

<u>שד"ל:</u> הנביא מצייר את ישראל שבים אל ה' ומודים על חטאיהם, והאל שב אליהם ומדבר אל ליבם.

1. פסוקים אלה הינם איפוא דו-שיח, העתק אותם בסימני פיסוק, כדי שיתברר כיצד מתחלקים הדבורים על שני המדברים?
2. בפעם הראשונה בפרקנו מופיע השם "בני ישראל" בפסוק כ'. למה?
3. הסבר למה אין עוד בפ' כ"א דבור ישיר מצד ישראל?
4. השווה חלקים מתוך פסוקינו לפסוקים מתוך פרקים אחרים.

ג כ"א - ד ב'

ג כ"ב: הננו אתנו לך — ב ל"א: רדנו לא נבוא עוד אליך

ג כ"ה: לה' אלוקינו חטאנו — ב ל"ה: לא חטאתי

ד ב': ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה — ה ב': ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו

מה יש ללמוד מתוך השוואה זו ומן הבטויים המקבילים?

ג פסוק ב"ג: אכן לשקר מגבעות המון הרים, אכן בה' אלקינו תשועת ישראל.

1. להבנת פסוק זה, רד"ק: התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים עליהם לשוא הוא; וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עכו"ם - לשקר הוא. ו"הרים" חסר בי"ת השמוש.

בפנים אחרות תרגמוהו המתרגמים ללשון לעז:

King James Version: Truly in vain is salvation hoped from the hills and from the multitude of mountains.

Version d'Ostervald: Certainement, on s'attend en vain aux collines et à la multitude des montagnes.

ושוב בפנים אחרות תרגמו בובר:

Buber: Ja doch, luegnerisch war das von den Huegeln her, das Toben auf der Bergen.

- מה ראה רד"ק לבחור בדרך המיוחדת שלו וליחס את המלה "המון" לעם, לקהל מ'היה מתאסף לעבוד ע"ז?

- במה שונה בובר משני המתרגמים האחרים?

2. הסבר למה חוזרת בפסוק זה המלה "אכן" פעמיים

ד כ"ד והבשה אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו את צאנם ואת בקרם את בניהם ואת בנותיהם.

1. רש"י: עכו"ם שעסקנו בה - בעון עבודתה היה יגיענו לבז.
היכן מצינו בתנ"ך "בשת" ככנוי לעבודה זרה?

2. לדעת כמה מן המפרשים מתבאר פסוק זה על ידי הפסוקים מלכים ב כ"א ג-ו: סז. ירמיהו י"ט, ה'.

3. <u>אלשיך:</u> ואם תאמר נא ה': "אם כן איפוא, ומה אחרתם עד כה מלשוב אלי ולא שרפה אתכם צרבת אש אהבתכם אותי מחמת דבקות הנפש בי?", נאמר אליך: "אל נא תאשימנו, ה', כי הנה הרבה בושה עושה. יהוא: כי כמה וכמה היו שבים מעונותיהם אם לא היו אומרים בלבם: איך אשנה דרכי ותחת משחאות מרעים אענה בצום נפשי? ותחת שחוק יהתיל אכבה על עונותי? ותחת הכות באגרוף רשע אלקה ברצועה מלקות קשור על העמוד? הלא כל רואי ומכירי מאז ילעיגו לי ויאמרו: "מה זה היה לפלוני, הגם הוא בחסידים? ואהיה לבוז ואתבייש", על כן מונעים עצמם מן התשובה.

והנה זאת טענת ישראל פה: "אל תאשימנו על שאחרנו עד עתה מלשוב, כי הנה הבשת מלשוב אכלה את יגיע אבותינו, כי למען בשת פנינו היינו נמנעים מלשוב אל ה'". והוא יח' היה מיסרם כדרכו, מתחיל מן הקל תחילה, כי החל בממון - "את יגיע אבותינו את צאנם ואת בקרם" ולא שבו מחמת הבשת עד שהגיע עד "בניהם ובנותיהם", אך עתה דעה קנינו ולא חשנו על הבשת, כי אם אדרבא - נעשה לנו <u>כסות</u> מהבשת.

במה שונה האלשיך כאן מן הפירושים שהזכרנו לעיל?

התוכל להוכיח מלשון הכתוב שאין דבריו מתאימים <u>לפשט</u> הכתוב?

<u>ה</u> כ"ה נשכבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו

1. מה בין פירוש המלה "בשת" בפסוק זה לבין פירושה בפסוק כ"ד?

2. <u>מצודת דוד:</u> "רצונו לומר: הנה הבושת מסבבת איתנו מסביב, כאילו נשכב על מצעות הבשת וכאלו הכלימה מכסה איתנו ממעל - והוא ענין מליצה." מליצה זו מקבלת עוד משמעות עמוקה יותר, אם תעיין בשמות כ"ב כ"ה-כ"ו. הסבר את פסוקנו לאחר עיינך בפסוקים ההם.

גליון י"ט

פרק ד' פסוקים א'-ב'

א פסוקים א'-ב'

אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה והתברכו בו גויים ובו יתהללו.

בפנים רבות נתפרשו פסוקים אלה מפי פרשנינו. וראה מקצתם!

רש"י: אם חשוב ישראל בתשובה זו אלי, תשוב לכבודך וגדולתך הראשונים ואם תסיר שקוציך מפני אז לא תנוד לצאת בגולה.

רד"ק: אם תחודו בדברים הנאמרים ותשובו אלי, אני מקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מארצכם. "תשוב" השני ענינו מנוחה, כמו (ישעיהו ל' ט"ו) "בשובה ונחת תושעון". וכפל הענין במלים שונות ואמר: "ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד" כלומר: לא תנודו מארצכם.

אברבנאל: ופירשו המפרשים הפסוק הזה קודם גלות ישראל, שהיה אומר: "אם תשוב ישראל נאום ה'" - אם תהיה חשובתך שלמה, אלי תשוב, ר"ל: תנוח בארצך בשובה ונחת: ואם תסיר שקוציך מפני, הנה אז לא תנוד ולא תלך בגלות: וכפי דרך הנבואה ועניגה אינן נכון, כי הדברים כלם הם אחרי הגלות בהתעוררותם לתשובה: כדי שיגאלו, לכן יהיה פירוש הכתוב:

"אם תשוב ישראל אלי" ר"ל: אם תעשה חשובתך באמת אלי בזה האופן מהשלימות, הנה אז תשוב לארצך מהגלות שהלכת בו, ותשוב למעלתך וכבודך, ושלטון ארצך, אבל צריך שאם תסיר שקוציך מפני, שהוא העבודה הזרה, שתסיר אותה ותרחיקנה ממך, שתהיה קיים בתשובתך ולא תשוב לכסלה ולחטא, וזהו "ולא תנוד" ר"ל לא תפרד מהתשובה ההיא.

גם רמז עוד באמרו: "אם תשוב ישראל אלי תשוב", שלא ישימו אמצעים בינם לבין אלוהיהם, כי זהו מדרכי העבודה הזרה, וזהו "אלי תשוב" - ר"ל: צריך שתשוב לא לשר ולא לכוכב שיהיה אמצעי בדבר, ואומר "ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד" אפשר לפרשו בתמיהה. יאמר: האם תחשוב, שאם תסיר שקוציך מפני שלא תנוד ולא תצא אז מן הגלות שאתה בו? באמת תנוד ותצא ממנו.

באור: דברים אלה (פסוקים א'-ב') השיב השי"ת לבני ישראל על תחנוניהם למעלה (סוף פרק ג'). ולדעתי מלת "אם" כאן אינה תנאי, רק בא לאמור הדבר, כמו (תהילים פ"א) "שמע עמי ואעידה בך, ישראל, אם תשמע לי". הלואי שתשמעו לי! "ולא תנוד" - כצפור נודד ממקומו ופיסח על שחי סעיפים. "ונשבעת" והלואי שתשבע בשם ה' האמה ובצדקה, לאשר את החמץ, להציל את הגזול מיד עושקו, ואת נפש עני ואביון מחזק ממנו, וחביא בזה שלום וברכה בעולם ויכירו וידעו כל הגויים, כי אלוקים אמת ותורתו תמימה והתברכו בו "ובשמו יתהללו".

1. העתק פסוקנו ארבע פעמים וסמנו בסימני פיסוק לפי כל אחד מארבעת הפרושים דלעיל. (שים לב: האברבנאל נותן - אחרי הביאו דעת המפרשים שקדמוהו - שני פרושים לדעתו לפסוקים אלה).

לדוגמא:

לפי רש"י: אם תשוב, ישראל, אלי - תשוב;
ואם תסיר שקוציך מפני - ולא תנוד!

2. מה ראה רד"ק להוסיף אחר המלים "ולא תנוד" את המלים "כלומר, לא תנודו מארצכם", מה תוקן ע"י החסירו וי"ו של "ולא"?

3. מה הן שלוש הכוונות השונות הניתנות למלה "תנוד" בחמשת הפסוקים הנ"ל?

4. מה היא חולשת פרושו השני של אברבנאל (המתחיל במלים "גם רמז")?

5. מה ראה הנביא להוסיף מלת "מפני" והלא כל מקום בעולם הוא "לפניו"?

ב פרשה זו בירמיהו (פרקים ג'-ד', א'-ה') העוסקת בעיקרה בתשובה (וע' גליון י"ג שאלה א, גליון י"ד שאלה יא) טוב לשלב בה "דברי אגדה המושכין את הלב" העוסקים באותו נושא, וביחוד דברי אגדה שמהם משולבים פסוקים מתוך הפרקים שבהם אנו עוסקים, כגון אלה:

סנהדרין צ"ז ע"ב - צ"ח ע"א

ר' אליעזר אומר: אם ישראל עושין תשובה - נגאלין ואם לאו - אין נגאלין. אמר ליה ר' יהושע: אם אין עושין תשובה - אין נגאלין, אלא הקב"ה מעמיד מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב.

תניא אידך: ר' אליעזר אומר: אם ישראל עושין תשובה - נגאלין, שנאמר (ג' כ"ב) "שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם".

אמר לו ר' יהושע: והלא כבר נאמר (ישעיה נ"ב) "חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (רש"י ד"ה לא בכסף - לא בתשובה ומעשים טובים דאפילו אין עושים תשובה - נגאלין. משום דאמר "חנם נמכרתם" קרי "כסף" לשון תשובה).

"חנם נמכרתם" - בעבודת הכוכבים, ו"לא בכסף תגאלו" לא בתשובה ומעשים טובים.

אמר לו ר' אליעזר לר' יהושע: והלא כבר נאמר (ירמיהו ג' י"ד) "כי אנוכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון"
(רש"י: אברור הצדיקים ואביאם לציון - אעפ"י שאין כלם חוזרים).

אמר לו ר' אליעזר: והלא כבר נאמר (ישעיהו ל'): "בשובה ונחת תושעון".

אמר לו ר' יהושע לר' אליעזר: והלא כבר נאמר (ישעיהו מ"ט): "כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש, למתעב גוי, לעבד מושלים, מלכים יראו וקמו, שרים וישתחוו". (רש"י: אותן הבזויים ומתועבים בעבדות, אעפ"כ יגאלו, ומלכים יראו וקמו).

אמר לו ר' אליעזר: והלא כבר נאמר (ירמיהו ד' א'): "אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב".

אמר לו ר' יהושע: והלא כבר נאמר (דניאל י"ב): "ואשמע את האיש לבוש הבדים... וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם, כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש - תכלינה כל אלה". (רש"י: ואחר כשתכלה גבורתם שיהיו שפלים מאד - תכלינה אלה הצרות ויבוא המשיח...)

ושתק ר' אליעזר.

1. הסבר על מה נטוש הוכוח בין ר' אליעזר ובין ר' יהושע.

2. כיצד משתמש ר' אליעזר בפסוקים מתוך ירמיהו ג'-ד' כדי להוכיח דעתו.

3. מכיוון שר' אליעזר מביא לאחרונה ("לפני כניעתו") את פסוקנו ד' א', סימן שכוחו גדול מכוחו של ג' כ"ב שהביאו קודם. במה?

גליון כ'

פרק ד, פסוקים א'-ד' (המשך)

פסוקים ג'-ד'

1. מה שנדרש מאת העם לעשותו נאמר כאן - בפסוקים ג'-ד' - כשני דמויים, אחד מעולם החקלאות, אחד מעולם ההלכה. עיין לדמוי ראשון.

דברי רש"י: הוו למדין מעובדי האדמה שנרים אותה בימי הקיץ להמית שרשי העשבים, שלא תהא מעלה קוצים בעת הזרע בחורף, אף אתם... הסבר את הנמשל.

2. השווה לדברי ירמיהו אלה דברי הושע י' י"ב.
האם משתמש הושע בדמוי חקלאי זה באותו מובן או יש בדבריו כוונה סמלית אחרת?

3. האלשיך בפרשו פסוקים אלה מחבר אליהם דברי הגמרא

סנהדרין ס': א"ר יונתן אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם... שנאמר (שמות כ"ב): "כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה", אימתי אש יוצאת? בזמן שהקוצים מצויים לה!"

בשני מקומות (בפסוקנו ובדברי ר' יונתן) ה"אש" אינה אלא חמתו של הקב"ה.
הסבר מה מסומל ב"קוצים" בדברי ירמיהו ומה בדברי ר' יונתן? ומהו "השדה" שבו גדלים הקוצים לדעת כל אחד מהם?

4. בדבריו על ערלת הלב ודאי רומז ירמיהו לדברי התורה דברים י' ט"ז: "ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו"

ל' ו': "ומל ה' אלוקיך את לבבך".

הסבר כיצד אין הפסוק השני בדברים סותר לדברי ירמיהו (וגם לדברי הפסוק הראשון שבדברים).

5. מה כוונת הנביא בהוסיפו מלים ו"אין מכבה", מה מסומל בהן?
(עיין גם ישעיהו א', ל"א, ירמיהו כ"א י"ב).

פרק ד' פסוקים ה'-ל"א

א שאלות כלליות

1. נסה לתת שם כולל ("כותרת") לפרק זה!

<u>הערה למורים:</u> חפקיד זה המתאים גם לתלמידי כתות נמוכות (ושאפשר להטילו גם כעבודה קטנה בכתב בתוך השיעור) מטרתו לאלץ את התלמידים לעבור על הפרק כולו בקריאה שתוקה מתוך עיון ולתפוש אותו בכלליותו <u>עוד בטרם למדו</u> והבינו אותו לפרטיו. בנביאים ראשונים בחומר סיפורי או בחומר כשלנו ימצא התלמיד (ולפעמים אף המורה בטוי קצר המכליל את דברי הנביא השונים בפרק או בחלקו של פרק. לכן על המורה להשתמש באמצעי לימודי זה רק בפרקים מתאימים, כגון בשלנו.

2. בפרק זה באים בכמה מקומות תיאורי הסתערות האויב על הארץ. העתק את הפסוקים האלה והסבר מה מחדש כל פסוק על קודמו.
הראשון: ז' עלה אריה מסובכו ומשחית גויים נסע יצא ממקומו לשום ארצך לשמה...

האויב יצא מארצו

השני: .....
השלישי:....

3. להבנת פרק זה יש לזכור כי על ארץ יהודה עברה תקופה ארוכה של ימי שלום וכשהתחיל ירמיהו להנבא - בשנת 13 למלכות יאשיהו (שהיא 626 לפי ספירת אוה"ע) היתה ארץ יהודה שרויה בשלום ורחוקה ממלחמה. כל המתואר בפרק זה הוא נבואה לעתיד, כי עדיין אין האויב בארץ ואף לא ידוע מי יהיה.
וכן אמר <u>שד"ל</u>: הנביא מצייר <u>כאילו</u> עומד באותו זמן ורואה בעיניו ושומע באזניו.

סמן את הפסוק אשר בו ראית העתיד במציאות של הווה-ממש - מוצאת את ביטויה החזק ביותר.

4. בדימויים שונים מדמה הנביא את האויב, עבור על כל הפרק וכתוב למה נדמה האויב.
כגון: פסוק ז': לאריה
י"א: .....

5. העתק את הפסוקים שבהם משמיענו הנביא את קריאות העם השונות. מה הם הלכי הנפש המתבטאים בקריאות אלה?

<u>לשאלה זו השווה גליון ט' שאלה ד'.</u>

ב י' ואומר אתה ה' אלוקים אכן השא השאת לעם הזה ולירושלים לאמור: שלום יהיה לכם ונגעה חרב עד הנפש.

לבואר הפסוק: <u>שד"ל</u>: "כשאמר לי ה' את הדבר הזה צעקתי: אם כן אתה ע"י הנביאים השאת את העם בשקר שאמרו להם "שלום יהיה לכם" ואתה גזרת בהפך, שתגיע חרב עד נפש.

ומקשה לפסוק זה אברבנאל:

הוקשה מאוד על המפרשים, שיאמר הנביא לה' יתברך: "השא השאת לעם הזה ולירושלים לאמור שלום יהיה לכם". כי הנה הקב"ה התרה בהם ע"י נביאיו פעמים רבות ולא השא ולא פתה אותם?

נסה לענות לקושיתו בהעזרך בפסוק דומה לפסוקנו י"ד י"ג.

ג י"א-י"ב: בעת ההיא יאמר לעם הזה ולירושלים
רוח צח שפיים במדבר דרך בת עמי
לא לזרות ולא להבר
רוח מלא מאלה יבוא לי.

רש"י: צח שפיים: מכבד ומשטא אף את שדות יבלי המים לשיתם מדבר.

רד"ק: בעת ההיא: בעת יבאו האויב אמור להם: הנה האויב בא עליהם כמו רוח צח העובר במדבר, שבאלה המקומות יעבור מאין מונע, כי בישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעים הרבה, שלא תעבור הבתים והכתלים והגדרות, אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונעים, כן האויב בא ואין מונע אותו.

1. מה ההבדל בין רש"י לרד"ק בפירוש פסוקנו?

2. מה כוונת הנביא באמרו שרוח זה לא יהיה "לזרות ולהבר" אלא יהיה "רוח מלא" מרוחות אלה?

ג ל י ו ן כ"א

פרק ד פסוקים י"ג-ל"א (המשך)

א י"ג הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו קלו מנשרים סוסיו
אוי לנו כי שודדנו.

החוקר Volz מעיר בפרושו לפסוק זה: מה נהדר הוא צלצול המלים בפסוק י"ג. בחלקו הראשון של הפסוק מספר רב של מלים אשר בכולן הטעם קדימה (מלרע) ובחלקו השני מלים מועטות, קריאות ממושכות, אשר בכולן הטעם אחורה (מלעיל).

הסבר מה הם רחשי הלב השונים בשני חלקי הפסוק הנשמעים מתוך קריאה מוטעמת!

<u>הערה לחוגי לומדים מתקדמים:</u> אם ברצונכם לעמוד על סגנונם השונה של נביאינו, השוו בעיון מדוקדק את תיאור בוא האויב במקומנו לתיאורים דומים בנביאים אחרים, כגון: ישעיה ה' כ"ו-ל'
חבקוק א' ח'-י'
וברור ביניכם את הדומה והשונה. השוו לשאלה זו גם גליון ט"ו, שאלה א'.

ב י"ד כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי
עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך.
(רש"י: ד"ה אונך: חמסך)

1. מהו יחסו של פסוק זה לקודמו?

<u>הערה למורים:</u> יש לעמול עם התלמידים – גם בכיתות נמוכות, גם בכיתות גבוהות, על קריאה בהטעמה נכונה. לא יתכן שיקראו התלמידים את חלקו הראשון של פסוק י"ג, את חלקו השני של י"ג ואת הפסוק י"ד באותה מהירות, באותו קצב, באותה הרמת קול! דרך ההוראה יכולה ללכת כאן מן <u>ההסבר אל הקריאה</u> המוטעמת, כלומר: פירוש הפסוק תחילה, ואחריו: מי ינסה לקראו בהתאם למה שהסברנו? – או: מן הקריאה אל ההסבר, כלומר: קריאה נכונה של המורה או של אחד התלמידים שעמד עליה מדעתו ואחריו: מי יוכל להסביר את הפסוק בהתאם לקריאה זו? יש לשים לב לכך, שפסוק י"ד הוא נסיון לעכב את בוא האסון המשתער עלינו בפסוק י"ג.

2. על היחס בין פסוקנו לבין ב פסוק כ"ב עיין גליון ט' שאלה ג'.

3. <u>רד"ק:</u> לא תהיה תשובתך <u>בנראה</u> לבד, אלא אף <u>בנסתר</u>, וזהו שנאמר "כבסי מרעה <u>לבך</u>" כמו שאמר למעלה (ג' ז'): "ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר".

אלשיך: כי הנה כענגים יעלה וכסופה מרכבותיו - למהירות, קלו מנשרים סוסיו, שיראה שמן השמים יעזרוהו, לכן "אוי לנו כי שודדנו". משיב הוא יתברך ואומר: גם מעתה שנגעה חרב עד נפש - "כבסי מרעה לבך למען תושעי", כי אפילו שיהיה כדי להושע אקבלך.

מהו הרעיון החדש שמוצא האלשיך בפסוקנו ובמה הוא סוטה כאן מפשוטו של מקרא?

4. עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך.

שד"ל: "תלין" לשון יחיד לנסתרת, חוזר ל"מחשבות" כמו (בראשית מ"ט כ"ב) "בנות צעדה עלי שור".

ואחרים פרשו כמו "תליני" בחסרון יו"ד, כמו (ירמיהו ג' ה') "ותעשי הרעות ותוכל", ואז יהיה פעל יוצא, והלינה נאמרת בלשון משאל, על עמידת דבר מה במקום מה.

מה המעלות של כל אחד משני הפרושים האלה, נסה להכריע ביניהם.
ועיין גם ישעיה א' : "צדק ילין בה"
ויקרא י"ט: "ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר" ורש"י שם.

הערה למורים: הבדלי פירושים אשר אין עמהם שנוי בחפישה, ברעיון, בגישה עקרונית, אין כדאי להתעכב עליהם עם התלמידים. דבר זה עלול רק להוציאם מתוך האוירה הכללית של הפרק ולהפוך לחיטוט בלחי פורה. שאלות כאלה ניתנות רק למען המעיין הבודד למען ילמד להבחין בין פירוש לפירוש, אף בדברים קטנים.

ג י"ד ...עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך.

ט"ו כי קול מגיד מדן
ומשמיע און מהר אפרים.

השווה את דברי המתרגמים השונים:

King James Version
14. Wash thine heart from wickedness,that theu mayest be saved.How long shall thy vain thoughts lodge within thee

15. For a voice declareth from Dan
and publisheth affliction from mount Ephraim!

VERSION D'Ostervald
14. Jusques a quand entretiendra tu des pensees mauvaises au dedans de toi?

15. Car une voix apporte des nouvelles de Dan
elle annonce l'affliction depuis la montagne d'Ephraim.

Volz

14. Wie lange haust in deiner Brust deine schlimme Lust?
15. Horch ein Bote von Dan, Ungluckspost von den Bergen Ephraim.

Buber

14. Bis wann soll dir im Innern noch nachten dein Planen des Unheils?
15. Ja, eine Stimme meldet's von Dan,
Unheil laesst eine horen vom Gebirge Ephraim.

מי בכל המתרגמים הוא הנאמן ביותר למקור?

איזה רעיון הנאמר בפסוקינו אלה ברמיזה נעלם לגמרי מעיני שלושת המתרגמים הראשונים (הנוצרים) וראהו רק המתרגם האחרון, בובר?

ג ל י ו ן כ " ב

פרק ד פסוקים י"ג-ל"א (המשך)

ד ט"ו כי קול מגיד מדן ומשמיע און מהר אפרים

והשווה ח' ט"ז מדן נשמע נחרת סוסיו

1. מדוע הזכיר הנביא דוקא שני מקומות אלה כאן?

2. תרגום יונתן: ארי קל נבייא דמתנבן עליהון ייגלון על רפלחו לעגלא די בדן ומבשרי בשורן בישין ייתון עליהן על דאשתעבדו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים.

רש"י: (אחרי הביאו דברי תרגום יונתן הנ"ל), ואע"פ שכבר גלו העגלים מימות סנחריב, עדיין עונם קיים. גדולה היא עברה ששוברת לפניה ולאחריה, ששוברת לפניה - מימות אברהם שנ' (בראשית י"ד) "וירדוף עד דן" (וע' רש"י שם!) כיון שהגיע לדן תשש כחו, שעתידין בניו לעבוד שם עכו"ס. ששוברת לאחריה - חורבן הבית, שנ' (ירמיהו ד' ט"ו) "כי קול מגיד מדן".

(ודבריו אלה הם עפ"י בראשית רבה מ"ג)

כיצד מפרשת האגדה את מ"ם של "מדן" בניגוד לפשט?

מה הרעיון שרצתה ללמדנו?

ה השווה את הפסוקים הבאים זה לזה:

ה. הגידו ביהודה ובירושלים השמיעו ואמרו: תקעו שופר בארץ קראו מלאו ואמרו: האספו ונבואה אל ערי המבצר.	טז. הזכירו לגויים הנה השמיעו על ירושלים: נוצרים באים מארץ המרחק ויתנו על ערי יהודה קולם
ו. שאו נס ציונה העיזו אל תעמודו כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול.	יז. כשומרי שדי היו עליה מסביב.

מה הדמיון ומה ההבדל בין הפסוקים הללו?

ו ט"ז-י"ז הזכירו לגויים... נוצרים באים ... כשומרי שדי היו עליה מסביב.

1. רד"ק: מהו הקול המגיד שאומר בעבור הגויים: הנה השמיעו על ירושלם כי נוצרים (נותני מצור) באים עליה.
למ"ד "לגויים" כמו "בעבור" כלמ"ד (בראשית כ" י"ג) אמרי לי אחי הוא".

התוכל לפרש "לגויים" פרוש אחר לפי פשוטו של מקרא?

2. הסבר את שני הדמויים: "נוצרים" – "שומרי שדי".
מהי תכונת האויב המצטיירת בשתי חמונות אלה?

ז י"ח

דרכך ומעלליך עשו אלה לך
זאת רעתך כי מר
כי נגע עד לבך.

פסוק זה מפסיק את תאור התפרצות האויב אל תוך הארץ בהרהורים על הגורמים לאסון זה.

עבור על הפרקים שלמדנו עד עתה ומצא פסוק המפסיק (או פסוקים) אף הוא את תאור הפורענות בהרהורים על הגורמים לפורענות.

הערה למורים: עליך להטיל על תלמידיך כפעם בפעם תפקידי חיפוש ועיון בפרקים שלמדו כבר כדי להזקיקם לחזור. שעורי בית הדורשים חזרה בלא הטלת תפקיד, בלא דרישת עבודה מסוימת, בלא העמדת שאלה שלפתרונה הכרחית חזרה, שעורי בית הדורשים חזרה "סתם" אינם אהובים על התלמידים, אין הם מרגישים בנחיצותה ואין פוריות בחזרה זו, כי היא נעשית בלי מחשבה ועיון ואין בה כלום מן "ההפך בה והפך בה" שהוא ממהותה של חזרה אמתית.

ח י"ט-כ"א

הבאור: והנה היתה בלב הנביא לגמור כאן (בהמשך פסוק י"ח) דבר ה' הנאמרים למטה בפסוק כ"ב "כי אויל עמי אותי לא ידעו...", אבל המראות הניצבות מול שכלו ודמיונו, השברים הבאים על ישראל מלאו מתניו חלחלה כל כך, עד אשר גברו התפעלות גופו ונפשו על כח שכלו ולא היה עוז בו להשלים דבר ה', וכאשר השתדל בכל כחו להשקיט הריב בקרבו ולכבות האש אשר תוקד בו, אחזוהו צירים כיולדה ולכן צעק במר נפשו: מעי מעי...

1. הסבר מי הוא ה"אני" המדבר בכל שלושת הפסוקים האלה.

2. העתק פסוק י"ט וסמנו בסימני פיסוק!
(שים לב: "שמעתי" – קרי "שמעת" והוא בלי ספק לשון נוכחת.)

(לסוף פסוקנו מעיר רד"ק: לאמר "נפשי" ולא אמר "אזני" – כי עדיין לא בא האויב, אבל נפשי שמעה כל אלה בנבואה!)

ט פסוקים כ"ג-כ"ו

ראיתי את הארץ והנה – תהו ובהו ואל השמים – ואין אורם
ראיתי ההרים והנה – רועשים וכל הגבעות – התקלקלו
ראיתי והנה – אין האדם וכל עוף השמים – נדדו
ראיתי והנה הכרמל – המדבר וכל עריו נתצו.

1. <u>למורה:</u> הסב תשומת לב תלמידיך למבנה המיוחד של פסוקים אלה מבחינה ספרותית.

על חזרות מסוג זה כותב דוד ילין: <u>תורת השירה הספרדית</u>, עמ' 195 "השירה משתמשת בשעת ההתפעלות בחזרות <u>בראשי</u> המאמרים, בהתחדש ההתפעלות לאחר הבאת מלים אחדות אחרי המלים שהמשורר חוזר עליהן". עד כאן דבריו.

כדי לעורר לב התלמידים לכחה ועוזה של חזרה מסוג זה יש לקרוא פסוקים אלה בהבלטה חזרה של המלה החוזרת, וכן יש לכתוב את הפסוקים על הלוח בהגדלת המלה החוזרת כנ"ל.

קרא לפני תלמידיך גם את הפסוקים בירמיהו נ' ל"ה-ל"ח נ"א כ'-כ"ב.

2. השווה את התמונה הניצבת לפני עיני הנביא בפסוקים הקודמים סוף י"ט-כ'-ב"א לתמונה שבפסוקים כ"ג-כ"ד-כ"ה-כ"ו.

מה ההבדל ביניהן?

גליון כ"ג

פרק ד פסוקים י"ג-ל"א (המשך)

י. פסוקים כ"ג-כ"ו

מלבי"ם: החוזה מצייר חורבן המציאות כולה וכל הבריאה אשר יצאה לפועל בששת ימי המעשה, ומצייר תחילה חרבן השמים והארץ בכלל, כפי שנסדרה בריאתם בשני ימי הבריאה הראשונים: ביום הראשון החל רוח אלוהים לרחף על הארץ שהיתה תהו ובו ומכוסה במים, ועתה - "ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו" כבראשונה; ואח"כ "ויאמר אלוקים יהי אור", ועתה - "ראיתי את השמים ואין אורם". ואח"כ ביום השני והשלישי החל בהויית היבשה ע"י שנפרדו המים וע"י שנתהוו אז הרים וגבעות על פני המים - כמ"ש (תהלים ק"ד) "יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם" - (כונתו, שאין נושא הפסוק המים העולים בהרים והיורדים בבקעות, כי אם ההרים שנתהוו בהתרוממות שכבות ארץ והבקעות שנבקעו), ועתה - "ראיתי ההרים והנה רועשים" כאלו ישובו המים לכסות הארץ כבראשונה; עתה החל לסדר החרבן שהתהוה על פני הארץ, מהנמצאים אשר עליה, שנבראו מיום ג' ואילך, דומם וצומח חי ומדבר, אולם בזה תפס הסדר כפי התכלית, אחר שהאדם הוא תכלית הנמצאים האלה, וכל אשר על פני האדמה צומח וחי וכל הדומם המלאכותי כמו בנין הבתים (על פני האדמה צומח וחי וכל הדומם המלאכותי כמו בנין הבתים) הכל למענו ובעבורו, לכן החל תאור החרבן מן האדם, שהוא התכלית וישוב לאחור מן מעשה יום השני עד מעשה יום ג' ועל זה הסדר: "ראיתי והנה אין האדם" הוא כליון מין המדבר, "וכל עוף השמים נדדו" כליון מין החי אשר ביבשה שנברא בחמישי. עתה יבאר כליון הצומח. "ראיתי והנה הכרמל" (ב' ז') שב להיות "המדבר", כי נעדר כל צומח וכל ירק עשב. עתה יבאר כליון הדומם אשר נשתנה במלאכה ע"י האדם, "וכל עריו נתצו", שהערים בנויות ע"י המלאכה מן הדומם. וכל החורבן הכללי הזה היה "מפני ה'", לא טבעי, רק השגחיי בפקודת ה' והסבה לזה הוא "מפני חרון אפו".

הערה למורים: לפני הביאך בפני התלמידים - בכתה גבוהה - את הסברו של המלבי"ם (בלשונו ובסגנונו או תמצית דבריו בלשונך), ינסו התלמידים בכחותיהם הם למצוא את הסדר שעל פיו יצייר הנביא את החרבן.

הדרכתך תצטמצם רק בזה, שתפנה את תשומת לבם לפרק א' בראשית (אולי כשעור בית) ולעיון בסדר הבריאה. מתוך השואה לפרק ההוא יעמדו התלמידים - אולי - על הסדר השורר בפסוקינו, שהוא מן תבל (שמים וארץ אור עולם, הרים גבעות - יום ראשון, יום שני) ועד יושבי בה (אדם - חי - צומח - דומם). רק אחרי נסות התלמידים כחותיהם בפתרון השאלה, יביאו דברי הפרשן כנותן תשובה לשאלתם אשר נלאו לענות עליה, או כמאשר תשובתם, אם יצליחו לגלותה.

1. התוכל למצוא סבה לכך, למה הזכיר הנביא בציור החרבן מכל עולם החי דוקא את "עוף השמים"?

2. היכן מצאנו בדברי נביאים אחרים שריאים את בוא העונש כחרבן קוסמי (= חרבן של תבל ומלואה), שבו חוזר עולם ומלואו לתהו ובהו?

3. הסבר את סבת השנוי במלת היחס: ראיתי את הארץ
ואל השמים

יא כ"ז כי כה אמר ה' שממה תהיה כל הארץ וכלה לא אעשה.

יחזקאל קאופמן: תולדות האמונה הישראלית (תש"ח) ז' ע' 413:
באותם הפרקים (א'-ו') יש גם דברי נחמה וטובה שהם ארוגים במסכת התוכחה ומחוברים אליה, ואילו מפרק ז' ואילך פסוקי הנחמה ופרקי הנחמה הן חטיבות בפני עצמן.

1. עבור על כל הפרקים שלמדנום כבר וכן על פרק ה' וסמן אותם הפסוקים שבהם מביע הנביא דברי נחמה משולבים בתוך דברי התוכחה.

2. היכן מצינו הכנסת פסוקי נחמה בתוך דברי פורענות קשים ביותר כבר בתורה (וכנראה דברי ירמיהו בזה מושפעים משם).

יב כ"ט מקול פרש ורומה קשת בורחת כל העיר
'באו בעבים ובכפים עלו כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש.

רש"י: רומה קשת: (משליך חצים בקשת) כמו (שמות ט"ו) "רמה בים".
באו בעבים: ביערות עבים. מקום סיבוך קוצים להטמן.

השווה לפסוקנו ה': האספו ונבואה אל ערי המבצר.

מהו ההבדל בין תנועת ההמונים בתחילת הפרק לבין תנועת ההמונים בסופו ומהו סיבת השינוי הזה?

יג ל' ואת שדוד מה תעשי
כי תלבשי שני
כי תעדי עדי זהב
כי תקרעי בפוך עיניך - לשוא תתיפי.

רש"י: כי תלבשי שני להתנאות ולמצוא רחמים לפני השודד.

רד"ק: מה תעשי... - במה תנצלי, כי תלבשי שני ותתיאשי מן הפורענות, ולא תחושי לרעה העתידה לבוא עליך ולא תכנעי, והיה לך להכנע מפני האל וללבוש שקים כדרך הנכנע ושב מחטאתו, לא ללבוש שני ולעדות עדי זהב, כמו שאמר עליהם ישעיה הנביא (כ"ב י"ג) "והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן, אכול בשר ושתות יין, אכול ושתו כי מחר נמות" והיו אומרים עוד (ישעיה כ"ח ט"ו) "כרתנו בריח את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור - לא יבואנו", והנה אתה רואה, שהיו מתיאשים מן הפורענות.

והמשילם גם כן לזונה, וכמו שדרך הזונה ללבוש בגדים נאים ולהתיפות ולקרע בפוך עיניה, כדי שיחשקו בה החושקים, כן כנסת ישראל היתה מחדמה במעשיה למעשי האומות לעבוד את אלוהיהם וללבוש בלבושיהם, להתגדל בפניהם בבגדים נאים, והנביא אמר לה: "מאסו בך עוגבים - נפשך יבקשו"; אמר: להפך בא לכם ממה שחשבתם, כי אתם סלקתם בטחונכם מעלי ובטחתם באומות והתדמיתם להם במעשיכם, כדי למצוא חן בעיניהם, והנה - מאסו בכם עד שיבקשו להרוג ולאבד.

1. מה בין שני פרושי הרד"ק, איזה מהם נראה לך?
2. איזה משני פרושי הרד"ק הולך בדרך רש"י כאן?

יד ל"א כי קול כחולה שמעתי... "אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים".

1. במה מתאים פסוק זה להיות מסיים הפרק כולו?
2. היכן מצינו בפסוקים האחרונים רמז לכך שהקב"ה מעניש "מדה כנגד מדה". (להבנת מושג זה עיין גליון ד' שאלה ז').

גליון כ"ד

פרק ה'

א פסוקים א'-ט'

1. הסבר שפסוקים אלה מהווים יחידה אחת בתוך פרקנו.
2. מה הקשר בין תחילת פרקנו לפרק הקודם?

ב פסוקים א'-ב'

פסוקים אלה מעוררים תמיהה. וכן שואל

רד"ק: והנה אמר דוד בספר תהלים (פרק ע"ט) "נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים, בשר חסידיך לחיתו ארץ" - הנה כי היו בירושלים חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיהו: "אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה" (- שמשמע שלא היה בה גם אחד)?

פרש אדוני אבי, כי ירמיהו אמר "בחוצות ירושלים וברחובותיה" כי החסידים שהיו בירושלים היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעים.

והשווה לשאלתו ולתשובתו דברי המדרש:

שוחר טוב לתהלים ע"ט: "נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים, בשר חסידיך לחיתו ארץ" -

אמר אסף: כיון שנעשה בהם דין - חסידים היו. וכן הוא אומר (דברים כ"ה) "והיה אם בן הכות הרשע... והכהו לפניו כדי רשעתו. ארבעים יכנו לא יוסיף, פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה, ונקלה אחיך לעיניך" - בתחילה נקרא "רשע" ואחר שלקה נקרא "אחיך".

1. שים לב: הרד"ק מקשה מפסוק בתהלים על הנאמר בירמיהו.
מדרש שוחר טוב מקשה מן הנאמר בירמיהו על תהלים, אבל השאלה אחת היא.
כתוב נוסח פשוט וקצר לשאלה הנשאלת כאן.

2. הסבר מה הן שתי התשובות הניתנות לשאלה.
(השתדל לא לחזור על דברי שניהם בשינוי לשון, אלא להסביר את הרעיון שרצה כל אחד מהם להביע):

לתשובתו של אבי הרד"ק השווה ראב"ע לבראשית י"ח כ"ו: "אם אמצא בסדום חמשים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום עבורם".

ראב"ע: בתוך העיר: שהם יראים את ה' בפרהסיא, וכן "שוטטו בחוצות ירושלים".

מהו הרעיון המשותף שמצא ראב"ע בפסוק מספר בראשית (י"ח כ"ו) ובפסוקנו?

3. השווה לדבריהם דברי:

מורה נבוכים מאמר ב' פרק מ"ז: צריך שנודיע גם כן מענין ההשאלות וההפלגות והגוזמות מעט, שהנה יבוא מהם בכתבי ספרי הנבואה, וכשיובנו כמשמעם מדוקדקים ולא יודע שהם הפלגה וגוזמה או יובנו כמו שתורה עליו המלה לפי ההנחה הראשונה ולא יודע שהם מושאלים - יחדשו ענינים מרוחקים (כונתו: רחוקים מהתקבל על הדעת), וכבר בארו ואמרו (כונתו לחז"ל) "דברה תורה בלשון הבאי" - רוצה לומר הגוזמה. והביאו ראיות מן (דברים א' כ"ח) "ערים גדולות ובצורות בשמים". (ועי' רש"י דברים שם!). וזה אמת. ומכת ההפלגה (= מסוג זה של הגזמה) אמרו "כי עוף השמים יוליך את הקול" (קהלת י' כ'); ולפי זה נאמר "אשר כגבה ארזים גבהו" (עמוס ב' ט'); וזה המין נמצא הרבה בדברי הנביאים כלם, רצוני לומר: ענינים נאמרו על צד הגוזמה וההפלגה - לא על צד ההגבלה והדקדוק.

(והשווה ראב"ע שמות ט' ו'. וימת כל מקנה מצרים: רובו, כי הנה כתוב "שלח העז את מקנך". וככה תמצא בברד (שמות ט' כ"ה) "ואת כל עשב השדה" והעד מכת הארבה (י' ה') "ואכל את יתר הפליטה").

כיצד מתורצת קושיתו על פי דברי הרמב"ם האלה ובמה שונה גישתו עקרונית מגישת שני הקודמים?

לשם חזרה: עבור שוב על פרק ג' וסמן את הפסוקים אשר נאמרו בלי ספק על דרך "הגוזמה וההפלגה לא על צד ההגבלה והדקדוק".

ג פסוקים ג'-ד'

לדעת רוב המפרשים פסוקים אלה הם דברי הנביא והם מעין מאמר מוסגר; הנביא מביא בהם דברי התנצלות ורוצה להקל מעל אשמת העם.

1. הסבר, במה מלמד הוא עליהם סניגוריה, הרי בפסוק ג' לכאורה יש הגדלת אשמתם ולא הקטנתה.

2. הסבר, למי יבון הנביא כאן ב"גדולים" ולמי ב"דלים"?

ד השווה:

ב' ואם חי ה' יאמרו - לכן לשקר ישבעו.

ז' בניך עזבוני וישבעו בלא אלוהים.

האלשיך מקשה: הלא קודם דבר על שבועה בשם ה' ופה ידבר על השבועה שאין מזכירים בה שם ה' כלל ונשבעים בעבודה זרה?

ישב סתירה זו בדרך הפשט!

איזו משתי השבועות (שבפסוק ג' ובפסוק ז') גרועה בעיני הנביא יותר ו"מכעיסה את ה'" יותר?

ה ז' ואשביע אותם וינאפו

1. הסבר את הרעיון הכלול בשלוש מלים אלה.

2. הבא פסוקים מן התורה ומן הנביאים שבהם מוצא אותו רעיון את בטויו.

ג ל י ו ן כ " ה

פרק ה פסוקים י'-י"ט

א י' עלו בשרותיה ושחתו הסירו נטישותיה — וכלה אל תעשו כי לא לאלוקים המה.

רש"י: בשרותיה... ומנחם חברו לשון "חומה" עם (תהלים י"ח) "אדלג שור". אך לא יתכנו "נטישותיה" שהם שרשי הכרם להיות נחשביב עם החומות. ואני אומר "שרותיה" לשון שורות הכרם...

1. הסבר מה המריץ את רש"י – ובעקבותיו רב המפרשים והמתרגמים – לפרש "שרותיה" מלשון "שורות הכרם" ולא מלשון חומה?
2. היכן מצינו בפרקי ירמיהו שלמדנו שהחרבן מתואר בדמויים הלקוחים מן העולם החקלאי?
3. למלים "וכלה אל תעשו" עיין גליון כ"ג שאלה י"א.

ב **פסוקים י"ב-י"ג**

רבו דעות המפרשים בפירוש הפסוקים האלה וביחוד בשאלה, היכן נגמרו דברי המכחישים המתחילים במלים "לא – הוא". והרי לפניך הפסוקים מועתקים בסמני פיסוק לפי שלוש מדעות המפרשים.

א. כחשו בה' ויאמרו: "לא הוא! ולא תבוא עלינו רעה, וחרב ורעב לא נראה, והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם! כה יעשה להם!"

ב. כחשו בה' ויאמרו: "לא הוא! ולא תבוא עלינו רעה, וחרב ורעב לא נראה!" – והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם! כה יעשה להם.

ג. כחשו בה' ויאמרו: "לא הוא! ולא תבוא עלינו רעה, וחרב ורעב לא נראה! והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם!" – כה יעשה להם!

שים לב: לפי דעה א (שהיא דעת אברבנאל ושד"ל) "הנביאים" המה נביאי האמת.

לפי דעה ב (שהיא דעת רד"ק) "הנביאים" המה נביאי השקר.

לפי דעה ג "הנביאים" המה נביאי האמת.

1. איזה משלש הדעות נראית לך כנכונה ומדוע?

2. הסבר את השקפת "המכחישים" באמרם - לא - הוא!
והשווה לדבריהם צפניה א' י"ב לא ייטיב ה' ולא ירע
תהלים י' ד' רשע כגבה אפו בל ידרש
אין אלוקים כל מזימותיו

3. "יהיו לרוח"

רד"ק: והנביאים שמטעים אותם ואומרים "שלום יהיה לכם" "יהיו לרוח" כלומר: כמוץ לפני רוח.

התוכל לפרש הבטוי "יהיו לרוח" בדרך אחרת מבלי שתצטרך להוסיף מלה?

העזר בפסוקים הבאים:

הושע ט' ז': באו ימי הפקודה! באו ימי השלום
ידעו ישראל: "אויל הנביא? משוגע איש הרוח?"

מיכה ג' ח': ואולם אנכי מלאתי כח את רוח ה'.

4. "והדבר אין בהם"

הסבר את הבטוי "הדבר" ע"פ "לי נקם ושלם" דברים ל"ב ל"ה ועיין רש"י שם.

5. היכן מצינו עוד בירמיהו - וכן בשאר נביאים - דברי המפתים המרגיעים את העם ומנבאים להם ימי שלום ושלות השקט?

(וע' לשאננות זו שמתעלמת מראות את הנולד דברי המדרש הגדול לבראשית י"ט י"ג-י"ד. "ויהי כמצחק בעיני חתניו: אמרו לו חתני לוט ללוט: שוטה שבעולם! נבלים וכינורות וחלילים בעיר - ואתה אומר: סדום נהפכת')

ג פסוקים י"ד-י"ט

שים לב: מפסוק א'-י"ג דבר הנביא על ישראל בגוף שלישי
מכאן ואילך הוא פונה אליהם בגוף שני:

י"ד: "יען דברכם את הדבר הזה"

ט"ו: "הנני מביא אליכם גוי ממרחק"
"לא תדע...ולא תשמע"

י"ח: "לא אעשה אחכם כלה"

י"ט: "והיה כי תאמרו..."
"ואמרת אליהם: כאשר עזבתם אותי"

1. מה סבת השנוי הזה בפניה?

2. הסבר את הסחירה שבפסוק י"ד שפותח כלפי העם "יען דברכם" וממשיך הפניה כלפי הנביא: "הנני נותן דברי בפיך".

ד פסוק ט"ו הנני מביא עליהם גוי ממרחק, בית ישראל, נאום ה'
גוי איתן הוא
גוי מעולם הוא
גוי לא תדע לשונו...

1. היכן מצינו בחמשת פרקי ירמיהו הראשונים צור ז סגנוניח זו?

2. לאופיו של ה"גוי" ממרחק ע' גליון ד' שאלה ה'.

3. הנביא מוסיף קוים לתאורו של ה"גוי ממרחק" כדי להטיל פחדו על לב שומעיו.
הסבר מה מוסיפים הפרטים הבאים להגברת הרושם המבהיל:

א) "גוי מעולם הוא"

ב) "גוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר"

גליון כ"ו

פרק ה' י"ט (המשך)

ה כבר העיר הרד"ק – וכן העירו בזמננו במה חוקרים חדשים – שבפרקנו בולטת השפעת סגנון התורה על מגנונו של ירמיהו. והנה דברי יחזקאל קויפמן: תולדות האמונה הישראלית כרך ז', עמ' 438.

"יצירתם של ירמיהו ויחזקאל קשורה קשר אורגני, ענייני וסגנוני בספרי התורה. התופעה הזאת (השפעת סגנון התורה על הנביא) מחגלה לעינינו ראשונה ובצורה מובהקת ומופלאה ביותר בספר ירמיהו..."

במטבע ספר דברים טבועה ביחוד התוכחה שבספר ירמיהו. כבר עמדנו למעלה על התופעה המיוחדת של ספר ירמיהו: על תוכחת האימים, שאין דוגמתה אצל הנביאים לפניו. סגנונה של התוכחה הזאת מעיד עדות ברורה על מקורה: תוכחת ירמיהו היא ברובה המכריע זו שבדברים (פרשת כי תבוא ונצבים), גם בענינה וגם בטוייה. פסוקים שלמים מביא ירמיהו מדברים כ"ח כ"ט-ל"ב. אבל ביחוד חשוב הדבר, שהמוטיבים החדשים של איומי הפורענות שבספר ירמיהו רובם מקורם בספר דברים".

עבור על הפרשיות של ספר דברים דלעיל והעתק את המקומות המקבילים לפסוקי פרקנו שמהם הושפע ירמיהו, לפי דוגמה זו:

דברים	ירמיהו פרק ה'
כ"ח מ"ט: ישא ה' אליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר	ט"ו: הנני מביא עליכם גוי ממרחק...
נ': גוי אשר לא תשמע לשונו	גוי איתן הוא
גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון.	גוי מעולם הוא
	גוי לא חדע לשונו
נ"א:	ולא תשמע מה ידבר.
	י"ז: ואכל קצירך ולחמך
	יאכלו בניך ובנותיך
	יאכל צאנך ובקרך
	יאכל גפנך ותאנתך
	ירושש ערי מבצריך
	אשר אתה בוטח בהנה – בחרב.
	י"ט: והיה כי תאמרו:
	תחת מה עשה ה' אלוקינו לנו
	את כל אלה?
	ואמרת אליהם:
	כאשר עזבתם אותי
	ותעבדו אלוהי נכר בארצכם
	כן תעבדו זרים בארץ לא לכם,

<u>הערה למורים:</u> אחרי אשר סיימו תלמידיך עשייית רשימה זו – אשר עיקר תפקידה הוא להכריחם לעיין בדיקנות בדברי תורה ובפסוקי נביאנו – שוחח אתם על הבדלי הסגנון הדקים בין התורה לבין דברי ירמיהו. ביחוד יתבלטו בעזרת רשימה זו הקצב השירי שבסגנון ירמיהו.

ו י"ט והיה כי תאמרו: תחת מה עשה ה' אלוקינו לנו את כל אלה?
ואמרת אליהם: כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלוהי נכר בארצכם,
כן – תעבדו זרים בארץ לא לכם.

לסגנון זה של שאלה ותשובה עיין גם ירמיהו ט"ז י'.

1. <u>רד"ק:</u> "והשאלה והתשובה תהיה אחר שיבוא האויב ויגלה את העם".
מה הרעיון שבפסוקנו שאותו רצה רד"ק להבליט ע"י קביעת זמן השאלה?
והשווה: דברים ד' ל';
" ל' א'-ב'.

2. מהו הקשר העניני והלשוני שבין התשובה לשאלה?
ועיין גליון ט"ו שאלה ה'.

<u>פסוקים כ'-כ"א</u>

<u>ז כ'-כ"ג הים</u>

1. הסבר מהו תפקידו של תאור הים בדברי הנביא כאן.

2. השווה לתאור הים בפרקנו את תאור הים בתהלים ק"ד ז'-ט'. בשני המקומות מובא הים – איתן מאיתני הטבע – כדי להעיד על יוצרו. הסבר, איזו מידה ממדות הבורא רצה בעל התהלים להבליט בעזרת תאור הים ואיזו מדה – ירמיהו.

3. הסבר מהו הרגש בלב השומע שאותו רצה לעורר בעל התהלים בתאורו את הים ומהו הרגש בלב שומעיו שרצה ירמיהו לעוררו.

4. השווה את שני הפרושים הבאים לפסוקי הים:

<u>רד"ק:</u> ואם תאמר, למה לא נתן להם לעדים האותות והמופתים הכתובים, כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתו משנוי הטבע, שאי אפשר להם מבלתי מכוין ומשגיח? – נאמר, כי כל האותות והמופתים יוכלו להכחיש בהם אם ירצו, כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחד, ואותם שלא היו בזמן ההוא, יוכלו להכחיש בהם, אם יהיו כופרים בתורה. אבל זה העד היות החול גביל לים הוא חוק עולם, לא סר ולא יסור כל ימי היות עולם, ובזה לא יוכלו להכחיש, שהרי רואים בעיניהם ושומעים באזניהם: רואים ביאת גלי הים עד השפה ולא יעברו החול, שומעים התגעשות הגלים והמייתם. כאלו בבאם יעברו הכל ויכסו פני הארץ – זה הדבר שלא יוכל אדם להכחיש.

שד"ל: נראה לי שהכונה: אינכם מתבוננים, כי דבר קל הוא לי לענוש אתכם, כי אני עוצר מי הים לבלתי יבואו ויהפכו ארץ, ושמתי להם גדר חלש שהוא החול, וכל זמן שאני רוצה, הים יוצא מגבולו ושוטף העירים, כמו שנאמר (איוב י"ב ט"ו) "וישלחם ויהפכו ארץ" וזה גם כן טעם (תהלים ל"ג ז'-ח') "כונס כנד מי הים, נותן באוצרות תהומות - ייראו מה' כל הארץ, ממנו יגורו כל יושבי תבל."

וכיוצא בזה למטה (כ"ד) "ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלקינו הנותן גשם ויורה ומלקוש בעתו" - הכונה: ויש בידו גם לעצור את השמים ולא יהיה מטר - וכמו שאמר מיד (פ' כ"ה) "עוונותיכם הטו אלה".

הסבר מהו ההבדל בין שני הפרשנים האלה בכוונת הנביא בהזכירו הים והתגעשותו.

איזה משניהם נראה לך קרוב יותר לפשוטו של מקרא - ומדוע?

5. הסבר למה נאמר בפסוקנו "יעברנהו" בלשון יחיד - ו"יעברונהו" - ברבים.

גליון כ"ז

פרק ה'

ח כ'-כ"ג הים (המשך)

השווה לתאור הים בפסוקינו את דברי עמוס ה' ז'-ח'

ירמיהו ה' כ"ב	עמוס ה' ז'-ח'
האותי לא תיראו נאום ה'	ההופכים ללענה משפט
אם מפני לא תחילו	וצדקה לארץ הניחו
אשר שמתי חול גבול לים	עושה כימה וכסיל
חוק עולם ולא יעברנהו	והופך לבקר צלמות
ויתגעשו ולא יוכלו	ויום לילה החשיך
והמו גליו ולא יעברונהו.	הקורא למי הים וישפכם
	על פני הארץ.

שני הנביאים מזכירים את הים, כדי לתאר גבורות ה' ונפלאותיו ולפתוח לב דעם ליראת ה'.

1. במה נבדלים שני תאורי הים זה מזה?

2. ובמה - איפוא - רוצה כל אחד משני הנביאים להבליט את גבורת ה'?

גדולת ה' ברסנו גאון הימים מתוארת בכמה מקומות בתנ"ך כגון איוב ל"ח ח'-י"א בתשובת ה' לאיוב:

"ויסך בדלתיים ים בגיחו מרחם יצא. בשומי ענן לבושו וערפל חתולתו. ואשבור עליו חקי, ואשים בריח ודלתים. ואמר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך".

(למורים בכתות מתקדמות, ביחוד בכתות של מבוגרים:
לשם גיוון השיעור ולשם נתינת חיזוק לרעיון הנלמד כאן - ה' כמרסן איתני הסבע וכשב חוק וגבול לכל - תוכל להפנות תשומת לב תלמידיך לשירת הפיטן (במחזור ראש השנה של האשכנזים) המושפע מפסוקי ירמיהו אלה:

מלך עליון - אין ערוך אליו - לפעול כמפעליו -
חול שם גבוליו - בהמות ים לגליו - לעדי עד ימלוך.

מלך עליון - כונס מי הים - ריגע גלי ים - סוער שאון דכים -
מלא העולם דים - משביחם בעים - ושבים אחור ואים?!
לעדי עד ימלוך).

ט כ'-כ"ה

להבנת פסוק כ"ד

רד"ק ד"ה שבועות חוקות קציר אותם שבועות מחוקות הקציר ישמור לנו, שלא ירד מטר בימי הקציר, שלא יפסד הקציר, וזהו חוק הקציר ומשפטו; וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר, גם הוא חוק הקציר, לפיכך אמר "חוקות" (בלשון רבים). ומה שאמר "שבועות קציר" ולא אמר ימי הקציר, לפי שאנו סופרים שבעה שבועות עד חג השבועות.

בשתים מפעולות ה' בטבע צריך האדם להתבונן - לדברי הנביא בפסוקים אלה - בריסון הים ובנחינת גשמים בעתם.

הסבר, מה ההבדל בין שני אלה ומה חלקם השונה שעל המתבונן ללמוד מכל אחד מהם?

(והרבו ספרי המחקר, והמוסר להצביע על מתן גשמים בעתם, כדי לעוררנו למחשבות על גדולת הבורא, כדוגמתם: בעל חובת הלבבות בשער הבחינה

"ומן הגדול שבדברים שראוי לך לבחון בה כלילת (= היופי) מתנת האלוקים לבעל חי וצמח האדמה כגשמים בעת הצורך וירידתם בעתם כמו שאומר ירמיהו (יד) "היש בהבלי הגויים מגשימים? ואם השמים יתנו רביבים? הלא אתה ה' אלוקינו..." ואמר ירמיהו עוד (ה' כ"ד): "ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלוקינו הנותן גשם ויורה ומלקוש בעתו, שבועות חוקות קציר ישמר לנו". וחמצא הכתוב מגדיל ענינם מאוד, אמרו: (איוב ט' י"א) "עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר"."הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות, לשום שפלים למרום..." (איוב. ה, י-יא).

י כ"ו-כ"ט

כי נמצאו בעמי רשעים, ישור כשך יקושים הציבו משחית - אנשים ילכדו.

רש"י: ד"ה ישור: יארב לי (במדבר כ"ד) "אשורנו ולא עתה",

רד"ק: ד"ה כשך יקושים: יביט כל אחד בדרכים אם יעבר אדם. שינזלו ממנו מה שעמו. ויביטו כאדם המניח יקושים ומציב משחית ללכוד עופות - כן יביטו הם ויארבו.

1. הסבר, מה מובנה של המלה "כשך" (ע' אסתר ב' א; ז' י).

2. השווה לפסוקנו:
תהילים י' ח'-ט': ישב במארב חצרים במסתרים יהרוג נקי
עיניו לחלכה יצפונו.
יארב במסתר כאריה בסוכה
יארב לחטוף עני
יחטף עני במשכו ברשתו.

במה דומות ובמה שונות שתי התמונות (שבפסוקנו ושבתהילים) בהן מצוירת דמות הרשע

3. השווה את פסוקנו לפסוקים הבאים שבפרקנו:

כ"ו: כי נמצאו בעמי רשעים

י"ד: הנני נותן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם

כ"ג: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו

ל"א: הנביאים נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם ועמי אהבו כן ומה תעשה לאחריתה.

הסבר מחי מכנה הנביא את ישראל בשם "העם הזה" ומחי יכנם בשם "עמי". מה רצונו להבליט ע"י שינוי זה?

(השווה לשאלה זו גם גליון י"ז שאלה ב').

4. הסבר את מבנה פסוקנו: "הציבו משחית אנשים ילכדו" למה לא נאמר "הציבו משחית וילכדו אנשים", אלא הועמד המושא לפני הנושא?

היכן מצינו בפרקי ירמיהו עד כאן מבנה זה בפסוק?

גליון כ"ח

פרק ה'

יא כ"ו-ל"א (המשך)

ככלוב מלא עוף - כן בתיהם מלאים מרמה - על כן גדלו ויעשירו.
(רד"ק: על כן - שבא להם ממון זה בלי עמל ויגיעה - גדלו בנכסים והעשירו שמנו עשתו (צח בשרם משומן - שיר השירים ה' י"ד).

גם עברו דברי רע

רד"ק: לא דים בעשרם אלא הרבו לגזול ולחמוס עד שעברו כל דברי איש רע, כלומר: יותר הרעו לעשות משאר האנשים הרעים.

אברבנאל: נעשו שמנים וזכים מן עשת שן, גם עברו בכל דבר רע.

אלשיך: עברו על הדברים של רע הנדברים עליהם, כי יותר מהנאמר עליהם מרעתם - עשו.

באור: עברו על כל גבול וגבול ולא שמו קץ לעוונותיהם.

שד"ל: כשרואים אביונים נאנחים ונאנקים לא יפנו אליהם, רק ישמו מעליהם ויעבורו, כן נראה לי. "דבר רע": מאורעות קשים, עניינים של רע, וזה דרך השאננים והעשירים שלא להקשיב ושלא לפנות לענייני עוני ומכאוב המדיבים נפש.

King James Version: they overpass the deeds of the wicked

Traduction par Segond: ils depassent toute mesure dans le mal.

1. השווה את חמשת הפרושים זה לזה והסבר מעלותיו וחולשותיו של כל אחד מהם.

2. בעקבות מי ממפרשינו הלכו המתרגמים ללועזית?

הערה למורים: אין עליך ללכת תכופות בדרך זו של נתינת פרושים רבים ושונים לפסוק אחד. רק בכתות גבוהות ומפותחות רצוי להראות לפעמים חפישות שונות של פסוק אחד בפי גדולי חכמינו ומפרשינו ולתת לתלמידים לדון על מעלותיו וחולשותיו של כל פרוש מבחינת לשון הכתוב ומבנהו, מבחינת הקשר לפסוקים שלפניו ושלאחריו, מבחינת התאמתו לחוכן כל הפרק ואין המטרה בלימוד זה שיזכרו התלמידים את כל הפירושים, אלא שילמדו להעמיק בכתוב ולהתסכל בו מצדי צדדים.

3. כל המפרשים הנ"ל שווים בזה שלדעתם הנושא של פסוקנו מתחילתו עד סופו ("שמנו - עשתו גם עברו... - דנו...) הוא אחד; הם - "הרשעים" המוזכרים בפסוק כ"ו. התוכל לפרש פסוקנו בדרך אחרת, ע"י שתראה את הנושא המתחלף באמצע הפסוק, היינו ש"דבר רע" הוא הנושא בחלקו השני של הפסוק "גם עברו דברי רע"?

העזר בישעיה ח' ז'-ח'.

הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור... ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע.

יב דין לא דנו - דין יחום - ויצליחו

רש"י: למען יצליחו

ר' יוסף קרא: לא דנו אותו (= אותו דין של יחום) כענין הזה שיוציאו אותו להצלחה

אברבנאל: ואמרו "ויצליחו" בתמיהה! כאלו. וכי בעשותם כזה יצליחו במעשיהם?! והנה הם משפט אביונים לא שפטו!

ר' יוסף נחמיאש: דין לא דנו ולא דין יחום - והם מצליחים'

1. מי הם "המצליחים" לדעת כל אחד מהמפרשים?

2. לדעת מי מן המפרשים הנ"ל מתאים פסוקנו לנאמר בירמיהו י"ב א'-ב'?

יג השווה לתאור העשירים הניתן בפסוקנו אלה כ'ו-כ"ז-כ"ח לתאור הרשעים הניתן בתהילים ע"ג ג'-י"ב.

במה דומים שני המקומות ובמה הם שונים זה מזה?

יד ל'-ל"א: שמה ושערורה נהיתה בארץ
הנביאים - נבאו בשקר
והכהנים - ירדו על ידיהם
ועמי - אהבו כן
ומה תעשו לאחריתה?

1. לדעת כמה מחכמי הגויים פרוש "נבאו בשקר" פרושו: נבאו בבעל (וכן מצינו גם בשת ככנוי לבעל, וע"י גליון יח' שאלה ד'). ולא כן דעת כל מפרשינו אשר לדעתם "נבאו בשקר" פרושו נבאו דברי שקר, והשווה:

ב' ח'	והרועים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו.	י"ד י"ד	ויאמר ה' אלי שקר הנביאים נבאים בשמי לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם חזון שקר וקסם ואליל ותרמית לבם המה מתנבאים להם.
כ"ג י"ג	ובנביאי שומרון ראיתי תפלה הנבאו בבעל ויתעו את עמי את ישראל.	כ"ג י"ד	ובנביאי ירושלים ראיתי שערורה נאף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו.

רואים אנו - איפוא - שיש שני סוגים של נביאי שקר שעליהם ידבר ירמיהו. הסבר מהו ההבדל שביניהם.

מהו השקר הנאמר לעם? הבא פסוקים מדברי ירמיהו שבהם הוא מצטט את שקריהם?

2. מהי הסיבה שבגללה "עמי אהבו כן"?

למורה: קרא עם תלמידיך את מלכים א כ"ב כ'-כ"ח והסבר את הנימוקים שבגללם דברי נביאי השקר חביבים על קהל השומעים.

3. השווה למקומנו את יחזקאל ל"ג ל'-ל"ג. גם שם מתוארת אהבת העם לשמוע דברי הנביא ושם המדובר בנביא אמת.

מהו שאהבו עמי כאן (בפרקנו) ומהו שאהבו עמי שם (ביחזקאל)?

4. בסוף פרקנו לא בא איום ולא נאמר ענש - אלא שאלה. מה פרושה?

סיום פרק ה'

טו השווה:

פסוק ד': ואני אמרתי אך דלים הם

" ה': אלכה לי אל הגדולים ואדברה אותם

" כ"ו: כי נמצאו בעמי רשעים ישור כשך יקושים הציבו משחית...

" ל"א: הנביאים נבאו בשקר - והכהנים ירדו על ידיהם - ועמי אהבו

1. הסבר מה הם חלקי האומה השונים שבהם התבונן הנביא, מה מצא בכל שכבות העם?
2. לפי איזה סדר הביא הנביא בפרקנו את שדרות העם השונות?

סוף פרק ה'

פרק ו'

א הקדמה

מ.צ. סגל בפרושו לירמיהו מחלק את פרקנו (עד פסוק כ"ו) לארבעה חלקים:

1. א - ח
2. ט - טו
3. טז- כא
4. כב-כו

נמק חלוקה זו ונסה לתת שמות (כותרות) לכל אחד מן החלקים.

(כמובן רשאי אתה לחלוק על חלוקה זו, אם אינה נראית לך ולחלק את פרקנו בחלוקה אחרת, אלא שעליך לנמק את דעתך.)

הערה למורים: חלוקת הפרק בעבודה שתוקה של תלמידים לפני למדם וברום את הפרק, היא אמצעי חשוב בהכשרת התלמיד לקראת לימוד עצמאי. עליו להשתדל לחפוש את הקשר שבין הפסוקים ואת הרעיונות העקריים שבפרק עוד לפני הבינם כל מלה וכל פרט ולפני שהוגשה להם עזרת מירה ומפרש.

בדרגות קושי שונות כולה חלוקה זו להידרש מאת התלמיד:

א. נדרש ממנו לחלק פרק באופן עצמי, מבלי שיקדים לו מורו שום עצה מדריכה.

ב. נאמר לו מראש לכמה חלקים יחלק הפרק ועליו רק למצוא תחומיהם.

ג. ניתנת לו חלוקת אחד הפרשנים – מן המוכן – ועליו לנמק חלוקה זו ולתת שמות לחלקים.

בשלב נמוך יותר יכולה החלוקה גם להיעשות כעבודת בית אחרי לימוד הפרק, פרושו וניתוחו בכיתה. אלא שאז אין לעבודה זו אלא ערך של סיכום וחזרה.

ב לשם כניסה לאוירת פרקנו השווה לפסוקו הראשון שני מקומות מפרק ד׳ כדלקמן:

ד׳ ה׳:	תקעו שופר בארץ האספו ונבואה	קראו מלאו ואמרו אל ערי המבצר.
ו׳:	שאו נס ציונה כי רעה אנכי מביא מצפון	העיזו אל תעמדו ושבר גדול.
ד׳ כ"ט:	מקול פרש ורומה קשת באו בעבים כל העיר עזובה	בורחת כל העיר ובכפים עלו ואין יושב בהן איש.
ו׳ א׳:	העיזו בני בנימין ובתקע תקעו שופר כי רעה נשקפה מצפון	מקרב ירושלים ועל בית הכרם שאו משאת ושבר גדול.

הסבר, כיצד משתקפת התפתחות המלחמה והתקדמות האויב בשלושת מקומות אלה.

הערה: בית הכרם – בסביבות ירושלים - (כיום פרבר במערב העיר שהיה בו כפר ערבי "עין כרם").
וע׳ נחמיה ג׳ י"ד.

תקוע – בסביבות בית לחם יהודה, וע׳ עמוס א׳ א׳.

ג העיזו בני בנימין מקרב ירושלים

רד"ק: אחם בני בנימין, יושבי ירושלים, נוסו והניסו את אשר לכם מקרב ירושלים, כי אפילו היא תלכד, ואמר לבנימין. כאדם שנוהם על קרוביו תחילה, כי הוא כואב עליהם יותר ממה שהוא כואב על אחרים, והוא היה מענתות בארץ בנימין והם היו קרוביו ובני משפחתו.

מה התמיהה בפסוקנו שרצה רד"ק לישב?

ד א' ובתקע תקעו שופר

רד"ק: והוא דרך צחות-לשון נופל על לשון.

ועי' הסבר לדבריו: דוד ילין, תורת השירה הספרדית, ע' 220 "הצמוד".
השמוש בדבור המליצי במלים דומות לגמרי או במקצת בצלצול אותיותיהן
ועפ"ר שונות בהוראתן - הוא הופעה שהננו מוצאים ברוב הלשונות...
המליץ לוקח לבנות לא רק בתכן דבריו כי אם גם בצורתם, בנועם מבטאם.
לא רק על הכח החושב של שומעיו הוא אומר לפעול כי אם גם על אזנם, שהיא
המתוכת בין מוצא פי האדם האחד ובין לבו של השני... עד כמה שצלצול חד
גוני ממושך נמאס על האוזן והיא שואפת לחליפות, כן תרגיש כנגד זה כאשר
בתוך זרם גלי הקולות בוקעים ועולים יסודות אחדים שוה צלצול...

השמוש במלים דומות בקול או בחלק בצלצול אותיותיהן נקרא בשם "צמוד"...
(ורבים ושונים סוגיו).

הצמד הגזרי הוא השמוש בשתי מלים בעלות הוראות שונות שהן נגזרות מאותו
שרש מבלי שתהיינה שתי המלים מתאימות בצורתן או במספר אותיותיהן והברותיהן...
ועל זה אפשר להשתמש במונח "לשון נופל על לשון"... בראשית ד' א'
"קין... קניתי איש..."

עבור על חמשת פרקי ירמיהו שלמדנו ורשום דוגמאות לצמוד בכללו ול"צמוד גזרי"
בפרס!

הערה למורים: הסתכלות כזו בקשוטי הלשון של הנביא אין מקומה באמצע למוד
הפרק, אלא אחרי גמר הפרק כולו, בחזרה. כאן הוכנסה לתוך דיוננו בפסוק ב'
אבל אין כונתנו שזה יהיה מקומה בשיעור. על המורה להזהר שלא יסיח דעת
תלמידיו מן העיקר, מרעיון הפרק ע"י הסתכלות בפרטים ובפרטי הפרטים, שמקומם
כאמור בחזרה.

גליון ל'

פרק ו' (המשך)

פסוקים א'-ח'

א	ב'	הנוה והמעונגה	דמיתי בת ציון.
	ג'	אליה יבואו רועים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את ידו.	

רש"י: דמיתי: החרבתי, כמו (ירמיהו כ"ה ל"ז) "ונדמו נאות שלום" וכן (מ"ז ה') "באה קרחה אל עזה, נדמתה אשקלון".

ר' יוסף קמחי דמיתי: אני כורת ומשחית, כמו (הושע ד' ה') "ודמיתי אמך נדמו עמי מבלי הדעת..."

ר' יוסף קמחי דמיתי: פועל יוצא כמו מן הדגוש (שיר השירים א' ט') "למסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי" - כלומר דימיתי בת ציון לאשה נוה ומעונגה והנה אני רואה, שיבואו עליה רועים ועדריהם להחרידה...

שד"ל דמיתי: ולי נדמה "דמיתי" לנוכח והיו"ד יתירה וענין המלה לשון שתיקה ובטול, כמו (איכה ג' מ"ט) "עיני נגרה ולא תדמה" וכמו שאמר ישעיה: (מ"ז ה') "שבי דומם ובואי בחשך, בת כשדים, כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות", ואולי מפרשת (ישעיה מ"ז א') "רדי ושבי על עפר" ומפסוק ה' "שבי דומם" לקח ירמיהו המליצה הזאת ("דמיתי") ואמר: "נוה ומעונגה" כנגד (ישעיה מ"ז א') "רכה ועגוגה".

Segond: La belle et la delicate je la detruis, la fille de Sion.

באור: Schöne, zarte Zionstochter, Ich vertilge dich.

Buber: Du Anmutige, du Verwoehnte, verstummen musst du nun, Tochter Zion.

1. איזה מן הפירושים הנ"ל נראה לך ביותר ומדוע?
2. שים לב: מהי חולשת פרושו של הרד"ק, במה אין פסוקנו דומה לפסוק משיר השירים המובא בדבריו ומדוע דחוק להביא ראיה מן הפסוק ההוא לפרושו לפסוקנו?
3. היכן מצינו בירמיהו - בפרקים שלמדנו עד כה - צורת הפעל בעבר ביו"ד לנוכחת?

ב ג' אליה יבואו רועים ועדריהם
תקעו עליה אהלים סביב
רעו איש את ידו.

רש"י: ד"ה את ידו: את מקומו סביביו והשוה רש"י מלכים ב י"א ט"ז
ד"ה וישימו לה ידים: מקום. אשטנצא בלע"ז.

להבנת פסוק זה עיין נוגה הראובני: אור חדש על ספר ירמיהו ע' 67:

בדברי נביאים רבים מוצאים מדי פעם בפעם משלים מחיי הצאן ותאורים של העדר והמרעה, אך אין אף אחד מהם מרבה כירמיהו להכניס את חיי הרועים והצאן בכל נבואותיו... צמוד זה של שני עולמות - עבודת האדמה ומרעה צאן במדבר - אופייני הוא לבן ענתות, אשר עירו מחקיימת על שני ענפי המשק הללו... בימים כתיקונם משמשים שני המחוזות הללו - הישוב והמדבר - שני ענפי המשק של ערי הספר. אך יש אשר תקרה מלחמה ושבטים נודדים או נודדים למחצה יחדרו למדבר מן המזרח, מעבר לים המלח והירדן. ושכנים היו לישראל במזרח ארצו אדום ומואב ועמון, וכל שבטי הנודדים הנלווים עליהם מן המזרח, אשר לא הססו לחדור לארץ בכל הזדמנות של חולשת ישראל ולשדוד כל חלקה טובה, כך קרה בימי שפוט השופטים ועד לימות החרבן.

הללו היו באים בהמוניהם עם צאנם וטפם, פושטים על המדבר ומגיעים אל ארץ התקלאות. כאן היו משלחים את עדריהם בכרמים ובשדות ורועים בכל חלקה ושודדים מכל הבא ליד. במקומות שונים במקרא מוצאים אנו את הדי המאורעות האלה.

והנה גם ירמיהו רואה את עונש האלוקים שינחת על עמו לא רק בכיבוש ע"י האויב מצפון אלא גם בפלישת השכנים ממזרח, אשר ינצלו את שעת הכושר של המצור על יהודה... גם בפרק ו' רואים אנו שילוב של מלחמת תנופה מצפון עם ניצול המצב ע"י השכנים הרעים לשם שוד וגזל: (פ' ג') "אליה יבואו רועים ועדריהם - תקעו עליה אהלים סביב. רעו איש את ידו".

פסוק זה אינו מכוון כלל לאויב הצפוני, כי הללו באו לא עם עדריהם אלא רק על סוסיהם ועם צבאם הרב... הנביא משלב כאן בתוך נבואת הקרב מצפון גם את השוד אשר יבוא בעת אחת ממזרח...

... אבל החרבן לא בא במקרה כזה רק על ארץ חקלאית, עוד לפני זה נופלים לקרבן הרועים ועדריהם, הנשלחים לתוך המדבר ומתרחקים מן הישוב. עליהם מתנפלים הרועים השודדים תחילה ובוזזים את כל מקניהם...

1. עבור על פרקי ירמיהו אשר למדנו וכן על הפרקים י', י"ב, כ"ה ומצא את הפסוקים בהם מדובר ברמז או במפורש על התקפות כאלה של שודדים על רועים ועדריהם.

2. הידועים לך מקומות בנביאים ראשונים - בימי שפוט השופטים ובימי שאול המלך - המתארים או המעידים על התנפלויות כאלה של שבטי המדבר על ארץ נושבת והשחתת יבולה ושדידותה?

הערה למורים: עבור... חיפוש כאלה המצריכות עיון בפרקים והוצאת פסוקים השייכים - במפורש או ברמז קל - לנושא מסוים, אין מקומם באמצע לימוד הפרק החדש, כי מוציאים הם את התלמיד מאוירת הפרק הנלמד כרגע. אבל רב ערכן של עבודות אלה לאחר מספר פרקים (במקרה שלנו: לאחר שהגיעו התלמידים לסוף פרק י"ב) כעבודה הניתנת לשם חזרה. החפקיד הזה, לחפש אחרי פסוקים בעלי רעיון מסוים שומר על התלמיד בפני החזרה המכנית וממריצה אותו לקרוא את החומר המוכר לו כבר, קריאה חדשה.

וע' גליון כ"ט הערה למורים בשאלה ד'.

ג ד'-ה' קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פנה יום
כי ינטו צללי ערב
קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמונותיה.

1. מי הם המדברים בפסוקים אלה ואל מי הם פונים?
העתק את הפסוקים בסימני פיסוק!

2. לשם מה באה החזרה על המלים "קומו ונעלה" (בפסוק ד', בפסוק ה')?

3. מה מובנה של קריאת "אוי לנו" כאן, מי נבהל ומפני מה הוא נבהל?

גליון ל"א

פרק ו'

פסוקים א'-ח' (המשך)

ד ו' כי כה אמר ה צבאות כרתו עצה ושפכו על ירושלים סוללה היא העיר הפקד כלה עשק בקרבה.

1. אברבנאל: וכל דבריהם של האויבים (בפסוקים ד'-ה') משל לרב חפצם ותאותם להלחם בירושלם ולהשחיתה, אבל לא יחשוב אדם שיתעוררו הכשדים מעצמם, אלא מה' ית' היתה זאת, שהעיר רוחם לעשותו, על חטאות ישראל...להשליך אבנים בדייק לנתוץ חומותיה ומגדליה, כי היא העיר פקד ה' מעשיה ומצא עושק בקרבה.

איזה קושי בפסוקנו רצה אברבנאל לישב ע"י דבריו המסומנים בקו?

2. "כרתו עצה"

רש"י: ד"ה עצה: לא מפיק ה"א... והוא לשון הרבה עצים, כמו "דגה" לשון דגים הרבה.

ד"ה הפקד: שבאה פקודתה.

השווה לפסוקנו את דברי התורה.

דברים כ' י"ט: כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה, לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן, כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות...

(רשב"ם לתורה: ד"ה כי תצור אל עיר ותצטרך לחתוך אילנות לבנות כרים, דיק וסוללות).

האלשיך (וגם כמה מחכמי הגויים) סוברים, שרומז ירמיהו בדבריו כאן לפסוק התורה הנ"ל (דברים כ' י"ט).

הסבר, מהי כונתו של הנביא ומה רצה להבליט ע"י הניגוד לדברי התורה כאן?

(להבנת שתי המלים "כרתו עצה" עין גם יוסף פלויוס, מלחמת היהודים ספר ה פרק י"ב: ...החל טיטוס עוד הפעם לשפוך את הסוללות, אף כי קשה היה להמציא את העצים הדרושים, כי כל האילנות אשר מסביב לעיר (ירושלם) נכרתו לעבודת הסוללות הראשונות (אשר שרפום היהודים בהגיחם מן העיר) ועל כן הביאו אנשי הצבא עצים חדשים ממקומות רחוקים תשעים ריס, ובידם עלה לשפוך על הבירה ארבע סוללות גדולות הרבה מהראשונות.)

ה ז' כהקיר ביר מימיה כן הקרה רעתה חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד חלי ומכה.

רד"ק: כמו שהבאר מימיה נובעין תמיד בלי הפסק, כן הקרה רעתה.

רש"י: ד"ה הקרה רעתה: נובעת רעתם, תמיד מוסיפים ומחדשים.

1. העתק את הפסוק הזה בסימני פיסוק.

2. פסוק זה מובא בגמרא בבא מציעא נ"ט ע"א:

אמר ר' אבהו: שלושה אין הפרגוד ננעל בפניהם (רש"י: להפסיק ראייתן מן המקום (מן הקב"ה) אלא תמיד רואה אותם עד שיפרע:) אונאה וגזל ועבודה זרה... ... גזל, דכתיב (ירמיהו ו') "חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד".

(וע' גם רש"י בראשית ל"ב ד"ה ותעבור המנחה על פניו.)

כיצד מפרש ר' אבהו - בהתאם לדבריו אלה - את הבטוי: "על פני" והיכן מצאנוהו בתורה באותה הוראה?

3. היכן מצינו בתורה הוכחה לכך, שלא נחתם גזר דינם של החוטאים אלא על החמס?

ו ח' הוסרי ירושלים פן תקע נפשי ממך.

רש"י ד"ה הוסרי: קבלי מוסר.

הסבר את הבטוי "תקע נפשי ממך" על פי בראשית ל"ב כ"ו "ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו".

הערה למורים: - לשם הסבר מליצה משאלת רצוי להעיר לב התלמידים לחמונה המוחשית הממשית שממנה הושאלה המליצה, כגון במקומנו מבראשית ל"ב כ"ו, הבאת אחים מן המקרא ממקומות שגם בהם מופיע הבטוי בהוראתו המושאלת, כגון יחזקאל כ"ג י"ז "ותקע נפשי מהם" - אין בה מן המועיל במקרה זה.

ז ח' פן אשימך שממה ארץ לא נושבה.

הנביא יחזק דבריו לפעמים שלא בדרכו הרגילה של "כפל ענין במלים שונות" אלא על ידי אמרו דברו בחיוב ובשלילת הפוכו.

כגון כאן: שממה
ארץ לא נושבה

עבור על הפרקים שלמדנו עד עכשיו והעתק דוגמאות לצורה זו:

כך: 1) ב' ב' במדבר
בארץ לא זרועה

2) ב' ח' נבאו בבעל
ואחרי לא יועילו הלכו

3) .....

4) .....

5) .....

הערה למורים: לשמוש בתרגילי חזרה כאלה ולמקומם בלימוד הפרק, עיין הערה למורים גליון כ"ט, ד'.

ח ח' הוסרי ירושלים פן תקע נפשי ממך
פן אשימך שממה ארץ לא נושבת

פסוק זה נראה כעומד בסתירה לנאמר בפסוקים ב'-ז'.

הסבר מהו הניגוד שביניהם וכיצד יש ליישבו.

גליון ל"ב

פרק ו' (המשך)

פסוקים ט'-ט"ו

א ט' עולל יעוללו כגפן שארית ישראל.

1. יש הרואים גם בפסוק זה – כמו בפסוק ו' של פרקנו (וע' גליון ל"א, שאלה ד' 3) רמז לדברי התורה.

השווה ויקרא י"ט י': וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט, לעני ולגר תעזב אותם.

הסבר מה רצה הנביא להדגיש כאן בבחרו בבטוי זה?

2. רש"י: לאחר שבצרו הכרם ונשארו עוללות והעניים באים ועוללים אותם – כן יבוזו ויחזרו ויבוזו.

מתי נתקיים דבר זה בימי בית ראשון שהגלום אויבים, וחזרו והגלו השארית, ושבו והגלו אחרונים, פליטי השארית?

ב ט' עולל יעוללו כגפן שארית ישראל
השב ידך כבוצר אל סלסלות.

רש"י: אתה, השונא, השב ידך לשלול שנית, כבוצר המשיב ידו על סלסלות, המחפש עוללות.

רד"ק: כל אחד מן האויבים יאמר לחברו: השב ידך לבוז ולשלול, כמו שהוא בוצר ומשים בסלסלים ומשיב ידו פעם אחר פעם, עד שיעולל הגפן כלה.

ר' יוסף אבן נחמיאש: ... כי הבוצר משים סל לפניו וקוטף ענבים ומניחם שם, ושוב קוטף אחרים ומניחם שם עד שיתמלאו הכלים, וכן ישראל יששלו אותם פעמים רבות, גולה אחר גולה.

1. מה ההבדל בין שתי הדעות הפרשניות האלה?

2. מה המעלות ומה החסרונות של כל אחת מהן? איזו נראית לך יותר – ומדוע?

אלשיך: (ובדומה לו חכמי הגויים בני זמננו):

... הם בסכנת אבוד לגמרי, על כן שוב נא להזהירם, וזהו "השב ידך" כפעם בפעם, ולא כאשר עד כה, שהיית מדבר דרך כלל לכלם, שדמית לבוצר אל סל גדול, בבת אחת, כן חשבת לקבצם-אליך-כאחד, אך עתה עשה כמי שבוצר אל סלסלות, אל סלים קטנים רבים, שממלא האחד ואחר כך השני, ואחר כך את השלישי, עד תומם, כך דבר אתם אחד לאחד, כי תחזרינו בתשובה אחד, אחד...

ג

י' על מי אדברה ואעידה וישמעו
הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב
הנה דבר ה' היה להם לחרפה - לא יחפצו בו.

1. השווה את סרובו של ירמיהו לדבר אל העם בשליחות ה' בפרק א' לסרובו לדבר בפרקנו. מה ההבדל ביניהם?

2. הסבר את ההבדל בין "אדברה" לבין "אעידה".
(וע' בראשית מ"ב "העד העיד בנו האיש...")
שמות י"ח "רד העד בעם פן יהרסו אלי")

3. מה כונתו באמרו "ולא יוכלו להקשיב"? אם "לא יוכלו" - מהי איפוא אשמתם?
וכי רצה הנביא כאן להקל באשמתם?

4. השווה פסוקנו: הנה דבר ה' היה להם לחרפה
לכ' ח': כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס כל היום.

(א) האם הוראת המלה "לחרפה" שווה בשני פסוקים אלה?

ועיין שני המפרשים:

	ר' יוסף קרא	ר ש " י
ר' י': מחרפין אותו	כמו לחרפה ולבשת יבואו, שאין חפצין בדבר ה'.	
כ' ח': לפיכך דברו לי חרפה, שהן מחרפין אותי.	שאני רואה, שמחרפין אותי.	

(ב) הסבר, כיצד יכול דבר ה', אשר הוא "להם לחרפה" - להיות גם "לי (לנביא) לחרפה"?

ד

י"א ואת חמת ה' מלאתי נלאתי הכיל
שפוך על עולל בחוץ - ועל סוד בחורים יחדו
כי גם איש עם אשה ילכדו - זקן עם מלא ימים.

1. מהו הקשר בין פסוק זה לקודם לו?

2. מהו הקשר שבין פסוק זה לבאים אחריו?

3. השווה לפסוק זה:

כ' ט': ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו
והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי
ונלאיתי כלכל ולא אוכל.

(א) מה המשותף בפסוקנו ובפסוק ההוא?

(ב) מה נוכל ללמוד משני הפסוקים יחד על מהות הנבואה?

(ג) מה מוסיף הפסוק ההוא (כ' ט') על פסוקנו להבנת הנביא (לא - הנבואה)?

4. הסבר את המושג "חמת ה'" בפסוקנו זה.

העזר במקום דומה:

ט"ו י"ז לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז
מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני.

5. "שפוך על עולל..."

האם אלה דברי ה' לנביא או דברי הנביא לה' או דברי הנביא עם עצמו.
איזו צורה דקדוקית היא "שפך"?

גליון ל"ג

פרק ו'

פסוקים ט'-ט"ו (המשך)

ה י"ג-י"ד כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע
ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר
וירפאו את שבר עמי על נקלה לאמור שלום שלום ואין שלום.

1. עבור על הפרקים ה', ח', ט' ומצא פסוקים שבהם מוכיח ירמיהו את העם על חטאים מוסריים - ביחוד על שקר!

2. העתק את פ' י"ר בסימני פיסוק.

3. היכן מצאנו בפרקים הקודמים את נביאי השקר "המרפאים את שבר עמי על נקלה" בדומה לפסוקנו?

4. הסבר את המושג "רפוי על נקלה" - במה הם דברי נביאי השקר "רפוי על נקלה" - מה ה"כובד" החסר להם?

(לשאלה 4 עיין גם גליון כ"ה שאלה ב' 5
וכן עיין גם בגליון כ"ח שאלה ד' 2).

הערה למורים: אם מלמדים אתם מתקדמים - כגון בשיעורי ערב למבוגרים - להעמיק את רעיון בטחון השקר, הרגעת השווא על נביאי השקר בכל הזמנים, השוו למקום זה בירמיהו את דברי יחזקאל י"ג א'-י"ז וביחוד הפסוקים י'-י"ב, והבליטו את הפרוט והציוריות שביחזקאל לעומת הקצור והפשטות שבדברי ירמיהו.

(וע' לסגנון שני הנביאים גליון ב' שאלה ז' 4
גליון ט"ו " א'.)

לגבי תלמידים הלומדים ירמיהו לימוד ראשון אין השוואות כאלה מתאימות. עליהם להכיר תחילה נביא אחד על רעיונותיו וסגנונו מבלי להכביד על לימודו בהשוואות למקומות אחרים בלתי מוכרים להם.

ו

ט"ו הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו.

1. רד"ק: פירושו בחמיהה. כשעשו תועבה הובישו? לא הובישו!

אברבנאל: האם יקבלו בושה משקרות נבואותיהם? באמת גם בוש לא יבושו.

מהי חולשת פרושיהם? (וע' גליון י' שאלה ג' 2,1 - אותה דרך בפירוש!)

2. באיזה פירוש חובל לפרש את פסוקנו, אם לא תלך בדרך רד"ק. שהפסוק נאמר בדרך שאלה ותשובה?

3. שים לב: הנביא מסיים את תוכחות הקטע הזה בגדולה שברעות - בחסר הבושה ומנמק בה את בוא העונש "לכן יפלו בנופלים".

לחשיבות מידת הבושה ראה דברי רבנו בחיי:

<u>חובת הלבבות, שער הבחינה פרק ה'</u>: אחר כן תשוב בכחות הנפש ומקומותם ומתועלות האדם כמחשבה והזכרון והשכחה והבשת והשכל והדבור, תראה אם יחסר לאדם מאלה המדות הזכרון לבדו, היא ך יהיה ענינו וכמה הפסד יבוא לו, כשאינו זוכר מה שיש לו ומה לקח ומה שנתן... ומתועלת השכחה. כי לולא השכחה לא היה נשאר בלי עצב ולא היה נהנה במה שמשמח אותו... ... ואחר כך חשוב <u>במדת הבושה</u> אשר יוחד בה האדם, מה גדולה מעלתה ומה רבה תועלתה. ולולא היא לא היו מאכסנים אכסנאי ולא מקיימים דבר ולא ממלאים משאל ולא גומלים חסד ולא מתרחקים מן הרע בשום דבר, עד כי דברים רבים מדברי התורה עושים אותם בעבור הבושת. כי רוב בני אדם לא היו מכבדים את אבותם לולא הבשת, כל שכן זולתם, ולא היו משיבין אבדה ולא נמנעין מעברה. כי כל אשר יעשה מכל אלה הדברים המגונים שזכרנו, אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט כסות הבשת מעליו, כמו שאמר הכתוב (ירמיהו ו') "גם בוש לא יבושו, גם הכלים לא ידעו", ואומר (צפניה ג') "ולא יודע עול - בשת".

<u>פסוקים ט' ז-כ"א</u>

א	ט"ז	כה אמר ה' עמדו על דרכים וראו איזה דרך הטוב ולכו בה	ושאלו לנתיבות עולם ומצאו מרגע לנפשכם ויאמרו: לא נלך.
	י"ז	והקימותי עליכם צופים	הקשיבו לקול שופר ויאמרו: לא נקשיב.
	י"ח	לכן שמעו הגויים	ודעי עדה את אשר בם.
	י"ט	שמעו הארץ הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה כי על דברי לא הקשיבו	פרי מחשבתם ותורתי וימאסו בה.

משני מקורות היה על ישראל ללמוד לקח: מן העבר, מן הנביאים.

1. הסבר, במה דומה פסוק ט"ז לדברים ל"ב "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור"?

2. למה נקראו הנביאים בשם "צופים"?
והשוואה יחזקאל ג' י"ז: בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם.

ל"ג ב'-ג': בן אדם.. ארץ כי אביא עליה חרב ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אותו להם לצופה וראה את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והזהיר את העם.

3. הסבר, למה נאמר בפסוק ט"ז לגבי הלימוד מן העבר "ומצאו מרגוע לנפשכם" ואילו בפסוק י"ז לגבי לימוד מפי הנביאים נאמר "והקשיבו לקול שופר"?

4. הסבר את המושג "מרגוע לנפשכם" בהעזרך במושג המנוגד לו בישעיה נ"ז כ : "והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט, אין שלום אמר ה' לרשעים".

5. מה הרעיון במהות העונש הנרמז בדברי הנביא בקראו ל"רעה" אשר יביא על העם – "פרי מחשבותם"?

6. השווה את ארבעת הבטויים בהם מתוארת תגובת העם, סרובם ללכת בדרך הטוב.

א) "לא נלך"

ב) "לא נקשיב"

ג) "על דברי לא הקשיבו"

ד) "ותורתי וימאסו בה"

א. במה יש לראות בתגובה האחרונה (ד) את החזקה ביותר מכולן, את חריפות מריו של העם בשיאו?

ב. התוכל למצוא את הסיבה, למה לא נאמר פסוק י"ט בדרך של הקבלה רגילה
"על דברי לא הקשיבו ובתורתי מאסו"
כי אם נאמר בהפיכת הזמן לעתיד עם ו' המהפך לעבר.
"על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה".

גליון ל"ד

פרק ו'

פסוק כ' דברי הנביא על הבאת הקרבנות.

א כ' למה זה לי לבונה משבא תבוא
וקנה הטוב מארץ מרחק
עולותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי.

והשווה גם:

י"ד י"א-י"ב: ויאמר ה' אלי
אל תתפלל בעד העם הזה לטובה
כי יצומו אינני שומע אל רנתם
וכי יעלו עולה ומנחה אינני רוצם
כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם.

להבנת חשיבותם של פסוקים אלה ראה דברי יחזקאל קויפמן: תולדות האמונה הישראלית כרך שלישי (ספר ראשון) עמ' 80:

"באידיאה הישראלית גלום היה שנוי ערכים דתי יסודי. (שינוי נגד העולם האלילי). את היחס שבין האל ובין העולם היא יכולה לתפוס רק תפיסה אחת: חסד. העולם הוא רצון האל, הגשמת דברו, גלוי של מדת החסד והטוב... הדת היא מתנת חסד, שנתן האל לאדם, כדי לרוממו ולהעלותו. בה גלה האל את עצמו, את "שמו" לאדם, בה הודיע לו את "דרכיו", את מדותיו, את רצונו. האידיאה הזאת בטלה את הערכת הפולחן כערך מוחלט ועליון, כמו שמעריכה אותו האלילות. באלילות יש לפולחן ערך על-אלוהי. בפולחן (האלילי) תלוי גורל חיי האלוהות. במקדש (האלילי) תלוי גורל חיי האלוהות. במקדש (האלילי) שומר הכהן את משמרת סוד חייהם, מותם ותחייתם של האלים. הקרבן הוא "סבור העולם", הוא גורל האלים! והחג הוא חג חייהם של האלים עצמם, ואילו לפי אמונת ישראל אין לפולחן שום ערך על-אלוהי, ואין "גורל" האל תלוי בו משום בחינה. תורת הפולחן הישראלית אינה אלא מצוה אלוהית, מגלויי החסד האלוהי. אין לאל "צורך" בה, היא רק מתנת קודש לאדם. תכילתה לשמש סמל וכלי למשמרת דעת האלוקים, שנתן האל לאדם, אמצעי לקדוש שמו, מזכרת בריתו. מפני זה ערך הפולחן הוא לא מוחלט אלא מותנה. ערכו בהיותו סמל לחסד האלוקי ולבריתו עם האדם, ואם ניטל ממנו ערך זה, באשמת האדם, הרי הוא נהפך לכלי ריק, לחרס נשבר... הפולחן הוא לא חסד האדם עם האל אלא חסד האל עם האדם...

שם, כרך שלישי (ספר שני) עמ' 444:

הדרישה של ירמיהו מתאימה לכל מטבע נבואתו: לא זבח, אלא כל דברי הברית. הניגוד הוא: מעשה פולחן חיצוניים לעומת אמונת אמת וקיום נאמן של התורה... שירמיהו אינו שולל במיוחד את פולחן הקרבנות נמצאנו למדים מי"ד פסוקים י"א-י"ב:

עם "עולה ומנחה" הוא כולל כאן רנה ותפלה. והלא ירמיהו עצמו מתפלל וגם מצוה הוא על תפלה (כ"ט ז' ...) ... אם ירמיהו אומר, שהאל אינו רוצה בעולה ומנחה של "העם הזה" (י"ד י"א-י"ב) אין זה אלא מפני שמעשיהם רעים, ואם הוא אומר שזבחיהם לא ערבו לה' מפני שלא הקשיבו אל דבריו (ופסוקים כ'-כ"א) הרי היא רומז (בעקבות הושע ט'), שאם הם מקשיבים, זבחיהם ערבים לו...

שם, ע' 443:... לשולל פולחן הקרבנות עשתה אותו (את ירמיהו) רק התאולוגיה הנוצרית-הליברלית ע"י מחיקות והשמטות, כמנהגה.

1. הסבר, בעזרת האמור לעיל, מפני מה מתנגדים הנביאים לקרבנות והלא התורה צותה על הבאתם.

2. מהי התפישה הבלתי נכונה להתנגדות הנביא לקרבן, שנגדה נלחם כאן קויפמן, ומה הן הוכחותיו.

3. מדוע נאחזה דוקא התאולוגיה הנוצרית-הליברלית בתפישה זו של דברי הנביאים, במה מתאימה תפישה זו לרוחם?

4. היכן מצינו כבר בנביאים ראשונים השקפות על הקרבן וערכו הדומות לדברי ירמיהו כאן?

5. הבא ראיה מתוך פרקנו זה - למה שאמר קויפמן לעיל - שאם אין ישראל שומר על כל דברי הברית ניטל מן הקרבן כל ערכו.

הערה למורים: יש להסביר לתלמידים - נוער ומבוגרים - שאין חשיבותם של דברי הנביאים ומלחמתם בהבאת קרבנות זו פגה, שאין אקטואליותם נפסקת עם חרבן הבית והפסקת עבודת הקרבנות. זוהי מלחמה לא בתפישה המוטעית של קרבנות בלבד אלא מלחמה נצחית ברצון האדם להשחמט מלהגשים את הדרישות האלוקיות בכל שטחי החיים ובמלוא רחב חיי יום יום. ברצון האדם לצמצם את מלוא הדרישות האלוקיות למקומות מוגבלים או לזמנים מסוימים - ברצון האדם להסתפק בסמל בלבד ולהשתמש מן הדרישות המסומלות בסמל, מלחמה ששעתה בכל דור ודור.

ב כ' למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק
עולותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי.

רד"ק: שהיו מביאין אותה מארץ רחוק לקטרת, כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל, או זכר השנים (לבונה וקנה) והוא הדין לכל האחרים מסממני הקטרת, והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אינו נרצה לפני, למה תטרחו להביא הכשרון, שהוא הקטורת?!

מלבי"ם: ואם כן, אחר כי מאסתם את דברי התורה והמצוה, למה תביאו לבונה משבא, באופן שמקטירים שם בשבא, והבאתם קנה הטוב מארץ מרחק להקריב דברים שמקריבים שם לעבודה זרה, למה לי מצוות חדשות לא בקשתי אותם מידכם, אחר שגם עולותיכם לא לרצון לי? וזה הנמשל של (פסוק ט"ז) "עמדו על דרכים", שנדמו ישראל כאלו אבדו דרך ובקשו דרכים חדשים ומצוות חדשות אשר בדו מלבם, שרצו לפרוק עול ולהמציא להם מצוות חדשות - כחוקות הגויים.

1. מה ההבדל בין שני הפרושים?
2. איזה מהם נראה לך פשט ומדוע?

גליון ל"ה

פרק ו'

ג כ' דברי הנביא על הבאת הקרבנות (המשך גליון ל"ד).

למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק
עולותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי.

במדבר רבה סוף פרשה כ"א: שאל גוי אחד את ר' עקיבא: "למה אתם עושים מועדות? לא כך אמר לכם הקב"ו: (ישעיה א'). "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי"? אמר לו ר' עקיבא: "אילו אמר "חדשי ומועדי שנאה נפשי" – היית אומר; לא אמר אלא: "חדשיכם ומועדיכם".

1. הסבר מהו הוכוח בין הגוי ובין ר' עקיבא בהבנת דברי הנביאים על העבודה בבית המקדש.
2. מה יש ללמוד מדברי מדרש זה לשאלות א' 1-2-3 שבגליון ל"ד?
3. למה התקיף הגוי את עשיית המועדים ולא התקיף גם – בהסתמכו על פסוקי הנביאים – את הבאת הקרבנות?

פסוקים כ"ב-כ"ו

א מי הם המדברים בפסוקים אלה?
(עיין גם גליון ל' שאלה ג' 1).

הערה למורים: כאן ראוי לעשות עבודה שתוקה בכתה או כעבודת בית עצמאית – חזרה בכתב. על התלמידים לעבור על הפרקים ד'-ה'-ו' ולאסוף את כל המקומות שבם יתואר האויב מצפון, ולצרף אחד לאחד קוים לדמותו עד שתצטייר תמונה אחת שלמה מחרידה – של אויב איום זה.

דעות שונות לזהותו של עם זה, עיין גליון ד' שאלה ה'.

ב כ"ז-ל': בחן נתתיך בעמי מבצר וחדע ובחנת את דרכם
כלם סרי סוררים הולכי רכיל נחשת וברזל כלם משחיתים המה
נחר מפוח מאש תם עופרת לשוא צרף צרף ורעים לא נתקו
כסף נמאס קראו להם כי מאס ה' בהם.

רד"ק: ה' לנביא: אף על פי שאתה אומר להם דברים קשים ומחנבא עליהם
רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם.
בחון פרושו מבצר, כמו (ישעיה כ"ג י"ד) "הקימו בחוניו".

אברבנאל: נחר מפוח מאש תם עופרת: וענין המשל הזה הוא, שהצורף לכשירצה לצרוף את הכסף ולזככו מן הפסולת, יתנהו בכור וישים עמו עופרת וינפח האש בחזקה, כדי שתהיה השריפה כראוי ויזדכך הכסף ע"י העופרת אשר עמו.

שד"ל: סרי סוררים: היותר סרים וסוררים מכל הסוררים.
נחשת וברזל: אינם כסף וזהב - אלא סיגים: נחשת וברזל.
נחר מפוח: אחר שהמשילם לכסף סיגים, הוסיף ואמר, כי אין תקוה לצרוף אותו כסף ולהפריד ממנו סיגיו, כי אף אם יהיה המפוח נחר ונחרך מרב הנפיחה באש ותתם העופרת שמערב הצורף בכסף בשעת הצריפה - הנה לשוא יצרף אותם הצור והסיגים לא ינתקו ולא יבדלו.

1. היש להביא ראיה לפרושו של רד"ק למלה "בחון" מישעיה ל"ב י"ד?

2. העתק פסוק כ"ז בסימני פיסוק בהתאם לפרוש הרד"ק.

3. היכן מצינו בפרקי ירמיהו שלמדנו עד כה שמדמים את הנביא בדמוי הדומה לזה שבפסוק כ"ז?

4. באיזה אמצעי ספרותי-סגנוני משתמש הנביא בפסוק כ"ז?

5. התוכל להביא סיוע לפרוש שד"ל על "סרי סוררים" ממקום אחר בתנ"ך, שבו בא כפל מלים כזה בהוראה כזו (כגון קהלת א': הבל הבלים).

6. הסבר את המשל שבפסוק כ"ט בהעזרך בדברי אברבנאל ושד"ל.
מי הוא המפוח שנחר?
מי האש אשר ממנה "תם עופרת"?
מי העופרת?

ג פסוקים כ"ז-ל'

לפי כמה ממפרשינו יש להכיר בפסוקים אלה את השפעת ישעיה בנבואתו בפרק א', מה הם הפסוקים בפרק ההוא שהשפעתם ניכרת בפסוקינו אלה?

ד במה מתאימים פסוקים אלה בשלמותם לשמש סיום נבואת פרקים ה'-ו' ?
ובמה מקביל סיום זה ביחוד להתחלת פרק ה' ?

גליון ל"ו

סוף פרק ו'

פסוקים כ"ז-ל' (המשך)

ה כדי לעמוד על אופים המיוחד של פסוקים אלה ועל עומק כוונתם השווה אותם ליחזקאל כ"ב י"ח-כ"ב.

ירמיהו ו' כ"ז-ל'	יחזקאל כ"ב י"ח-כ"ב
בחן נתתיך בעמי מבצר וחדע ובחנת את דרכם	בן אדם, היו לי בית ישראל לסיג, כלם
כלם סרי סוררים הולכי רכיל	נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך בור,
נחשת וברזל כלם משחיתים המה	סיגים כסף היו. לכן כה אמר ה' אלוקים:
נחר מפוח מאש תם עופרת	יען היות כלכם לסיגים, לכן הנני קובץ
לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו	אתכם אל תוך ירושלם. קבוצת כסף ונחשת
כסף נמאס קראו להם כי מאס ה' בהם.	וברזל ועופרת ובדיל אל תור כור, לפחת
	עליו אש להנתיך, כן אקבוץ באפי ובחמתי,
	והנחתי והתכתי אתכם, וכנסתי אתכם,
	ונפחתי אליכם באש עברתי, ונתכתם בתוכה,
	כהתוך כסף בתוך כור, כן תותכו בתוכה,
	וידעתם כי אני ה' שפכתי חמתי אליכם.

1. מה הדמיון בין שני המקומות?
2. מה השוני שבמגמת שני המקומות?
3. מה השוני שבמבנה הפסוקים ובסגנון?
(לשאלה זו עיין הערה למורים, גליון ח', שאלה ו'
וכן גליון ט"ו, " א')

— — — — —

פרק ז'

א לתכן הפרק בכללו

1. החוקר Volz בפרושו לספר ירמיהו קורא לנבואת ירמיהו ז' א'-ט"ו בשם "נגד המקדש".

המתאימה הכיותרת הזאת - לדעתך - לתוכן הפסוקים האלה?

עיין דברי יחזקאל קאופמן שהובאו בגליון ל"ד.

2. החוקר סגל בפרושו לספר ירמיהו קורא לכל פרק ז' בשם "בטחון השוא". המתאימה הכותרת הזו לכל חלקי הפרק או רק לראשון שבחלקיו?

ב לסגנון הפרק

בדומה לכמה מקומות בדברי משה בספר דברים (בפרשיות ואתחנן, עקב) מצינו גם בפרק זה סגנון רחב תנופה, הבנוי משפטים ארוכים – מורכבים ממשפט עיקרי ומשפטים טפלים – המשתרעים לפעמים על פני כמה פסוקים, כגון:

תנאי – פסוק ה': כי אם היטיב תטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם, אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו,

תנאי – פסוק ו': גר יתום ואלמנה לא תעשקו, ודם נקי אל תשפכו במקום הזה, ואחרי אלוהים אחרים לא תלכו לרע לכם,

תשובת התנאי – ז': ושכנתי אתכם במקום הזה, בארץ אשר נתתי לאבותיכם, למן עולם ועד עולם.

1. עבר על כל פרק ז' וסמן תחילתם וסופם של משפטים כאלה.

(דוגמה מתוך דברים ו' י'–י"ב:

תנאי – פסוק ז': והיה כי יביאך ה' אלוהיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך... לתת לך ערים גדולות וטובות אשר לא בנית,

תנאי – י"א: ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת, ובורות חצובים אשר לא חצבת, כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת,

תשובת התנאי – י"ב: השמר לך פן תשכח את ה' אשר הוציאך מארץ מצרים, מבית עבדים)

2. שים לב: במשפטים מורכבים המתחילים במשפטים נטפלים (משפטי תנאי או משפטי סבה) ואשר המשפט העיקרי ("תשובת התנאי" או משפט התוצאה) באים בסוף – רבה הצפיה לקראת הבאות והמחיות גדולה בהם יותר מאשר בפסוקים המתחילים במשפט העיקרי.

תן שתי דוגמאות מתוך פרקנו למשפטים רבי מתיחות ממין זה.

(השווה יחזקאל ל"ד ח'–ט'–י'
דברים ד' כ"ה–כ"ו
" ח' ז'–ח'–ט'–י'–י"א
" כ"ט י"ז–י"ח–י"ט)

(הערה: ללומד הרוצה להתעמק בעיון תחבירי סגנוני זה: קרא "על מזמור קכ"ד מספר תהלים" ללודויג שטראוס, "בחינות" תשי"ב, חוב' 1, עמ' 26, הוצאת מוסד ביאליק).

ג ל י ו ן ל " ז

פרק ז' (המשך)

ג למבנה הפרק

לדעת אברבנאל (וקרוב לו סגל) מתחלק פרקנו ל-4 חלקים.

1. א' - ט"ו
2. ט"ז-כ'
3. כ"א-כ"ח
4. כ"ט-ח, פסוק ג'

הסבר את החלוקה הזאת:

1. מה הקרבה הרעיונית שבין החלק הראשון לחלק שלישי?
2. מדוע יש לראות את החלק השני כפסקה נפרדת מזו שלפניה ולאחריה.
3. המסכים אתה לכך, שאין לקבל כאן את דעת המחלק לפרקים המסיים נבואתנו בפסוק ל"ד - אלא שיש לראות את שלושת פסוקי פרק ח' הראשונים כשייכים לסוף פרק ז'?
4. במה יש לראות את החלק הרביעי (ז' כ"ט - ח' ג') כשונה עקרונית משלושת החלקים הראשונים?

פסוקים א'-ט"ו

א ב' עמוד בשער בית ה' וקראת שם את הדבר הזה ואמרת...

זו הפעם הראשונה בירמיהו שרואים אנו, כיצד נאמר לנביא, מה המקום שבו עליו להגיד נבואתו (וע' גם פרק י"ט א'-

מה הסבה לקביעת המקום לנבואה זו?

ב ג' ...היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה.

1. הסבר, מה ההבדל בין שני מושגים אלה: "דרכים" - "מעללים".
2. "ואשכנה" - רד"ק: אעמידכם בשכונתכם במקום זה ולא תגלו ממנו, וכמוהו (במדבר ל"א ט"ו): "החייתם כל נקיבה?!" - העמדתם אותן בחיים.

הסבר למה אין רד"ק מביא ראיה מבמדבר י"ד ל': "אם אתם תבואו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה". (שהרי פה מופיעה-אותה מלה ("שכן") ולמה הביא ראיתו מבמדבר ל"א ט"ו?

3. "ואשכנה" - אברבנאל: אעמידכם במשכנותיכם במקום הזה ולא תגלו ומכלל הן אתה שומע לאו, והוא שאם לא תיטיבו דרכיכם ומעלליכם, תקיא אתכם הארץ.

מה ראה צורך להוסיף בפרושו שמכלל הן אתה שומע לאו, ומה היה פסוקנו חסר בלעדי דבריו אלה?

4. "ואשכנה אתכם" - מלבי"ם: רצונו לומר אתכם (הא' בחיריק) עצמכם אשכן פה, שעל ידכם אשכון בבית, לא על הבית, רק עליכם, כענין שנ' (שמות כ"ה ח') "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

(א) במה סוטה המלבי"ם מדרך המפרשים דלעיל - רד"ק, אברבנאל?

(ב) מהי ראיתו מן הפסוק בשמות כ"ה ח' ומה המשותף למקומנו ולפסוק ההוא?

ג

ד' אל תבטחו לכם דברי השקר לאמור:
היכל ה', היכל ה', היכל ה' המה

1. תרגום יונתן:

קדם היכלא דה' אתון פלחין (לפני היכל ה' אתם מתפללין.)
קדם היכלא דה' אתון דבחין (לפני היכל ה' אתם מזבחים.)
קדם היכלא דה' אתון סגדין (לפני היכל ה' אתם משתחוים.)
חלת זמנין בשתא אתון מתחזן קדמוהי (שלש פעמים בשנה אתם נראים לפני)

(א) מה ראה התרגום להוסיף כאן תוספת פעלים שאינם בפסוק?
מה קושי מצא בפסוקנו?

(ב) מה ראה להוסיף משפט שלם שאינו במקרא, מה רמז מצא לכך בפסוקנו?

2. רד"ק: אלו דברי השקר, שאומרים להם נביאי השקר המתעים אותם.
או: הם היו אומרים לנביא ירמיהו והיו אומרים לו:
"לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת!"
ואמר שלש פעמים "היכל ה'", לפי שהיו שלשה: אולם, היכל ודביר. כך פירש אדוני אבי ז"ל.
ויתכן כי הכפל לחזק, כי כן מנהג הלשון לכפול המלות, לחזק הענין פעם בשתי מלות ופעם בשלש מלות.

(א) נסה להכריע: אל מי נאמרים דברים אלה?
האם הם דברי נביאי שקר אל העם או דברי העם אל ירמיהו הנביא -
כדעת רד"ק - או הישנה כאן אפשרות שלישית מעין מה שנאמר
בישעיהו מ"א ו'?

(ב) מה ההבדל העקרוני בין שתי הדעות המובאות ברד"ק, דעת אביו ודעתו
הוא המתחילה במלה "ויחבן כי הכפל לחזק..."
- לאיזו משתי הדעות יש להביא סעד מירמיהו כ"ב כ"ט?

ג ל י ו ן ל " ח

פרק ז' (המשך)

פסוקים א'-ט"ו

ד ד' אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמור היכל ה', היכל ה', היכל ה' המה.
(וע' גליון ל"ז שאלה ג' לפסוק זה)

מלבי"ם: אל תאמרו כי היכל ה' הוא היכל ה' ר"ל: אל תחשבו שמצד שהוא היכל ה' ונבנה לשם ה', ע"י כך הוא היכלו, ר"ל, שע"י כך ישכון ה' בו, לא כן, כי היכל ה' המה, ר"ל: דרכיכם ומעלליכם הטובים - הנזכרים בפ' ג' - הם היכל ה' ועל ידם ישכון שם בקדש.

(א) במה סוטה המלבי"ם מן הפירוש המקובל ומה המריצו לפרש בדרך זו?

(ב) העתק את פסוקנו בסימני פיסוק בהתאם לפרושו.

הערה למורים: הסבר לתלמידיך - כגדולים כקטנים - מה הגורם הפסיכולוגי הממריץ, הדוחף, המסית בני אדם בכל התקופות לשים מבטחם במשהו חיצוני - נתון - בלתי תלוי במעשיהם - מצומצם במקום או בזמן, במקום לשים מבטחם באותם הדברים שדורשם הנביא כאן בפסוקנו ה'-ו'.

הזהר מפני לימוד שאינו מדגיש שגם כיום, בעת אין עמנו היכל ה' ישים הרוב - כפרט ככלל - מבטחו בכל מיני תחליפי "היכל ה'" ושוב לא כנדרש בפסוקים ה'-ו'.

אל תתן פרושים מסוג "בימים ההם היו בני ישראל מאמינים, שההיכל יש בכחו..." למוד המסביר דברי נביאים רק כתגובה להשקפות שהיו רווחות בזמנם ושעברו ובטלו מן העולם - נוטל מדברי הנביא את כל חיוניותם, חשיבותם וערכם האמתי.

חזור והדגש שבכל דור משתמטים בני אדם מהגשמת רצון הבורא בחיי יום יום וממלוא דרישותיו וקיום מצוותיו שעה שעה (מצוותיו הנאמרות בפסוקים ה'-ו') ורוצים בכפרה זולה ונוחה - העומדת מחוץ לחייהם היום יומיים, כפרה אשר תשחרר אותם מדרישות רדיקליות לשינוי כל חייהם, כאלה הנאמרים בפסוקים ה'-ו'.

ועיין גם הערה למורים גליון ל"ד, ומשום חשיבות הדברים נאמרו כאן ביתר הרחבה.

ה ט' הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לבעל והלך אחרי אלהים אחרים...

מיכלתא יתרו ח':

כיצד נתנו עשרת הדברות? ה' על לוח זה וה' על לוח זה.
כתיב: "אנכי ה' אלוקיך" וכנגדו "לא תרצח". מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך, שנאמר (בראשית ו' ט') "שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלוקים עשה את האדם".

כתיב: "לא יהיה לך אלוהים אחרים" וכנגדו "לא תנאף".

כתיב: "לא חשא שם ה' אלוקיך לשוא" וכנגדו "לא תגנוב".

מגיד הכחוב שכל מי שגונב, לבסוף בא לידי שבועת שוא, שנאמר (ירמיה ז') הגנב רצוח ונאף והשבע לשקר".

1. התוכל לתת סבה לכך למה הוזכרו בפסוקנו תחילה שלש מדברות הלוח השני ולאחר מכן שלש מדברות הלוח הראשון, מה ראה הנביא להפוך את הסדר?

2. היכן מצינו בפרק זה עצמו שוב הפיכת סדר הדברות כזו?

ו ט'-י'

הגנב הצוח ונאוף והשבע לשקר וקטר לבעל והלך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם וכאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה

1. העתק פסוקים אלה בסימני פיסוק.

המסכים אתה לדברי אחד המתרגמים הבאים ולפיסוקם?

King James Version: ... and come and stand before me
... and say: we are delivered to do all these abominations.

Jewish Publ. Society of America: ... and come and stand before Me...
... and say: 'we are delivered' that ye may do all these abominations?

2. למה בחר הכתוב כאן בלשון "מקור" (הגנב, רצוח...)?

3. הסבר את המלה "למען" במקום הזה.
שים לב: אין הוא אומר: ואמרתם נצלנו ותשובו ותעשו התועבות
(כמו ירמיהו ג' ה': הנה דברת - ותעשי הרעות...)
אלא אומר: "ואמרתם נצלנו למען עשות..."

ז י' ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה, אשר נקרא שמי עליו

י"א המערת פריצים היה הבית הזה, אשר נקרא שמי עליו, בעיניכם

י"ד ועשיתי לבית, אשר נקרא שמי עליו, אשר אתם בוטחים בו...
כאשר עשיתי לשילה

הסבר מה כוונת המשפט הנטפל "אשר נקרא שמי עליו" החוזר ונשנה.
הלא באמור הנביא "הבית הזה" - אשר בשעריו הוא עומד ועליו הוא מורה ("הזה") - כבר ידע קהל שומעיו באיזה בית ידבר. למה לו להדגיש "אשר נקרא שמי עליו"?

גליון ל"ט

פרק ז' פסוקים א'-ס"ו (המשך)

ח י"א המערת פריצים היה הבית הזה... בעיניכם
גם אנכי הנה ראיתי.

רש"י: ראיתי, שכך הוא בעיניכם.

רד"ק: לא תחשבו שאני לא אראה מחשבותיכם הרעות, כי איני כמו בן-אדם, שיכול אדם לגנוב לבבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו, כי אני ראיתי לבבכם וראיתי, כי בבואכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתעשו עוד את התועבות אשר עשיתם מתחילה.

שד"ל: אם בעיניכם היא מערת פריצים, גם אני ראיתי כי כן הוא, ולכן אין לו עוד קדושה בעיני.

1. הסבר מה הוא הדבר אשר אאהו ה' לפי דעת המפרשים האלה.
(היש ביניהם שלש דעות שונות או שתים?)

2. איזו מן הדעות הנ"ל מתאימה יותר להמשך הפסוקים?

פסוקים י"ב-ט"ו

1. הסבר, לשם מה מזכיר הנביא כאן את חורבן שילה ומהו הלקח שעליהם ללמוד עכשיו מתוך השואה זו לעבר?
וע' תהלים ע"ח ס' "ויטש משכן שלה אהל שכן באדם".

2. לפסוקים י"ג-י"ד-ט"ו
עיין בגליון ל"ו שאלה ב' והשוואה את הדוגמאות המובאות שם לפסוקינו אלה.

פסוקים ט' ז-כ'

א ט"ז ואתה אל תתפלל בעד העם הזה
ואל תשא בעדם רנה ותפלה
ואל תפגע בי
כי איננני שומע אותך.

1. נביאי ישראל מתפללים בעד ישראל ואף בעד חוטאים שלא מישראל.
הבא דוגמאות לכך מן התורה ומספרי הנביאים!

2. השווה למקומנו את דברי ה' למשה אחר חטא העגל, שמות ל"ב י':
"ועתה הניחה לי - ויחר אפי בהם ואכלם.
מה ההבדל בין שני המקומות ביחס ה' לתפילת הנביא בעד העם החוטא?

ב פסוקים י"ז-י"ח

האינך רואה מה המה עושים בערי יהודה ובחוצות ירושלים
הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק
לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלוהים אחרים - למען הכעיסני.

1. מה כוונת הנביא בהרגישו את "ערי יהודה וחוצות ירושלים"?
והשווה דברי רד"ק וראב"ע שהובאו בגליון כ"ד שאלה ב'.

2. לדברי כמה חוקרים מעיד פסוקנו (י"ז) על כך, שלא נאמרה נבואה זו בתקופת יאשיה אלא לאחריה. בתקופת יהויקים. כיצד?

3. "לעשות כונים למלכת השמים".

כונים רש"י: דפוס הכוכב.

שד"ל: עוגות, סלת ודבש שהיו מקריבין למלכת השמים.

מלכת השמים: רש"י: לכוכב הגדול היו קורין כך - לשון מלכות.

רודולף: (חוקר בן זמננו, שלא מישראל, שכתב פירוש לירמיהו בשנת 1947) ירוץ לנו שהנביא ידבר כאן נגד עשתרת אלילת אשור ובבל, היא אלילת כוכב הנוגה, אשר עבודתה היתה נפוצה בכל המזרח הקרוב והיו נתונות לה בעיקר הנשים, שהיו אופות לה עוגות - בצורת הכוכבים - הם "הכונים".

(א) לדעת שד"ל צריך היה לנקד "מלכת" (בפתח המ' ובפתח הכ') אלא שלא רצו הנקדנים לנקד כך ושנו.

הסבר את המניע אותם לשנות בניקוד.

(ב) פסוקנו יתבאר יפה ע"י דברי בני הבליעל מבני עמנו המובאים בירמיהו מ"ד ט"ו-י"ט.

מה מוסיף המקום ההוא להבנת מקומנו?

(ג) מהי כונת הנביא בתארו בפרוטרוט את חלוקת העבודה שבין הבנים והאבות והנשים בעבודה זו?

4. "למען הכעיסני".

הרמב"ן: לדברים כ"ט י"ח ד"ה למען ספות הרוה את הצמאה אומר בפירוש המלה "למען": ... כי בכל סבה עם עלול יאמר "למען", ביז שיעשה האדם הגורם לרצותו בעלול, כמו (דברים ו' י"ח) "ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען יסב לך", בין שיהיה אדם הגורם כך שלא מדעתו. כמו (הושע ח' ד') "כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת". ורבים כאלה.

הסבר איזה משתי הוראות ה"למען" שעליהן ידבר הרמב"ן מתאימות לפסוקנו זה ואיזה לפסוק הבא י"ט "למען בשת פניהם".
ועיין גם גליון ל"ח שאלה ו' 3.

ג י"ט האותי הם מכעיסים? הלא אותם – למען בשת פניהם.

רד"ק: הם עושים להכעיסני, וכי סבורים הם, שהם מכעיסים אותי? כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת. אינם מכעיסים אותי אלא את עצמם, כי עליהם יחול הכעס וחרון האף. למען בשת פניהם: שיבושו במעשיהם הרעים, כי אני איני ראוי שאכעס במעשיהם, אפילו תחול בי שום מדה – מה שלא תחול – כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעים ולא יטיבו לי מעשיהם הטובים. כמו שאמר אליהו (איוב ל"ה ו'-ח'): "אם חטאת – מה תפעל בו? ורבו פשעיך – מה תעשה לו? אם צדקת מה תתן לו? או מה מידך יקח? לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך".

1. הסבר – למה על אף דברי הנביא כאן, ישתמש לעתים כה תכופות בבטוי "הכעס את ה'"?

(י"א י"ז בגלל רעת בית ישראל... אשר עשו להם להכעיסני כ"ה ז' ולא שמעתם אלי... למען הכעיסני במעשה ידיכם ל"ב כ"ט... והסיכו נסכים לאלוהים אחר למען הכעיסני ל"ב ל"ב ... על כל רעת בני ישראל ובני יהודה אשר עשו להכעיסני ועוד ועוד).

2. הסבר לפי דברי הרד"ק הנ"ל מהו הקשר שבין פסוקים כ' לפסוק כ"א?

גליון מ'

פרק ז' פסוקים כ"א-כ"ב (המשך)

א "עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר, כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמור שמעו בקולי..."

הרמב"ם, מורה נבוכים, מאמר ג' פרק ל"ב

"שאי אפשר לצאת מן ההפך אל ההפך פתאום: ולזה אי אפשר לפי טבע האדם שיניח כל מה שהורגל בו פתאום. וכאשר שלח ה' משה רבנו ע"ה לחתנו ממלכת כהנים וגוי קדוש בידיעתו ית' ... כמו שאמר "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוקים בשמים ממעל" ולהנתן לעבודתו כמו שאמר "ולעבדו בכל לבבכם" ואמר "ואותו תעבודו", והיה המנהג המפורסם בעולם כולו, שהיו אז רגילין בעבודה הכוללת אשר גדלו עליה להקריב מיני בעלי חיים בהיכלות ההם, אשר היו מעמידים בהם הצלמים ולהשתחוות להם ולקטר לפניהם - לא גזרה חכמתו ותחבולתו המבוארת בכל בריותיו, שיצוינו להניח מיני העבודות ההם כולם ולבטלם, כי אז היה מה שלא יעלה בלב לקבלו, כפי טבע האדם, שהוא נוטה תמיד למורגל. והיה דומה אז כאילו יבוא נביא בזמננו זה שיקרא לעבודת ה' ויאמר: "ה' צוה אתכם שלא תתפללו אליו ולא תבקשו תשועתו בעת צרה - אבל תהיה עבודתכם מחשבה מבלתי מעשה!" ומפני זה השאיר ה' מיני עבודות ההם והעתיקם מהיותם לנבראים ולעניניים דמיוניים שאין אמתות להם לשמו ית' וצונו לעשותן לו, יח', וצונו לבנות היכל לו "ועשו לי מקדש" ושיהיה המזבח לשמו ושיהיה הקרבן לו "אדם כי יקריב מכם קרבן לה'" ושישתחוו לו ושיקטירו לפניו, והזהיר מעשות דבר מאלה המעשים לזולתו... ... והגיע התחבולה בזאת הערמה האלוקית, שנמחה זכר עבודה זרה. והחקיימה הפנה הגדולה האמתית באומתנו והוא מציאות ה' ואחדותו. ולא יברחו הנפשות וישתוממו בבטל העבודות אשר הורגלו בהן - ולא נודעו להם עבודות זולתם. (ישתוממו - ישארו שוממים, ריקים, מחוסרי תכן).

ואני יודע, שנפשך תברח מזה הענין בהכרח בתחילת המחשבה ויכבד עליך ותשאלני בלבך ותאמר לי: "איך יבואו מצוות ופעולות עצומות מבוארות מאד והושם להם זמנים והם כולם בלתי מכוונים לעצמם - אבל הם מפני דבר אחר, (לשם תכלית אחרת), כאלו הם תחבולה שעשה ה' לנו להגיע אל כונתו הראשונה ואיזה מונע היה אצלו לצוות לנו כונתו הראשונה ויתן לנו יכולת לקבלה? ולא היה צריך לאלו (= הקרבנות) אשר חשבת, שהם על צד הכונה השניה? - שמע תשובתי, אשר תסיר מלבך זה הספק, ואגלה לך אמתת מה שעוררתיך עליו, והוא שכבר בא בתורה כמי זה הענין בשוה:

והוא אמרו: (שמות י"ג) "ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים... ויסב אלוקים את העם דרך המדבר". וכמו שהסב ה' אותם מן הדרך הישרה, אשר היתה מכוונת תחילה, מפני יראת מה שלא היו יכולים לסבלו לפי הטבע, אל דרך אחרת עד שהגיעה הכונה הראשונה - כן צוה בזאת המצוה אשר זכרנו (= הקרבנות) מפני יראת מה שאין יכולת לנפש לקבלה לפי הטבע, עד שיגיע הכונה הראשונה והיא השגתו ית' והנחת (= עזיבת) ע"ז.

כי כמו שאין בטבע האדם שיגדל על מלאכת עבדות בחמר ובלבנים והדומה... ואח"כ ירחץ ידיו לשעתו מלכלוכם וילחם עם ילידי ענק פתאום - כן אין בטבעו שיגדל על מינים רבים מן העבודה ומעשים מורגלים (שכבר נטו אליהם הנפשות, עד ששבו כמו שכל ראשון) ויניחם כולם פתאום.

וכמו שהיה מחכמת ה' להסב אותם במדבר עד שילמדו גבורה, כמו שנודע שההליכה במדבר ומעוט הנאות הגוף מרחיצה יולידו הגבורים והפוכם (= הפנוק, הנוחיות) יולידו מרך לב; ונולדו גם כן (במדבר) אנשים שלא הרגלו בשפלות ובעבדות; וכל זה היה במצוות אלוקיות ע"י משה רבנו "על פי ה' יחנו על פי ה' יסעו"... כן בא זה החלק מן התורה (= תורת הקרבנות) בתחבולה אלוקית, עד שישארו עם מין המעשה מורגל, כדי שתעלה בידם האמונה אשר היא הכונה הראשונה ..

כאשר היתה זאת העבודה - הקרבנות - על צד הכונה השניה והצעקה והתפילה וכיוצא בהם מן העבודות יותר קרובה אל הכונה הראשונה ההכרחית, הושם בין שני המינים הפרש גדול, והוא שהקרבת הקרבנות אע"פ שהם לשמו ית' לא יחויב עלינו בכל מקום ובכל זמן ולא שנעשה היכל כאשר יזדמן ושיקריב מי שיזדמן - "החפץ ימלא את ידו" .. אבל נאסר כל זה עלינו והושם בית אחד, "אל המקום אשר יבחר ה' " ואין מקריבין בזולתו. אמר: "השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה" .. ולא יהיה כהן אלא זרע המיוחד - כל זה הענין למעט זה המין מן העבודות שלא יהיה ממנו אלא מה שלא גזרה חכמתו להניחו לגמרי. אבל התפילה והתחינה היא מותרת בכל מקום וכל מי שיזדמן וכן הציצית והמזוזה והתפלין...

ובעבור זה הענין אשר גליתי לך נמצא הרבה בספרי הנביאים שמוכיחים בני אדם על רב השתדלותם והתחזקם להביא הקרבנות ובארו להם (הנביאים)... שה' אינו צריך אליהם. אמר שמואל "החפץ לאלוקים בעולות וזבחים כשמע בקול ה' " (שמואל א' ט"ו) ואמר ישעיה (א') "למה לי רב זבחיכם". ואמר ירמיהו (פרק ז') "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמור: שמעו בקולי..."

וכבר הוקשה זה המאמר בעיני כל מי שראיתי דבריו או שמעתים, ואמרו: "איך יאמר ירמיה על ה', שלא צונו בדברי עולה וזבח?" אמנם כונת זה המאמר (דברי ירמיה) כפי אשר בארתי לך, שהכונה הראשונה אמנם היא שתשיגוני ולא תעבדו זולתי וזאת המצוה בהקרבה אמנם היתה (אמצעי) בעבור שתעלה בידיכם זאת הפנה ובעבורה העתקתי אליו העבודות לשמי עד שימחה שם ע"ז ותתקיים פנת יחודי. והנה באתם אתם ובטלתם ההכלית ההיא והתחזקתם במה שנעשה בעבודה (בקרבנות) והוא (= עד שהגעתם לידי כך) שספקתם (= הייתם מסופקים) במציאותו. "כחשו בה' ויאמרו לא הוא" ועבדתם ע"ז "וקטר לבעל ועבד אלוהים אחרים ובאתם אל הבית..." ונשארתם מכונים אל היכל ה' ומקריבים הקרבנות אשר לא היו מכוונים לכונה ראשונה.

ולי בפרוש זה הפסוק פנים אחרות והוא מביא לזה הענין בעצמו אשר זכרנוהו והוא: כבר התבאר בכתוב ובקבלה (בתורה שבע"פ ובתורה שבכתב) שתחלת מצוה שנצטוינו בה לא היו בה דברי עולה וזבח כלל. (ואין צריך שתטריד את שכיך בפסח מצרים, כי היא היתה לסבה מבוארת גלויה כמו שאני עתיד לבאר... ועוד שהמצוה היתה בארץ מצרים והמצוה הרמוז אליה בזה הפסוק בירמיהו הוא מה שנצטוינו בו, אחר יציאת מצרים) ולזה התנה בזה הפסוק ואמר: "ביום הוציאי אותם מארץ מצרים". כי תחילת צויי שבא אחרי יציאת מצרים הוא מה שנצטוינו בו במרה "אם שמע תשמע בקול ה' אלוקיך... שם שם לו חק ומשפט" - שבת ודינים... הנה כבר התבאר לך שהמצוה הראשונה לא היו בה דברי עולה וזבח - אחר שהם על צד הכונה השניה. - והוא אשר נאמר בתהלים על צד ההוכחה לאומה בסכלותה הכונה הראשונה ולא היתה מבדלת בינה ובין הכונה השניה אמר: (תהלים נ' ז'-ט') "שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך: לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד. לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים...

1. מהו הקושי הגדול בפסוקנו שאותו רצה הרמב"ם לישב?
2. מה הם שני הפרושים השונים לפסוקנו המישבים את הקושי הנ"ל?
3. הסבר את כל דברי הרמב"ם המסומנים בקו.
4. במה דומה עניינו לנאמר בשמות י"ג י"ז-י"ח?
5. הרמב"ם אומר ששני פרושיו לפסוקנו מביאים "לאותו הענין בעצמו" - הסבר כיצד.
6. לפי איזה משני פרושיו מתפרש הקשר שבין פסוק כ"ב ופסוק כ"ג?
7. מה ההבדל העקרוני בין עבודת ה' ע"י קרבנות ובין עבודתם בתפילה לדעת הרמב"ם?
   האם יש בדברי ירמיהו גם התנגדות לתפילות, בשם שמצינו כאן התנגדות לקרבנות?

גליון מ"א

פרק ז' פסוקים כ"א (המשך)

ב **אברבנאל:** מתנגד לשני פרושי הרמב"ם במורה נבוכים המובאים בגליון מ'. על הראשון יאמר: ואתה רואה, שכפי פרושו זה – העיקר חסר מן הספר ולכן איננו נכון בעיני.

על השני יאמר: וגם הפירוש הזה איננו נכון אצלי. לפי שמה להם לישראל, שיהיו הקרבנות <u>המצוה הראשונה</u> שנצטוו בה או שתהיינה מצוות <u>אחרות ראשונות</u> ואחריהן מצות הקרבנות – כי הנה לא ימלט מהיות הקרבנות מצוה אלוקית, בין שתהיה ראשונה שנית או שלישית מהתרי"ג מצוות, ומה זה לענין התוכחה?

וזה פרושו הוא:

והנראה לי בפרוש הפסוק הוא, שהנה ישראל כשיצאו ממצרים ובאו לפני הר סיני ושמעו התורה והמצות, לא צום ה' דבר מענין הקרבנות. אבל צום עניני האמונות והמעשים המשובחים אשר יעשו. <u>אמנם כאשר עשו העגל</u>, וראה ה' ית' שרירות לבם הרע ובכל יום ויום יחטאו לפניו, הוצרך לתקן להם צרי ורפואה למחלתם ורשעיהם, ולכן באו מצוות הקרבנות, מהעולות אשר יעשו לכפר על הרהורי הלב ומהחטאת והאשם ושאר מיני קרבנות כלם, שלא <u>נצטוו עליהם אלו לא היו חוטאים</u>. וזהו אומרו כאן: "כי לא דברתי... ביום הוציאי אותם מארץ מצרים" רומז למעמד הר סיני לקבול המצוות שבפרשת "יתרו" ו"משפטים", שבהם לא צוה אותם ה' ית' "על דברי עולה וזבח" אבל צוה אותם לאמור: שמעו בקולי באופן שאהיה לכם לאלוקים ואתם תהיו לי לעם והלכו בכל הדרך אשר אצוה אתכם.

ואותם הדורות שהיו אז "לא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במועצות בשרירות לבם הרע, שרומז בזה במה שחטאו בעגל במועצותם, כי היו מחיעצים בראותם כי בושש משה, והיה זה בהיותם מוטבעים באמונות המצרים, כי זהו שרירות לבם הרע... ועל זה מפני כובד חטאתם הוצרכו למצות הקרבנות והיו עם כל זה רעים וחטאים לה' מאד, עד שהוצרכו לשליחות הנביאים "יום השכם ושלוח". ר"ל בכל יום ויום עם השכמת הבקר בהשתדלות גדול הייתי שולח אותם ואעפ"כ (כו') "לא שמעו ולא הטו את אזנם, ויקשו את ערפם, הרעו מאבותם" – ר"ל אותם שעשו העגל.

1. הסבר, מהו "העיקר החסר מן הספר" – כדברי אברבנאל – אם נפרש את פסוקינו לפי פרושו הראשון של הרמב"ם במורה נבוכים ג' ל"ב?

2. הסבר, במה שונה אברבנאל בפרושו מן הפרוש השני של הרמב"ם, הלא גם לדעת אברבנאל לא נתנו קרבנות בתחילה כי אם במאוחר יותר, ומדוע לא תפל טענתו על פרושו השני של הרמב"ם גם על פרושו הוא?

3 הרעיון שהקרבנות הם "צרי ורפואה למחלת העגל" נאמר בכמה מקומות במדרשים כגון:

<u>תנחומא תרומה ח'</u>: ... אמר הקבה"ו יבוא זהב שבמשכן ויכפר על הזהב שנעשה בו העגל... אמר הקב"ה (ירמיה ל'): "כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך".

התוכל לפרש רעיון זה - שמשכן וקרבנות הם מרפא למחלת העגל - שלא באותה דרך שפרשו אברבנאל?

4. כיצד מפרש אברבנאל את הכפל שבין הפסוקים כ"ד: ולא שמעו ולא הטו את אזנם... וב כ"ו: ולא שמעו אלי הטו את אזנם...

ג לדברי הנביאים על הקרבנות בפרקנו השווה ירמיהו ו' כ' ודברי יחזקאל קאופמן, המובאים בגליון ל"ד שאלה א', וצרף אליהם את דברי קאופמן לפסוקנו: תולדות האמונה הישראלית, כרך ג', ספר 2 עמ' 440.

"אם ירמיהו אומר, שה' לא צוה את ישראל בימי יציאת מצרים על דברי עולה וזבח, אין זאת אומרת שהוא שולל את מקורם האלוקי של הקרבנות; <u>בעמוס</u> רוצה הוא להטעים, שפולחן הקרבנות אינו ערך מוחלט, אינה דרישה מוחלטת של האל בדרישה המוסרית והיחודית.

1. במה מסכים יחזקאל קאופמן כאן ובדבריו שהובאו בגליון ל"ד עם דברי הרמב"ם ובמה הוא שונה בשיטתו ממנו?

2. לאלו פסוקים מספר עמוס ירמוז קאופמן כאן?

3. מה מוסיף מקומנו (ז' כ"א-כ"ג) על ירמיהו ו' כ'?

<u>הערה למורים:</u> יש לנצל הזדמנויות כאלה, שבהם חוזר הנביא בפרקים שונים על אותו רעיון, כדי להעמיקו ולהחדירו ללב התלמיד. הרעיון אינו נחפס ע"י התלמיד כל צרכו ולכל עומק משמעותו בפגשו בו בפעם הראשונה, הוא יכה בו שרשים ויעמיק חדור ללבו כעבור כמה פרקים, בפגשו בו בפעם השניה ובפעם השלישית.

המורה <u>שאינו</u> הולך בעקבות הנביא ואינו מלמד את דברי הנביא כסדרם, אלא המלמד לפי "נושאים" (דיינו המאסף את כל פסוקי הנביא הדנים בענין אחד, עוקרם ממקומותיהם ומלמדם ביחד כמסכת אחת) שולל מעצמו אותה אפשרות חינוכית שבה השתמש הנביא, לחזור כפעם בפעם בהזדמנויות שונות ובקשר ענינים חדש על אותו רעיון, בשנוי, בהוספת, ביתר העמקה.

יזהר המורה רק בפני חזרה תדגונית או בפני חזרה הדורשת בקיאות בלבד. דוגמת היכן מצינו רעיון זה באחד הפרקים הקודמים? אלא יוסיף הסבר נוסף, ראיה חדשה של אותו ענין.

ד כ"א עולותיכם ספו על זבחיכם

"ספו" – ענין תוספת כמו:
במדבר ל"ב י"ד: לספות עוד על חרון אף ה'
ישעיה ל' א': ספות חטאת על חטאת.

"זבחיכם" – זבחי שלמים.

1. הסבר, למה הזכיר דוקא שני סוגי קרבנות אלה ובסדר זה?

2. לצווי זה של "עולותיכם ספו על זבחיכם" מעיר רד"ק: והצווי הזה אינו למצוה רצונית אלא כאומר לחברו: עשה מה שתעשה, כי לא יועילך.

הבאור מוסיף לדברי רד"ק אלה: וכמו (קהלת י"א ט') "שמח בחור בילדותך, ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך, ודע כי על כל אלה יביאך האלוקים במשפט".

הסבר במה מסייע פסוק זה לפרושו של רד"ק לפסוקנו?

גליון מ"ב

פרק ז' פסוקים כ"ד-כ"ח

א השווה:

ירמיהו ז' כ"ד	תהלים פ"א י"ב
ולא שמעו - ולא הטו את אזנם	ולא שמע עמי לקולי - וישראל לא אבה לי
וילכו במועצות - בשרירות לבם הרע	ואשלחהו בשרירות לבם - ילכו במועצותיהם

מה ההבדל ברעיון בין שני פסוקים אלה?

שים לב: לא נאמר בתהלים "בשרירות לבם הרע" כמו שנאמר אצלנו!
(לפירוש המלים שבפסוקנו:

"במועצות" - רד"ק: בעצה שלהם, לא בעצתי, כמו שפרש "בשרירות לבם"

"בשרירות לבם" - רש"י: דברים כ"ט י"ח: במראה לבם, כמו "אשורנו ולא קרוב" כלומר: מה שלבו רואה לעשות,
רמב"ן: דברים כ"ט י"ח: התאוה הגוברת ומתחזקת בלב תקרא "שרירות". כלשון חכמים: "שריר וקיים" וכן (איוב מ' ט"ז): "ואונו בשרירי בטנו").

ב כ"ד ולא שמעו ולא הטו את אזנם
וילכו במועצות בשרירות לבם הרע
ויהיו לאחר ולא לפנים.

תרגום יונתן: ואחזרי בפולחני קדל (עורף)
ולא שויאו דחלתי לקבל אפיהון.
(= ולא שוו - לש' שויתי ה' לנגדי תמיד -
יראתי לנגד פניהם).

רד"ק: ומה היה ענשם? שהיו לאחור ולא לפנים, כלומר: שהיתה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה.

אברבנאל: ומפני זה (מפני לכתם בשרירות לבם הרע) נענשו שם והוא "ויהיו לאחור ולא לפנים".

שד"ל: כמו (תהלים קס"ז) "הירדן יסוב לאחור", היו הולכים ומתרחקים ממני ולא מתקרבים אלי.

<u>באור:</u> ועי"ז הלכו הלוך ונסוג אחור מדרך האמת, ולא הלכו לפנים לקראת התכלית, שהוא הטוב הגמור.

1. בשתי דרכים שונות הולכים המפרשים בפירוש מלים אלה. חלקם לשתי קבוצות והסבר את ההבדל ביניהן.

2. איזו משתי הדעות הנ"ל נראית בעיניך כקרובה יותר לפשוטו של פסוק? נמק דעתך.

ע' גם ירמיהו ב' כ"ז "כי פנו אלי ערף ולא פנים"
ט'ו ו' "את נטשת אותי אחור תלכי"

ג כ"ה למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה.

כמה ממפרשי המקרא מתקשים בהבנת פסוקנו אשר נראה כסותר לנאמר בפרק ב' פסוקים ב'-ג'.

מהי הסתירה ומהי הדרך לישובה?

ד כ"ז ודברת אליהם את כל הדברים האלה – ולא ישמעו אליך וקראת אליהם – ולא יענוך...

1. היש להבין "ודברת" "וקראת" כעבר עם ו' החבור או כעבר מהופך לעתיד והו' – ו' ההפוך?

2. האם "ולא שמעו אליך" "ולא יענוך" הם משפטי התוצאה ("תשובת התנאי") (ואם בדברך אליהם לא ישמעו... ואם בקראך אליהם לא יענוך... אז...)

להבנת המונחים התחביריים האלה עיין גליון ל"ו ב'.

3. לפסוקנו זה מעיר:

<u>יוסף אבן כספי:</u> אדני כסף: אם זה מאמר גוזר, נכון זה מצד היות "הכל צפוי והרשות נתונה" (פרקי אבות פרק ג' ט"ו).

החוכל לפרש כונת דבריו ומהו הקושי שבפסוקנו שירצה לתרץ?

ה כ"ח ואמרת אליהם: זהו הגוי אשר לא שמעו בקול ה'.

<u>אברבנאל:</u> אין אלה מבני ישראל אשר שמעו דבריו בסיני, אבל הם גוי אחר, אשר כאלו לא שמעו בקול ה' אלוקיהם.

הסבר מה הפליאה בפסוקנו שרצה לישב בדבריו.

ו — שאלות סגנון

1. יש והנביא משתמש באמצעי לחזוק דבריו בבטוי כפול: חיובי ושלילי יחד וע' דוגמאות לכך בגליון ל"ח שאלה ז'.

עבור על פרקנו ומצא דוגמא לכך!

2. לפ"כ"ו "ולא שמעו אלי ולא הטו את אזנם" מעיר אלשיך:
היה ראוי לאמר: "ולא הטו את אזנם" וממילא נדע, שלא שמעו! אך יאמר, שהנה דעתם היתה הולכת וגדלה מיום ליום, כי יום ראשון של השכם ושלוח (שלוח את עבדי הנביאים אליהם להוכיחם) לא שמעו, אע"פ שהטו את אזנם - אך לא קבלו דברי. ואחרי כן בפעמים אחרות אפילו להטות אוזן ולשמוע לא רצו.

וצרף לדבריו את דברי הכלל הניתן במבוא לספר ישעיה של המלבי"ם:
כלל גדול, שהמליצה תעלה תמיד במושגיה מן הקל אל החמור, מן הקטן אל הגדול, מן המעט אל הרב, ולא בהפך; וכל מקום שתמצא שני ענינים שוים, בהכרח שהשני מוסיף על הראשון, או בלשון המורגל: המליצה תדבר תמיד בדרך "לא זו אף זו"... ואם תמצא מקום בתנ"ך שידמה שהמלה או המשפט השני קל וקטן מן הראשון, תדע שלא הבנת פירוש הכתוב על מכונו... ואנכי אומר, שלא נמצא מקום אחר, שיצא מכלל זה, עד שהדבר היה לנו לעינים לדעת על יד גדרי השמות הנרדפים, שכל מלה המאוחרת ידענו, שכוללת יותר מן הקודמת לה: כשאומר (ישעיה י' ז') "להשמיד בלבבו ולהכרית גויים לא מעט", ידענו ש"הכרתה" כוללת יותר מ"השמדה". ולזה כשבא בשלילה - אמר (ישעיה מ"ח י"ט) "לא יכרת ולא ישמד" - ואף לא ישמד... וכן (משלי ו' ד') "אל תתן שנה לעיניך - ותנומה לעפעפיך" - שלא לבד שלא יישן שנת קבע, אף לא ינום תנומת ארעי.

הסבר בהתאם לכלל הזה - ובדומה לפרושו של אלשיך - גם את פסוקי פרקנו:

י"ג ולא שמעתם - ... ולא עניתם

כ"ז ... ולא ישמעו אליך - ... ולא יענוך

כ"ב ... כי לא דברתי - ... ולא צויתים

כ"ח אבדה האמונה - ונכרתה מפיהם.

גליון מ"ג

פרק ז' כ"ט-ל"ד; פרק ח' א'-ג'

א

1. הסבר שבפסוקים אלה נידון נושא אחר מאשר בכל פרק ז' עד פסוק כ"ח.

2. הסבר שטעה כאן המחלק לפרקים בהפסיקו אחרי פסוק ל"ד והוכח ששלושת הפסוקים הראשונים של פרק ח' הם המשכם הישיר של פסוקי פרק ז' האחרונים.

ב

כ"ט גזי נזרך והשליכי ושאי על שפיים קינה כי מאס ה' ויטוש את דור עברתו.

1. אל מי פונה הנביא בפסוק זה בגוף שני נקבה ולמה אינו מדבר כאשר עד הנה - בגוף שני רבים?

2. היכן מצינו בתנ"ך עוד את גזיזת שער הראש לסימן אבל?

3. למה עבר הנביא בסוף הפסוק לדבר בגוף שלישי על העם? (השווה לשאלה זו גליון ז' שאלה א')

ג

ל"א ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנותיהם באש.

1. להבנת פסוקנו השווה:

מלכים ב' כ"ג "וטמא את התופת אשר בגיא בן הנם לבלתי העביר איש את בנו ואת בתו באש למולך".

ואמרו רבותינו בתנחומא ישן פרשת ואתחנן (וכשנוי גירסא איכה רבה א'):

כיצד היה המולך? אף על פי שהיו כל בתי האלילים בירושלים - המולך היה חוץ לירושלים. במקום מופלג, וצלם חלול היה, ופניו של עגל, וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל דבר מחברו, וטס של נחושת בידו. והיה נחון לפנים משבעה קנקלים (בלשון רומי - חדר). וכל אדם ואדם לפי קרבנו נכנס. מי מקריב עוף - נכנס לקנקל ראשון ומקריב; מי שמקריב עז - נכנס לקנקל שני; שה - לקנקל שלישי; עגל - לרביעי; פר - לחמישי; שור - לששי. ומי שמקריב בנו אומרים הכמרים, שאין למעלה הימנו, והיו מכניסים אותו לפנים מן הקנקל השביעי, והוא נושק למולך ועל זה נאמר (הושע י"ג ב') "זובחי אדם עגלים ישקון". והיו מסיקים אותו מבפנים עד שידיו נעשות מאור, ונוטלין את התינוק ונותנין אותו לתוך ידיו בטס של נחשת והיו מביאין תופים ומקישים בהם בקול גבוה, כדי שלא ישמע אביו קול בנו ומעיו הומים עליו.

אמר ר' יהודה הלוי: הוא שכתוב (ירמיהו ז') "ובנו במות התופת אשר בגיא בן הנם" - מה היא התופת? שהיו מקישין בתופים. מה הוא הנם? שהיו הכומרים אומרים למולך כשהתינוק מנהים: יהנה לך! יערב לך!

ראה, האיך היו להוטין אחרי עבודה זרה!

רד"ק, מלכים ב' כ"ג ד"ה וטמא: שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למולך, והיה שם המקום "תופת". ואמרו כי נקרא כן, כי היו מרקדין ומכים בתופים בשעת העבודה, כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש וינהום לבו עליו ויקחהו מידם. והמקום הזה היה גיא שהיה לאדם הנקרא הנום ונקרא "גיא הנום" ו"גיא בן הנם". וטמא יאשיהו אותו מקום, כלומר: שם אותו מקום טומאה והשליך שם נבלות וכל טומאה, שלא יעלה עוד על לב איש להעביר עוד את בנו ואת בתו באש למולך.

א) איך תישב את הסתירה בין מעשה יאשיהו המתואר בפ' הנ"ל במלכים לבין מעשי ישראל המתואר בדברי נביאנו כאן?

ב) היש לראות - כדברי כמה מפרשים - גם בדברי ירמיהו ב' כ"ג; ג' כ"ד רמז לעבודה זרה זו או יש לפרש את הפסוקים האלה פרוש אחר? נמק את דעתך!

2. השווה:

ז' - ל"א: ובנו במות התופת אשר בגיא בן הנם לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש.

ל"ב ל"ה: ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למולך:

וע' ויקרא י"ח כ"א "ומזרעך לא תתן להעביר למולך".

רש"י שם: עבודה זרה היא ששמה "מולך" וזוהי עבודתה, שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש.

האם מדובר כאן בשני מיני עבודה זרה או לא?

ד ל"א ... לשרף את בניהם ואת בנותיהם באש
אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי

ועיין גם י"ט ה': ובנו את במות הבעל לשרוף את בניהם באש עולות לבעל, אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי

ועיין גם ל"ב ל"ה: ... להעביר את בניהם ואת בנותיהם למולך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי.

על כל אלה המקומות מקשה:

<u>אברבנאל</u>: הנה שריפת הבנים היא עבודת המולך אשר אסרה אותה התורה והרחיקה אותה תכלית הרחקה ואיך יאמר על עברה מופלגת זאת, "אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי", כי הנה המאמר הזה לא יפול אלא בדבר הרשות ולא בדבר האסור ושצותה התורה על סותרו? נסה לישב תמיהתו!

ה <u>יחזקאל קאופמן</u>, תולדות האמונה הישראלית ג' ספר שני, עמ' 412:
בחלקו השני של פרק ז' מתחילה פרשה חדשה ומיוחדת של איומי פורענות, שאין דוגמתה אצל שום נביא ואף לא בספר ירמיהו בששת הפרקים הראשונים (א'-ו') ומכאן ואילך היא זרועה על פני כל הספר".

1. הסבר מהי פורענות האימים המיוחדת שאליה יכון?

2. עיין בגליון כ"ו שאלה ה' ובדברי קאופמן המובאים שם וסמן את הפסוקים בפרקנו שהושפעו מן התוכחה שבדברים.

(<u>הערה למורים</u>: הטל על תלמידיך עבודה זו בכתב, בצורת עריכת טבלה של פסוקים מקבילים מתוך שני הספרים בשני טורים ערוכים זה מול זה, דוגמת הטבלה שבגליון כ"ו. עריכת טבלה כזו ערכה בעצם עבודת החיפוש בספר וגם באפשרות של עיון מדוקדק לשם השוואה אחר כך).

3. הסבר את ההדרגה העולה מפסוק לפסוק בתיאור הזוועות ז' ל"ב-ל"ד; ח' א'-ג'.

4. יש מפרשי הגויים שראו סתירה בין פסוק ל"ב לבין ל"ג.
הסבר שאין סתירה!

5. לדברי החוקר Volz בפרושו לירמיהו נאמר בפ' ח' ב' "בלעג איום".
הסבר מהו הלעג.

גליון מ"ד

פרק ח' ד'-י"ב

א

1. התוכל לחת שם כולל ("כותרת") לפסוקים אלה?
למטרה של שאלה כזו בכתה עיין הערה למורים, גליון כ' שאלה א'.

2. בפסוקים אלה ישנן מלים משרש אחד ההולכות ונשנות כמה פעמים, שהן "כמלות הנושא" בקטע זה.
להבנת שאלה זו עיין בגליון י"ג א' 2.

ב

פסוקים ד'-ה'

... היפלו ולא יקומו
מדוע שובבה העם הזה
החזיקו בתרמית

אם ישוב ולא ישוב
ירושלים משובה נצחת
מאנו לשוב

פרושי פסוקים אלה (ביחוד של פסוק ה') רבו מאוד, וכאן יובאו רק שניים מהם.

רש"י: הטוב להם שיפילו עצמם לנפילה שאין לה תקומה וכשירצו לשוב מרעתם לא ישוב הקבה"ו מגזרתו?

באור: הכי יחפצו ליפול באין תקומה?
הילכו חמיד שובב בדרך לבם הרע לבלתי שוב ממנה?

1. מי הוא הנושא ב"ישוב הראשון וב"ישוב" השני לדעת רש"י?
2. מה פירוש מלת "ישוב" הראשונה והשניה לדעת הבאור ומי הנושא של כל אחד מהם לדעתו?
3. איזה משני הפירושים נראה לך כמתאים ביותר לפי קשר הפסוקים הבאים?

ג

ה' מדוע שובבה העם הזה ירושלים משובה נצחת
החזיקו בתרמית מאנו לשוב.

אלשיך: והנה לתלונתו "מדוע שובבה... משובה נצחת" יש להם תשובה, כי החזיקו בתרמית והוא בענין מעשה הנזכר בגמרא:
בבא קמא צ"ד ע"ב: ... דתניא מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה (= אדם אחד מלוה ברבית וגזלן שבקש להחזיר גזלותיו), אמרה לו אשתו: "ריקא! אם אתה עושה תשובה אפילו אבנטך אינו שלך" (כלומר: צריך אתה להחזיר כל ממונך). ונמנע ולא עשה תשובה.

1. סמן את פסוקנו בסימני פיסוק לפי פרושו!

2. האם זהו פשוטו של מקרא או יש לסמנו בסימני פיסוק באופן אחר לפי פשוטו?

ד ו' הקשבתי ואשמע לא כן ידברו
אין איש נחם על רעתו לאמר: מה עשיתי
כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה.

הערה להבנת פסוקנו: חלקו האמצעי של פסוקנו זה מובא בספר חובת הלבבות שער התשובה פרק ד':
אבל גדרי התשובה הם ארבעה: הראשון החרטה על מה שקדם לו מן העונות. השני שיעזבם ויסור מהם. השלישי שיתודה בהם ויבקש המחילה עליהם. הרביעי שיקבל על נפשו שלא ישוב לעשותם בלבו ובמצפונו. והחרטה אות על גנות מעשהו בעיניו כמו שכתוב (יואל ב') "מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה" ואמר במי שהתמיד על חטאיו: "אין איש נחם על רעתו לאמר, מה עשיתי".

1. התוכל להסביר את ההדרגה שבעשית הרעה המתוארת בפסיקים ה'-ו'?

2. מה מובנה של מלת "כן" בפסוקנו?
במדבר כ"ז ז': "כן בנות צלפחד דוברות"
דברים י"ב ד': "לא תעשון כן לה' אלוקיכם"
לאיזה מן ה"כן" בשני פסוקים אלה דומה הוראת "כן" שבפסוקנו?

3. השווה לפסוקנו את דברי:
אלשיך: הנה יש עובר עברה ובאמור אליו: "מדוע ככה עשית?" מכחיש ואומר: "מה עשיתי?" כלומר כי לא עשאה, ויש מתפקר ואומר, כי הוא עשאה וישרה בעיניו כי (ישעיה ג' ט') "וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו" ואומר הנביא, כי הוא יתברך אומר: מי יתן והיו מכחישים מעשיהם, כי זה היה מורה כי רע עליהם המעשה, אך הם מהסוג השני. מי יתן והיה איש מהם אומר "מה עשיתי" כלומר שלא עשיתי הרע, כלומר שחשמש לו מדת השקר להצמדק ולומר "מה עשיתי", שבזה היה מראה שנחם על דעתו, אבל הם אדרבא כלם שבים על רעתם...

במה סוטה אלשיך כאן מפשוטו של מקרא בפירוש הפסוק בכללו ובפירוש המלים "מה עשיתי" בפרט?

ה פסוקים ד'-ז'

הנביא מעמיד בפסוקים אלה את התנהגות ישראל החוטאת מול התנהגותם של בני אדם במסבות מסוימות (בנפלם, בטעותם מן הדרך) ומול התנהגותם של בעלי חי (סוס, חסידה, תור, סיס, עגור).

1. במה שונה השמוש בדמוי הסוס בפסוקים אלה מן השמוש בדמוי החסידה, הסיס והעגור?

2. מה ראה הנביא להשתמש בדמויו דוקא בסוס במלחמה?
שים לב: שתי סבות לדבר!

3. השווה בין שני הפסוקים הבאים:

ירמיהו ח' ז'

גם חסידה בשמים ידעה מועדיה
וחור וסיס ועגור שמרו את עת באנה
ועמי לא ידעו את משפט ה'

ישעיהו א' ג'

ידע שור קונהו
וחמור אבוס בעליו
ישראל לא ידע
עמי לא התבונן

א) מה הרעיון המשותף בשני הפסוקים?

ב) מה השונה בין שני הפסוקים ובלקח היוצא משני הדמויים האלה?

ג ל י ו ן מ " ה

פרק ח' פסוקים ד'-י"ב (המשך)

ו' ח'-ט' איכה תאמרו חכמים אנחנו	ותורת ה' אתנו
אכן הנה לשקר עשה עט	שקר סופרים
הובישו חכמים	חתו וילכדו
הנה בדבר ה' מאסו	וחכמת מה להם.

רד"ק: ד"ה "איכה תאמרו חכמים אנחנו" בחכמות חצוניות ועוד "תורת ה' אתנו" כלומר אצלנו היא כתובה. ד"ה אכן לשקר: אם תורת ה' אתכם, מה תועיל אם לא תקיימו אותה. מי שעשה הקולמוס לכתוב אותה. לחנם עשה אותו. וכן "שקר סופרים", הסופרים כתבו אותה לחנם, כי אחרי שאין אתם מקיימים אותה, הרי היא כאלו אינה כתובה.

שד"ל: הוא מצייר כאילו העם והכהנים בפרט עונים לאמור: שקר דברת, כי אמנם חכמים אנחנו וכלנו יודעים את התורה... וירמיהו משיב: אם כן, שאתם ידועים את התורה ואתם רחוקים מצדקה, נמצא כי לחנם והבל נתנה ולשקר עשה פעולתו עט הסופרים הכותבים אותה, והעט ההוא הרי הוא עט שקר והבל, כי לא הועיל מאומה בפעולתו, כי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה.

יחזקאל קאופמן: תולדות האמונה הישראלית, כרך ג', עמ' 453:

> אף עברה שעת התרוממות הנפש של התשובה, הודוי, בעור האלילות וכריתת הברית (של יאשיהו מלכים ב' כ"ב-כ"ג) והנביא בא לידי יאוש. חבריו וקרוביו אנשי ענתות, שבעים רצון, בוטחים ברפורמה ומצפים לטוב. נביאים נבאים שלום וישועה. אבל ירמיהו זועם וקורר. "הקשבתי ואשמע לא כן ידברו אין איש נחם על רעתו". משקרים, מדמים, רודפי בצע כמקודם, גם האלילות לא בוערה כליל. "נמצא קשר באיש יהודה וביושבי ירושלים: שבו על עונות אבותם הראשונים..." (י"א ט'-י'). העם הפר את הברית. החכמים מתפארים ואומרים: "חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו". אבל ירמיהו קובל שהתורה נתנה להם לשוא, ללא הועיל. "אכן הנה לשקר עשה עט - שקר - סופרים". הם אינם מקיימים את דבר ה' - "וחכמת מה להם"?

1. הסבר, מהו הקשר בין פסוק ח' לבין קודמיו?
2. האם מסכימים שלשת הנ"ל בפרוש פסוקינו? מהו לדעתם הניגוד בין דעת הקהל לבין דעת הנביא המחבטא בפסוקינו?
3. סמן את פסוקינו בסימני פיסוק לפי דעת רד"ק.
4. כיצד מפרשים הנ"ל מלת "לשקר" והיכן מצינו בנ"ך את "לשקר" זה?

ז פסוקים ח'-ט'

אברבנאל: ... והיותר נכון אצלי פירוש הפסוק הזה, שהיה מאשימם הנביא שהיו אומרים, שהיו חכמים בכל החכמות ושהיה תורת ה' אתם - ולפי שתורת ה' ממנה תורה שבכתב וממנה תורה שבעל פה והוא פירוש המצוות המקובל בידי חכמי ישראל הנקראים סופרים, שהם היו אומרים שבאמת לשקר עשה עט תורה שבכתב, שלשקר ולחנם נעשית, וגם כן "שקר סופרים", רוצה לומר: פירוש המצוות המקובל מדברי סופרים שקר הוא... ולפי שהיו מואסים בתורת ה' ובוחרים בעיון שאר החכמות, לכן אמר הנביא כנגדם: "הובישו חכמים חתו וילכדו", כי כיון שבדברי ה' מאסו, מה החכמה אשר תהיה בהם, יען אנשי רע לא יבינו משפט.

1. מהו ההבדל העקרוני בפירוש הפסוקים הנ"ל בין אברבנאל לבין שלש הדעות המובאות בשאלה זו? מי מהם נראה לך מתקרב יותר לפשוטם של הפסוקים? נמק את תשובתך.

2. מהו ההבדל בין "תורת ה'" וביז "דבר ה'" הנאמרים בפסוקים אלה לפי דעת אברבנאל?

פסוקים י'-י"ב
עיין גליון ל"ג, שאלות ה', ו'.

ח י' לכן אתן את נשיהם לאחרים, שדותיהם ליורשים...

רד"ק: ד"ה ליורשים: למי שיחזיקו בהם בגלות (= בהיות ישראל רחוקים מארצם, בגלות) כאלו הם יורשים.

הבא הוכחות לכך שזהו הפירוש הנכון למלת "יורשים" כאן.

פסוקים י"ג-כ"ג

א שאלות כלליות:

1. כבר העירו המפרשים שבפסוקים אלה ידבר הנביא פעם בשם ה', ופעם בשם עמו ופעם בשם עצמו.
עבור/על כל הקטע וסמן בשם מי ידבר הנביא בכל פסוק ופסוק.

השווה לשאלה זו גם גליון ט' שאלה ד' וההערה למורים שם
וכן עיין גם בגליון כ' שאלה א' 5.

<u>הערה למורים:</u> אחרי שנעשתה עבודה כזו בכתב על ידי התלמידים ונבדקה על ידי המורה והוברר לכתה בשם מי ידבר הנביא בכל פסוק, יש לתת לתלמידים - בעיקר בכתות של בית ספר יסודי - לקרוא את הפרק בקול רם ובהטעמה בתפקידים, כלומר: תלמיד אחד יקרא את הפסוקים שבהם מדבר הנביא בשם ה'; תלמיד שני - או כל הכתה במקהלה - יקראו את הפסוקים שבהם מדבר הנביא בשם העם, כדי להמחיש לכתה את הדרמתיות שבפרק.

דרך קריאה זו עיקר מקומה בלימוד החלק הספורי בתנ"ך, וביותר בלימוד נביאים ראשונים, אך יש ללכת בה גם בנביאים אחרונים באותם הפרקים אשר רבים ושונים בהם "המדברים".

2. מה הן השאלות הריטוריות הנשאלות בתוך פסוקים אלה?

העתק אותן והסבר, למה משתמש הנביא כאן באמצעי סגנוני זה?

גליון מ"ו

פרק ח' פסוקים י"ג-כ"ב

ב **שאלה כללית:**

כמה מן המפרשים רואים דמיון רב בין פסוקינו לבין ד' ט"ו-ל"א.
עבור על פסוקי פרקנו ועל הפסוקים שבפרק ד' בעיון, וציין מה הוא הדמיון (מבחינת הרעיון, הלשון, הרגש) ומה הוא ההבדל שבין שני המקומות האלה?

הערה למורים: עבודה זו אין מטרתה רק להרבות חזרה על החומר שנלמד כבר לשם רכישת בקיאות, אלא מתפקידה לגלות לפני עיני התלמיד את ההבדלים הדקים שבין פסוק לפסוק דומה לו ולהראות לו, כיצד דברי נביא חדשים ומתחדשים מפרק לפרק, כדי להוציא מלב התלמידים את ההשקפה המוטעית והמזיקה כאילו יאמר הנביא ברוב פרקיו "חמיד אותו דבר".

עיין לסוג זה של שאלות גם:

גליון ה' שאלה י"א; גליון כ"ב - שאלה ב'; גליון כ"ט - שאלה ב'; גליון ל"ד - שאלה ד'.

ג י"ג אסוף אסיפם נאום ה'
אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה
והעלה נבל - ואתן להם יעברום.

רש"י: ד"ה אסף: לשון כליה כמו "אסף אסף כל מעל פני האדמה" שנאמר בצפניה א' ב'
(וע' גם שופטים י"ח כ"ה "ואספת נפשך ונפש ביתך!")

רש"י ד"ה ואתן להם יעברום:
כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם.

רד"ק: ד"ה ואתן להם יעברום:
מה שנתתי להם רוב הפרות וברכתי פרי אדמתם,
יעברו מהם - שיאכלום האויבים.
מ"ם "יעברום" במקום "מהם" וכן (ירמיהו כ' ז') "חזקתני ותוכל" - חזקת ממני; וכן (שמות ט"ו) "תמלאמו נפשי" - תמלא מהם.

1. מי הנושא ל"יעברום" לפי דעת כל אחד משני המפרשים הנ"ל?
2. מי מהם הלך בעקבות תרגום יונתן?
3. איזה משניהם מתאים יותר - לפי דעתך - להמשך הפסוקים?

4. מדוע בחר הנביא דוקא בשני הפירות גפן ותאנה?
(וע' מלכים א', ה' ה'; מיכה ד' ד')

היכן מצינו בירמיהו שוב בפרק אחד גפן ותאנה?
האם מביא אותם הנביא שם לאותו שימוש שהביאם במקומנו?

ד י"ד על מה אנחנו יושבים?
האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם
כי ה' אלוקינו הדימנו וישקנו מי ראש - כי חטאנו לה'.

השווה:

ד' ה' ו' הגידו ביהודה ובירושלים השמיעו ואמרו:
תקעו שופר בארץ קראו מלאו ואמרו:
האספו ונבואה אל ערי המבצר
שאו נס ציונה העיזו אל תעמודו
כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול.

בשני המקומות יש קריאה לבוא לערי המבצר.
הסבר מה השוני שבמצב הרוח ובהלכי הנפש שבין שני המקומות. לאיזו תכלית מכוונת הבריחה לערי המבצר בכל אחד משני הפרקים?

ה י"ד על מה אנחנו יושבים?
האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם
כי ה' אלוקינו הדימנו וישקנו מי ראש - כי חטאנו לה'.

<u>רש"י:</u> ד"ה ונדמה שם: נשב שם דומים ואבלים.

<u>באור:</u> ד"ה ונדמה שם: יש מפרשים ענין כריתה, ויש מפרשים ענין שתיקה.
אולי שכוון הנביא לכלול שני העניינים יחד כלומר:
נמות שם ונמות בלי תלונה, כי יש לנו להצדיק את הדין עלינו - אחרי שחטאנו לה'.

<u>מלבי"ם:</u> ד"ה ונדמה שם: מדמה אותם לאבלים היושבים ודוממים ותחת שדרך להשקות את האבלים כוס תנחומים, השקנו "מי ראש", וזה: יען כי חטאנו לה'.

בשני אופנים שונים מסבירים הבאור והמלבי"ם את הקשר הסיבתי שבין חלקו הראשון של הפסוק לבין סופו "כי חטאנו לה'". הסבר מה ההבדל שביניהם.

ו פסוקים י"ד-ט"ו-ט"ז

1. הפסוקים האלה מדברים על בוא האויב מצפון.
שים לב: "האויב" לא נזכר בפסוקים אלה (גם לא המלה "עם" או "גוי" דוגמת ו' כ"ב) אלא רק בכנויים:

סוסיו

אביריו

ויבואו

ויאכלו

מהי הסיבה לתופעה סגנונית זו?

2. מהי ההדרגה בין: ויאכלו ארץ ומלואה
עיר ויושבי בה

והשווה לפסוקנו ה' י"ז
האם גם שם הפסוק בנוי באותה הדרגה כבפסוקנו?

3. להזכרת שם המקום "מדן נשמע נחרת סוסיו"
השווה גליון כ"ב, שאלות ד' 1 ד' 2!

גליון מ"ז

פרק ח' פסוקים י"ג-כ"ו

ז י"ז **כי הנני משלח בכם נחשים צפעונים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם - נאום ה'.**

1. הסבר את המלים "אשר אין להם לחש" ע"פ תהילים נ"ח ה'-ו':
"חמת למו כדמות חמת נחש, כמו פתן חרש יאטם אזנו.
אשר לא ישמע לקול מלחשים, חובר חברים מחוכם".

2. מהי כוונת הנביא בדמוי זה, מי הוא הנחש ומה הוא הלחש?

3. השווה לפסוקנו את ירמיהו ה' י"ד
במה דומים ובמה שונים שני הפסוקים?

4. הנני משלח בכם נחשים.

שים לב: ההבדל שבין "שלח" בקל ו"שלח" (הש' בפתח, דגש בלמד) בפעל כבר עמד עליו רש"י (בראשית ח' ה' ד"ה וישלח את היונה). הקל הוא לעולם לשון שליחות של שליחים - מלאכים - ובכונת השולח שיעשה השליח שליחותו. וכן הוא בראשית ל"ב ד' "וישלח יעקב מלאכים" (בקל) וכן בראשית ל"ז י"ד: "וישלחהו (יעקב את יוסף) מעמק חברון ויבוא שכמה" - ואילו "שלח" (השי"ן בפתח, הלמד בדגש ובצירי) בפעל הוראתו שחרור, הפוכו של החזקה בכח, של עצירות משהו מתנועה, הוראתו נתינת חופש ודרור למי שהיה עצור עד עתה. וכן (שמות ה' א') "שלח את עמי" (שי"ן בפתח, למ"ד בדגש ובפתח) וכן (שמות י"ג י"ז) "ויהי בשלח פרעה את העם", וכן תמיד כשידובר בשלוח עבדים (דברים ט"ו י"ב), ובשנה השביעית תשלחנו חופשי מעמך, וכי תשלחנו לא תשלחנו ריקם" (הכל בפעל, לא בקל) וכן במצות שלוח הקן (דברים כ"ב ז' "שלח תשלח את האם"...).

הסבר בהתאם לכלל דקדוקי זה - למה לא נאמר במקומנו "הנני שולח נחשים צפעונים", בקל. והלא הנחשים האלה ודאי שלוחי ה' הם לעשות שליחותו בישראל?

וע' גם במדבר כ"א ו'.

"וישלח (הש' והל' בפתח והל' בדגש) בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם".

ישב את הפעל שבשני המקומות!

<u>הערה למורים:</u> רק בשעורים למבוגרים או לנער הלומד ירמיהו כבר בפעם השניה, יש מקום לחשומת לב לדברים דקים כאלה בסגנון ובלשון, אשר אמנם יש בהם כדי להאיר עיני הלומד להעמיק לראות אמתות דברי הנבואה, אך יש בהם סכנה של הסחת הדעת מן הרעיונות העיקריים שבפרק לגבי מי שלומד בפעם הראשונה.

ח י"ח מבליגיתי עלי יגון – עלי לבי דוי.

רש"י: אם אמרתי אבליגה ואתאפק על יגוני – "עלי לבי דוי", מקול הנבואות הנגלות עלי בפרענויות הבאות.

באור: כשארצה להתחזק על יגוני לא אוכל – כי עלי לבי דוי וטעם ההתחזקות נגד היגון הוא במה שהשיב הנביא לעצמו, שהם ראויים לכך ונענשים כפי הדין, מכל מקום כשישמע קול שועת עמו, יכאב לבו עליו וידמה לו כאלו כבר ישמע הקול הזה "מארץ מרחקים" אחרי גלותם.

1. שתי רציות, שתי הרגשות סותרות זו לזו המפעמות בלב הנביא ניתן להם ביטוי בפסוק זה. הסבר אלו הן.

2. מהו הקשר שבין פסוק י"ח לבין י"ט לפי דעת הבאור?

3. היכן מצינו בירמיהו (עד כאן) שרואה הוא ושומע את הפורענות העתידה, כאילו היא מתרחשת לנגד עיניו?

ט י"ט הה' אין בציון – אם מלכה אין בה?
מדוע הכעיסוני בפסיליהם – בהבלי נכר?

רד"ק: צועקים מפחד האויב ואומרים: "האם השם אין בציון, אם מלכה אין בה" – אם כן איך יבוא עלינו האויב? הלא ה' שכינתו בציון ומלך יש בציון ואיך ישלוט בה האויב? והא-ל משיבם: מדוע "הכעיסוני בפסיליהם"? איך יחשבו להנצל בהיותי בציון והם "הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר" רוצה לומר: בהבלי אל נכר!

אברבנאל: ואיך לא יהיה לבי דוי, כי הנני כאילו שומע קול שועת בת עמי, כלומר, הן הגלות בעיני כאילו כבר נעשתה וכאילו אני שומע קול שועתם מארץ מרחקים אשר הלכו שם בגלות. ולכן עלי לבי דוי כי הנה היה בידיהם לתקנו ולא אבו. הה' אין בציון אם מלכה – שהוא הקב"ה – אין בה ולמה – אם כך – לא התחננו לפניו ולא קראוהו ולא שבו אליו, אבל בהפך, שהכעיסוהו בפסיליהם בהבלי נכר?!

שד"ל: "הה' אין בציון" כך הם צווחים, כי היו בוטחים כי היכל ה' יצילם. ה"ה מדוע הכעיסוני: ממה שכתוב למטה (בפרקנו פסוק כ"ב) "הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם כי מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי?", וכן ממה שכתוב בירמיהו (מ"ט א): "הבנים אין לישראל, אם יורש אין לו, מדוע ירש מלכם את גד?" וכן בפרקנו (ד'-ה') "היפלו ולא יקומו, אם ישוב ולא ישוב – מדוע שובבה העם הזה ירושלים משובה נצחת?" וכן מלשון ישעיהו (ה') "מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו – מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים"? נראה כי "מדוע" היא שאלה קשורה עם השאלה הקודמת.

ומלבד זה - אם "מדוע הכעיסוני" היה שאלת הא-ל, נראה שהיה לו לומר: "למה הכעיסוני" ולא "מדוע"; כי "מדוע" איננה אלא שאלה לדעת הסבה הפועלת או הגורמת, כמו (שמות ג') "מדוע לא יבער הסנה?" (שמות ב') "מדוע מהרתן בוא היום?" אך בתוכחות על עון אומרים "למה"? כלומר: לאיזו תכליח? כמו (שמות ה') "למה תעשה כה לעבדיך" (בראשית מ"ד ז'): למה ידבר אדוני כדברים אלה?" (ישעיה נ"ה ב'): "למה תשקלו כסף בלא לחם?" (בראשית מ"ד): "למה שלמתם רעה תחת טובה?"

ו"מדוע" יש במשמעה שהענין נחשב למדבר "כאלו לא היה אפשרי. על כן נראה לי, כי הכל דברי ישראל. ו"מדוע הכעיסוני" נאמר על האויבים כטעם (דברים ל"ב כ"א) "בגוי נבל אכעיסם". והכונה: וכי אין ה' בציון? ואיך אם כן היה כדבר הזה, שהעמים עובדי עבודה זרה יכלו לי עד שהכעיסוני בפסיליהם ובהבליהם באמרם: "ראו, כמה גדול כחם של אלוהינו יותר מאלוקיך"!

השאלות לפסוק זה בראש הגליון הבא, גליון מ"ח.

ג ל י ו ן מ " ח

י"ג-כ"ב (המשך)

י"ט (המשך)

י"ט ה' אין בציון – אם מלכה אין בה?
מדוע הכעיסוני בפסיליהם – בהבלי נכר.

(המפרשים רד"ק-אברבנאל-שד"ל הובאו בגליון מ"ז).

1. יש בפסוקנו שתי שאלות. הסבר דעת כל אחד משלושת המפרשים דלעיל.
מי הוא השואל שאלה ראשונה ומי השואל שאלה שניה והאם השניה המשכה של הראשונה או תשובה לה?

2. מי הוא המלך ("אם מלכה אין בה"), האם הכוונה למלך בשר ודם או להקב"ה לדעת כל אחד מן המפרשים הנ"ל?

3. הסבר מה הם נימוקי שד"ל נגד תפישתו של רד"ק.
התוכל להביא ראיה לשימוש של "מדוע" לדעתו מפרקים ראשונים בירמיהו?

4. התוכל להסביר מהי חולשת פרושו של שד"ל ומדוע אין ראיתו מדברים ל"ב כ"א ראיה?

5. לדעת רד"ק ושד"ל יש בפסוקנו דמיון למהלך מחשבת העם המתואר בפרק ז' א'-י"ד.
הסבר מהו המשותף בין פסוקנו לבין המקום ההוא!

י' כ'

עבר קציר – כלה קיץ ואנחנו לא נושענו.

רש"י: צפינו לעזרת מצרים ולא באה. אמרנו: יעבור הקציר ויהיו פנויין ויבואו לעזרתנו, והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו.

רד"ק: "קציר" הוא זמן שיושע אדם בו מפני הבצורת ואדם שמח בבוא הקציר כמו שכתוב (ישעיה ט' ב') "שמחו לפניך כשמחת בקציר", וכן זמן הקיץ אדם שמח בפרות הקיץ, ואומר זה דרך משל, כלומר: עברו הזמנים שחשבנו להושע בהם ולא נושענו.

אברבנאל: ורמז בזה לאורך הגלות אשר אנחנו בו היום ועליו אמר "עבר קציר, כלה קיץ" כלומר: שנה על שנה ואנחנו לא נושענו.

1. מה ההבדל העקרוני בין גישתם לבטוי "עבר קציר כלה קיץ"?

2. איזו משלוש הדעות נראית בעיניך כפשוטו של מקרא? נמק את דעתך.

3. והשווה ילקוט שמעוני חלק ב' רמז תשל"ו.

(תהלים מ') "קוה קויתי ה' ויט אלי"... זה שאמר הכתוב: (ישעיה כ"ה) "ואמר ביום ההוא הנה אלוקינו זה קוינו לו ויושיענו" - אין ביד ישראל אלא הקווי. וכן הוא אומר (איכה ג') "טוב ה' לקויו - לנפש תדרשנו".

שמא תאמר: (ירמיה ח') "עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו"? ת"ל: "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'".
קויתם ולא נושעתם? קוו ושובו וקוו. ואם תאמר: עד מתי נקוה? כתיב (תהלים קל"א): "יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם".

הסבר באיזו הוראה משתמש המדרש כאן בפסוקנו. למי משלוש הדעות הנ"ל קרוב שמוש הפסוק במדרשנו?

יא כ"א על שבר בת עמי השברתי, קדרתי, שמה החזיקתני.

השווה בימוי זה של צער הנביא על החרבן העתיד לבוא לבטוי שניתן לצער זה בפרק ד' י"ס-כ'.

מעי מעי אוחילה! קירות לבי'
הומה לי לבי - לא אחריש
כי קול שופר שמעת נפשי תרועה מלחמה
שבר על שבר נקרא כי שודדה כל הארץ
פתאום שודדו אהלי - רגע יריעותי.

מה ההבדל בין מקומנו לבין ד' י"ט - כ' כביטוי לצערו?

יב כ"ב הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם
כי מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי?

עלתה ארוכת בת עמי

שד"ל: כן נקרא גם בערבי. כשהשבר מתיבש ונסגר יעור חדש צומח בו.

וע' ישעיה נ"ח "וארוכתך מהרה תצמח".

1. השווה שאלה רטורית זו לשאלה הריטורית שבפסוק י"ט.
מה הדמיון בין שתי השאלות - האם כוונתן אחת או נשאלו שתי השאלות בכוונות שונות?

2. השווה לפסוקנו:

מ"ו י"א: עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים
לשוא הרבית רפואות - תעלה אין לך!

גם בפסוקנו וגם שם משתמש הנביא במשל החולה והתרופה.
הסבר את השוני שבשימושיו במשל זה!

יג כ"ג מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה
ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי.

במה מתאים פסוק זה להיות סיומו של הפרק?

ג ל י ו ן מ " ט

פרק ט' פסוקים א'-ח'

א שאלות כלליות:

1. הוכח מבחינת התוכן והצורה שהפסוקים האלה מהווים יחידה אחת.

2. מה הם סוג החטאים שעליהם מוכיח הנביא את העם בפסוקים אלה?

שים לב ל"מילים המדריכות" (שרשים החוזרים ונשנים בפסוקים בצורות שונות שהם מהווים את נושא הפסוקים). וענה על פיהן לשאלה!

לשאלה זו עיין גליון י"ג שאלה א' 2
גליון מ"ד " א' 2.

ב

1. השווה את שני הפסוקים הבאים:

הראשון בפרקנו ט' א': "מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם"...

לאחרון בפרק הקודם ח' כ"ג: "מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי".

מה השוני שבהלך רוח המתבטא בשני הפסוקים האלה?

2. חכמי הגויים רואים דמיון רב ברצונו זה של ירמיהו לברוח המדברה לבין בריחת אליהו הנביא להר חורב (מלכים א' י"ט).

הסבר מה הדומה והסבר גם מה השונה ביניהם.

ג

א' ואעזבה את עמי ואלכה מאתם.

רד"ק: שלא יראה עוד את ישראל, כי לא יוכל לראות רעתם.

באור: לבלתי ראות ברעה אשר תמצא את עמי. כי איככה אוכל וארא באבדן מולדתי.

ב' כי מרעה אל רעה יצאו.

רש"י: מעבירה אל עבירה.

רד"ק: יש לפרשו על המעשים. יוצאים ממעשה רע למעשה רע, ר"ל כי כל ימיהם במעשה רע, עוסקים עתה בזה ועתה בזה...
ויש לפרשו על הענש, מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר, או לוקים שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה ועל כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים.

1. הסבר מה הן שתי התפישות של פסוקים א'-ב' לפי המפרשים הנ"ל.

2. איזו משתיהן נראית לך מתאימה יותר לקשר העניינים בפסוקים?

3. איך יש לפרש את וי"ו של וְאותי לא ידעו" לכל אחת משתי הדעות?

ד ב' וידרכו את לשונם קשתם שקר.

רד"ק: לשונם היא קשת דרוכה וחציהם דבר שקר.

שד"ל: לשונם שהיא קשתם כמו (תהילים י"ז י"ג) - "פלטה נפשי מרשע חרבך" - ואין דעת בעלי המעמים כן.
"וידרכו" לשון הפעיל והטעם: עשו ללשונם שהיא תדרך שקר, מלשון (תהילים נ"ח ח'): "ידרך חציו". והנה פעל "דרך" עיקרו על הקשת - (תהילים ז' י"ג) "קשתו דרך" - ואומרים "ידרוך חציו" כמו שאמרו (שמות ט"ו) - "אריק חרבי".

1. מה הדמיון מבחינת הלשון - שבין פסוקנו לבין תהילים י"ז י"ג? מה רצה שד"ל להוכיח בעזרתו?

2. מה הניע את שד"ל לפרש שגם בפסוקנו כמו בתהילים נ"ח ח' הדריכה מוצבת על החיצים אע"פ שלדבריו עצמו זהו בטוי שקשה להולמו, ולמה לא יפרש שאת הקשת - הלשון - ידרכו - כדעת הרד"ק?

3. במה נעזר שד"ל בפסוק שמות ט"ו ט'. מהו הקושי הלשוני המשותף - לדעת שד"ל - לפסוקנו ולפסוק ההוא?

ה ב' וידרכו את לשונם קשתם שקר...

ז' תן שחוט לשונם מרמה דבר...

השווה לפסוקים האלה את הפסוקים הבאים מתהילים:

נ"ב ד' "לשונך כחער מלוטש עושה רמיה"

נ"ז ה' "שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה"

נ"ט ח' "הנה יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם".

מה הן שתי התמונות שבהם מציירים פסוקי ירמיהו ומזמורי תהילים הנ"ל את פעולות השקר והרכילות?

אלה קוים מיוחדים שבפעולות השקר מבליטה כל אחת מן התכונות הללו?
(ועיין הערה למורים שבגליון י"ז שאלה ב').

אחרי נסותך לענות לשאלה זו היעזר בדברי המדרש הבאים:

שוחר טוב י"ב: מי קשה – המכה בחרב או המכה בחץ? המכה בחרב אינו יכול להמית אלא אם כן קרוב אצלו, והמכה בחץ זורק ומכה אותו בכל מקום, שנאמר "חץ שחוט לשונם".

שוחר טוב ק"כ: נמשל הלשון לחץ, ולמה? שאם ישלוף אדם החרב שבידו להרוג את חברו, הוא מתחנן לו ומבקש הימנו רחמים, מתנחם ההורג ומחזיר החרב לנרתיקו, אבל החץ כיון שירה אותו והלך, אפילו מבקש להחזירה אינו יכול להחזיר.

הערה למורים: יש חשיבות מיוחדת בכך שהלומדים יתמצאו בציורים ובדמויים שבהם משתמש הנביא, לבל יראה בהם מליצות ריקות. ללומד דובר עברית הדבר חשוב עוד יותר, מאחר שמליצות הנביאים חדרו לשפת הדיבור שלנו ונשחקו מרוב שימוש ואין הקורא אותן מרגיש עוד בציוריות שבהן.

ע' לדוגמא גליון כ"ב שאלה ו' 2.
" כ"ז " " 2.

למטרה זו יכולים לעזור לנו בהרבה מדרשי חז"ל

גליון נ'

פרק ט' פסוקים א'-ח' (המשך)

ו ג' איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו
כי כל אח עקב יעקב וכל רע רכיל יהלך.

1. הסבר, מהו המיוחד שבמבנה פסוק זה מבחינת סגנונו (והשווה יהושע כ"ד ד') הידועים לך עוד פסוקים בפרקי ירמיהו שלמדנו כבר הבנויים באותה מתכונת?

2. מהיכן בתורה ובנביאים לקוחה מליצה זו של "כל אח עקב יעקב"?

3. הידועים לך מקומות נוספים בנביאים שבהם מתוארים יחסים שבין אדם לחברו מסוג זה המתואר בפסוק ג'?

4. <u>הבאור</u> ד"ה עקב יעקב:

כאישההולך לאחוז בעקב חברו להפילו, כן יארבו ויציבו משחית איש לרעהו.
וההבדל בין עקבה למרמה הוא, כי כל העושה במרמה עיקר מחשבתו ושכרו, להרויח לעצמו בגניבת דעת ודברי שקר, וכל העושה בעקבה עיקר מחשבתו להזיק לזולתו.

התוכל להוכיח צדקת הבחנתו ממקום אחר בתנ"ך?

ז ג'-ד' ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו
למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו.

<u>רש"י:</u> ד"ה העוה נלאו: יגעו וטרחו להעוות את דרכם.

<u>אלשיך:</u> איש מרעהו השמרו: איני צריך להזהירכם: השמרו איש <u>מהבלתי</u> רעהו, כי הלא זה ידעתם, אך איש <u>מרעהו</u> השמרו. וכן "על כל אח אל תבטחו", כי דעו איפוא כי כל אח לא יעקב פעם אחת כי גם שתים. וכן "כל רע רכיל יהלוך" לפתוחך שיגלה סודך. וראו גודל מדתם זו הרעה, כי בהיותם נועדים יחד, איש ברעהו יהתלו. ראובן בשמעון ושמעון בראובן, וזהו שלא אמר "יהתל" רק לשון רבים. ודרך המשקרים, כדי שיאמנו דבריהם אומרים קצת דברי אמת, אבל עליהם יאמר: "ואמת לא ידברו" כלל; ושמא תאמר: הלא לרמות צריך צרוף קצת אמת - לזה אמר "למדו לשונם לדבר שקר"; ושמא תאמר: ואם כן הלא לא יוכלו לרמות את רעיהם, כי כל אחד ידון כי שקר כזב רעהו, כאשר הוא כזב לו, לזה אמר "העוה נלאו". שלהעוות איש אחיו ילאה. שע"י לאות ועמל יטרח עד שיוכל ברב הפצר להעוות.

מה קשיי הלשון והסגנון שרצה לישב בפסוקנו?

ח ד' ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו
למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו.

יבמות ס"ג: רב הוה קא מצערי דביתהו, כי אמר לה: "עבידי לי טלופחי" (עדשים) - עבדה ליה חמצי (מין קטנית). "חמצי" עבדה ליה טלופחי. כי גדל חייא בריה, אפיך ליה. (רש"י: היה אומר האב לבנו: "אמור לאמך לעשות עדשים" והוא אומר לה: "עשי חמצי", והיא עושה עדשים. אמר ליה (רב לבנו): "איעליא אמך". אמר לו: "אנא הוא דקא אפיכנא לה". אמר לו: "היינו דקאמרי אינשי: דנפיק מינך טעמא מלפך". (רש"י: פעמים שהבן מחכים את אביו, אני היה לי לעשות כן). אבל אתה לא תעביד הכי, שנאמר: "למדו לשונם דבר שקר".

תרגום ע"פ ס' האגדה של ביאליק - רבניצקי תשמ"ז: רב היתה אשתו מצערתו. כשאמר לה: עשי לי עדשים" עשתה לו פולים, "פולים" - עשתה לו עדשים. כשהגדיל חייא בנו היה מהפך לה דברי אביו. אמר רב לבנו: "השביחה אמך", אמר לו: ""אני הוא שהפכתי לה את דבריך". אמר לו: "זהו שאומרים הבריות: "למדו לשונם דבר שקר".

סוכה מ"ו ע"ב: ואמר ר' זירא: לא לימא איניש לינוקא דיהיבנא לך מידי ולא יהיב ליה משום דאתי לאגמוריה שיקרא. שנאמר: "למדו לשונם דבר שקר".

לא יאמר אדם לתינוק: אתן לך דבר - ואינו נותן לו...

חובת הלבבות שער התשובה, פרק ה': וממה שתקשה עוד התשובה ממנו (מה שיכביד על האדם לחזור בתשובה), מה שנהג בו האדם עד ששם לו המעשה הרע דבק כהדבק המעשים הטבעיים, אשר לא יקל להניחם, כמו שכתוב "למדו לשונם דבר שקר".

1. שלושת המקורות האלה משתמשים בפסוקנו בבואם ללמד מוסר השכל. כיצד מתפרשים על פי כל אחד מהם המלה "למדו לשונם דבר שקר"?

2. הסבר למה אין רב מסתמך בהוכיחו את ר' חייא בנו על פסוקי התורה האוסרים דבר שקר, כגון (ויקרא י"ט) "ולא תשקרו" או (שמות כ"ג) "מדבר שקר תרחק", ולמה יביא ראיתו דוקא מפסוקנו בירמיהו?

ט ה' שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי...

רש"י: כשהן יושבין חושבים מחשבות מרמה. ובמרמה החליפו יראתי ומאנו דעת אותי.

אברבנאל: פרשו המפרשים, שהם דברי ה' לנביא: מה יועיל שבתך בתוך עם מרמה שלא תוכל להשיבם אליך?!
ויותר נכון לפרש, שהוא מכלל התוכחה שאמר כנגד העם: שבתך בתוך מרמה, כי המרמה מקפת אותך מכל הצדדים, ונעשית המרמה כל כך טבעית אליהם, עד שבסבתה מאנו דעת אותי.

1. איזה משני הפירושים המובאים באברבנאל נראה קרוב יותר לפשוטו של מקרא? שים לב להמשך הפסוקים מא'-ח' ועונה על פי זה.

2. המתאים רש"י לאחד משני הפירושים או הולך הוא בדרך שלישית? כיצד יש לפרש את ב' של "במרמה" ע"פ רש"י?

2. מה ראה הנביא להשתמש בדמיון דוקא בסוס במלחמה? שים לב: שתי סבות לדבר!

3. השווה בין שני הפסוקים הבאים:

ירמיהו ח' ז'	ישעיהו א' ג'
גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסיס ועגור שמרו את עת באנה ועמי לא ידעו את משפט ה'	ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן

א) מה הרעיון המשותף בשני הפסוקים?

ב) מה השונה בין שני הפסוקים ובלקח היוצא משני הדמויים האלה?